

**T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**KUR'AN-I KERİM'DE DUA VE DUA EDENLER
(KONULU TEFSİR)**

Wildan Mohammed ANWER

1330207632

Yüksek Lisans Tezi

**Danışman
Prof.Dr. İshak ÖZGEL
ISPARTA/2016**

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ
SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Tez Savunması I

Tarih: 27/2/2016

Enstitü Yönetim Kurulunun 27/6/2016 tarih ve 93389805. 302.14.05/2342 sayılı kararıyla oluşturulan jürimiz Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı YÜKSEK LİSANS öğrencisi Wildan Mohammed Anwer ALYAQQBI'nın "Kur'an-ı Kerim'de Dua ve Dua Edenler (Konulu Tefsir)" başlıklı tezini incelemek ve değerlendirmek üzere 27/2/2016 tarihinde saat 14.00'da toplanmış ve adayın tez savunmasına almıştır.

Lisansüstü Yönetmeliği Madde 25 uyarınca adaya 60 dakika süreyle teziyle ilgili Ek'te sunulan sorular yöneltilmiştir. Yapılan değerlendirmeler sonunda adayın tezinin aşağıda belirtilen sebeplerle,

☒ **Tezin kabul edilmesine**
(Öğrenci, varsa jüri tarafından gerekli görülen düzeltmeleri yaparak, tezinin onaylı son şeklini bir (1) ay içinde Enstitü'ye teslim etmelidir.)

☐ **Tezde düzeltme verilmesine**
(Öğrenci, tezde gerekli görülen düzeltmeleri yaptıktan sonra üç (3) ay içinde savunmasını yineleyecektir.)

☐ **Tezin reddedilmesine**
(Öğrenci, yeni tez konusu belirlemelidir.)

*Tez adı değişikliği yapıldı/yapılmadı.
oy birliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.
Gereği için arz olunur.

Jüri	Adı Soyadı	İmza
Danışman :	Prof. Dr. İshak ÖZGEL	
Üye :	Doç. Dr. Hasan SOYUPEK	
Üye :	Yrd. Doç. Dr. Mahfuz ATA	

Ek : Herbir jüriye ait tez değerlendirme jüri raporları

Enstitü Yönetim Kurulu Kararı	Tarih:	Karar No:
Bu form danışman tarafından düzenlenerek 3 gün içerisinde ilgili Anabilim Dalı aracılığı ile Enstitüye teslim edilir.		

T.C.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Kur’an-ı Kerim’de Dua ve Dua Edenler (Konulu Tefsir)” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Wildan Mohammed ANWER

22.07.2016

(ANWER, Wildan Mohammed, Kur'an-ı Kerim'de Dua ve Dua Edenler (Konulu Tefsir), Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2016)

ÖZET

İnsanın Allah ile arasındaki iletişimin namaz gibi ibadetlere göre daha serbest hali olan dua kişinin manevi hayatında önemli bir yer tutar. Allah kullarına kendisi ile nasıl temas kurulabileceğini Kur'anda bildirmiştir. Dolayısıyla dua ile ilgili hakikatlerin onun kelimelerinden anlaşılması en doğru yaklaşım olacaktır. Burada duanın ne olduğu, kul ile Allah iletişimin süreci, insan hayatındaki yer, Allah katındaki önemi, duanın kula kazandırdıkları gibi konularda bir fikir vermek amaçlanmıştır.

Çalışmada sözlük ve ıstılahi anlamlarına ışık tutulmak istenmiş, Kur'an'da dua manasına gelen kelimelerin kullanımları üzerinde durulmuştur. Müfessirlerin konu ile ilgili açıklamaları ve tartışmalı olan hususlar ele alınmıştır. Bu mana da Allahtan istemenin sınırının olup olmadığı sözgelimi gerçekleşmesi imkansız olan taleplerde bulunmanın doğruluğu, şer için dua etme gibi konuları aydınlatma gayretiyle hareket edilmiştir. Ayrıca Kur'anda duası geçen kimselerin dereceleri ve sınıflandırılmaları mevzusuna da temas edilmiştir. Ulaşılmak istenen sonuçlardan biri Kur'andan mülhem bir şekilde insanın hedeflerini gerçekleştirmek, dünyada başına gelecek bütün sıkıntılarla baş etmesini sağlayacak dengeli bir Müslüman kişiliği oluşturmak için takip edeceği bir program sunmaktadır. İnsan Kur'anın ortaya koyduğu kurallara göre yetiştiğinde söz konusu program işlerlik kazanmaktadır. Genel bir ifadeyle duanın ve ona devam etmenin önemi Kur'an'da anlatıldığı şekliyle ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Dua, Dua Edenler, Kur'an, Duanın Şartları, Duanın Kabulü, Dua İle İlgili Ayetler.

ABSTRACT

The purpose of this thesis is to search in the pray scenes as a superior in supplication and advocates in the Glorious Qur'an. The intended to convey the idea of how important to pray to Almighty Allah , what are the benefits that a person many receive by pray in all his times. The researcher wants to shed light on the concept of prayer and advocate what are the meanings that come out of the word pray. Moreover, how the Glorious Qur'an uses some words that reported pray sense. The thesis explains also some issues such as the difference between the commentators in terms of displaying some mechanisms that were needed in the search for a deep clarify the commentators and statements in terms of agreement and differences Example: mechanisms that indicate the supplication possible of matters or impossible or good ... etc. The researcher tackels varieties advocates and what are their grades according to what brought in the Glorious Qur'an. The theis ends with some of the most important results. The Glorious Qur'an is the greatest approach may be followed rights in achieving its goals in building the balanced Islamic character which enables it to overcome all the adversity encountered in his life and taken advantage of it after his death of the good that his work and took him when he was brought up on the rules that the text of the Glorious Qur'an and this is sought by the researcher to demonstrate the importance of prayer and compliance with, according to the Holy Quran.

Key Words: Pray, Prayer, Holy Quran, Importance of prayer, Pray in Life of Muslim

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI	i
YEMİN METNİ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	viii
ÖNSÖZ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SÖZCÜK VE TERİM OLARAK DUA VE DAVETÇİLER VE DU ANLAMINDA KULLANILAN SÖZCÜKLERİ

1. DUA	4
1.1. Duanın Sözcük Anlamı	4
1.2. Duanın İstilahî Tanımı	6
2. DUA EDENLER	7
2.1. Sözcük Olarak Dua Edenlerin Anlamı	7
2.2. Daunenin Terim Anlamı	8
3. DUA KELİMESİNİN BAŞKA ANLAMLARDA KULLANILMASI	10
3.1. Kur’anda Duanın Sözlük Anlamında Kullanılması	10
3.1.1. Talep/İstek	10
3.1.2. İbadet	11
3.1.3. Nida/Çağrı	12
3.1.4. Yardım Talebinde Bulunmak /el-İstiğase	13
3.1.5. Söz / el-Kavlu	13
3.1.6. Sual / Sormak	14
3.2. Duanın İstilahî Anlamında Kullanılan Diğer Kelimeler	15
3.2.1. Salat	15
3.2.2. İbadet	16
3.2.3. Nida	16
3.2.4. İsti’ane / Yardım Dileme	17
3.2.5. İstiğase / Yardım ve Zafer Talep Etme	18
3.2.6. Zikir	19

İKİNCİBÖLÜM

DUANIN ÇEŞİTLERİ VE MERTEBELERİ

1. MAHİYET AÇISINDAN DUANIN TÜRLERİ	20
1.1. Mümkün Olan İşlerle İlgili Dua	20
1.2. İmkansız Olan Hususlarla İlgili Dua	27
2. KABUL EDİLME VE REDDEDİLME YÖNÜNDEN DUANIN TÜRLERİ	31
2.1. Duanın Kabul Edilmesinin Mertebeleri	32
2.1.1 Duanın Kabul Edilme Hızı	32
2.1.2. Duanın Kabulünün Bir Süre Ertelenmesi	37
2.2. Duanın Kabul Edilmeyişi	43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DUANIN ŞARTLARI, USULÜ VE YÖNTEMLERİ

1 . DUANIN ŞARTLARI VE ADABI	47
1.1. Duanın Şartları	47
1.2. Duanın Adabı	50
1.3. Hayır ve İyilik İçin Dua Etmek	54
2 . DUANIN YASAKLARI	59
2.1. Kavimlere Azap İçin Beddua	63
2.2. Şer ve Kötülük İçin Dua Etmek	68

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DUA EDENLER

1 . DUA EDENLERİN SINIFLARI	73
1.1. Nebiler	73
1.1.1. Adem (a.s.)	73
1.1.2. Nuh (a.s.)	74
1.1.3. Lut (a.s.)	75
1.1.4. İbrahim (a.s.)	76
1.1.5. İsmail (a.s.)	78
1.1. 6. Yusuf (a.s.)	79
1.1.7. Şuayb (a.s.)	80
1.1.8 . Musa (a.s.)	81
1.1.9. Eyyub (a.s.)	83
1.1.10. Süleyman (a.s.)	84
1.1.11. Yunus (a.s.)	85
1.1.12. Zekeriyya (a.s.)	86
1.1.13. İsa (a.s.)	87

1.1.14. Muhammed (s.a.v.)	88
1.2. Melekler	89
1.3. Peygamberlere Tabi Olanlar	90
1.4. Alimler	93
1.5. Salihler	94
1.6. Bütün İnsanlar	96
2 . DUA EDENLERİN DUALARINDAN ÖRNEKLER	97
2.1. Nebilerin, Meleklerin ve Onlara Uyanların Duaları	98
2.2. Alimler, Salihler ve Diğer Tüm İnsanlar	102
SONUÇ	106
KAYNAKLAR	108
ÖZGEÇMİŞ	120

KISALTMALAR

a.s. : Aleyhi's- Salatü ve's-Selam

byy. : Basım Yeri Yok

c. : Cilt

c.c. : Celle Celaluhu

DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi

h. : Hicri

haz. : Hazırlayan

Hz. : Hazreti

m. : Miladi

Tah. : Tahkik

Md. : Madde

s. : Sayfa

ss. : Sayfaları arası

s.a.v. : Sallallahü Aleyhi ve Sellim

trs. : Tarihsiz

vd. : Ve diğerleri

ÖNSÖZ

Hamd Allah'a, salat ve selam onun Rasûlüne, ailesine ve ashabının üzerine olsun.

İnsanın önem vermesi gereken konulardan biri duadır. Çünkü o yaratıcıyla vasıtasız iletişim kurma aracıdır. Dinimizin mühim gördüğü bir mevzu insan için de önemli olmalıdır ve ona gereken ihtimam gösterilmelidir.

Dua kurtuluş yolu, isteklere ulaşma vesilesi, ariflerin arzusu, zayıfların sığınağı, nimetlerin kaynağı ve cezaları uzaklaştırandır. Kulların ona ihtiyacı çok şiddetli ve çok büyüktür.

Dua inanan insan için en faydalı ilaçlardan biridir ve onun iyiyi isteme ve kötüyü def etme amacıyla kullandığı güçlü bir silahtır. Endişelerin ve gamların yok olmasına, kalplerin rahatlamasına, işlerin kolaylaşmasına vesiledir.

İnsan aciz bir varlıktır. Acizyeti kabul etme ve onu yaratandan aciz durumlarda yardım alma yöntemi duadır. Onunla kul Allah'a yönelir. Zayıflığını ve acizliğini itiraf eder. Ayrıca yaratıcısına olan ihtiyacını ona bildirir.

Kaynaklara bakıldığında Hz. Peygamber vaktinin çoğunu ibadet ve dua, istiğfar ve yalvarma ile doldurduğu görülür. İnsan, Hz. Peygamber'in devam ettiği şeyleri yapmaktan mutlu olur. Bu, Allah'ın gazabından kurtulma vesilesidir ki dua edildiğinde cevabın Allah'ın elinde olduğunda inanmak gereklidir. Duanın cevabı Allah'ın lütfudur.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam İshak ÖZGEL'e şükranlarımı sunarım. Emeği geçen bütün hocalarıma ve bana ve çalışmama katkısı olan herkese bu vesileyle teşekkür ederim.

Wildan Mohammed ANWER

22.07.2016

GİRİŞ

Dua, büyük bir nimet ve Allah'ın kullarına bahsettiği çok ehemmiyetli bir ikramdır. O, kullarına dua etmelerini emrederek ve duaya cevap vereceğini vaat etmiştir. Duanın mertebesi çok yüksek, faydası çok fazla ve dindeki konumu çok yücedir. Dua, nefislere sükunet verir. Nimetlere kavuşmayı sağlarken belalardan korunmaya yardımcı olur. Çünkü onun lafzında ve manasında Allahu Tealanın rububiyetine ve birliğine dair ikrar ve tasdik vardır.

Dünya ve ahirette iyiliğe ulaşabilmek için sadece müslümanlar değil diğer bütün insanlar her zaman duaya ihtiyaç duyarlar. Dua, ilahi aleme yapılan kalbi bir yolculuk olup bu yolculuk esnasında hak, adalet, mağfiret, ebediyet ve kemalin manaları ortaya çıkar. O kul için ümitsizlikten kurtuluş ve Allaha yaklaşmanın yoludur.

Dua sadece peygamberlerin değil bütün müslümanların silahı olarak kabul edilir. Kişi onula sıkıntıları, belaları ve musibetleri def eder. Bunun en büyük delili Kur'an-ı Kerim ve dua ile ilgili ihtiva ettiği manalardır.

Allah ile olan iletişimimizi yine o belirleyecektir. Bu nedenle onunla iletişimin en samimi hali olan dua konusunu Allah kelamı olan Kur'andan incelemek gayet yerinde bir çaba olacaktır. Dolayısıyla mevzunun hakikatlerini gücümüz nisbetinde izhar etmek için bu yola çıkıldı. Çalışma Kur'an'da duadan, onun şartlarından ve ona dair yasak olan şeylerden bahseden ayetleri ele almaktadır. Bu ayetler ışığında dua Kur'an eksenli olarak incelenerek Kur'anda yer alan dualardan da örnekler verilmektedir.

Daha önce dua ve dua edenler konusunu ele alan benzer çalışmalar yapılmıştır. Ancak bunlara bakıldığında konuyu parça parça inceledikleri görülmektedir. Burada ise konu bir bütün olarak ele alınma gayretiyle hareket edildi. Diğer bir ifadeyle ayetler ve ayetlerin tefsirleri olabildiğince fazla kaynaklar göz önünde bulundurularak konunun ana fikirleri ve ayrıntıları tek bir kaptan toplanmak suretiyle dua ve dua hakkındaki hakikatlere ulaşılmaya çabalandı.

Dua ve dua edenler mevzusuna iki eksende yaklaşılmıştır. İlki kelimelerin kullanımıdır ki bunlar lafızların sözlük ve istilahi anlamlarının ortaya çıkarılmasını

kapsar. İkincisi dua ederken gerçekleşmesi mümkün olan ve olmayan isteklerde bulunulmasıdır ki bu husus duanın içeriğidir. Ayrıca ayetlerin tefsirindeki ihtilaf ve ittifakların konunun doğru anlaşılmasına yardımcı olacağı aşîkardır. Kavimlerin azaba uğraması için peygamberlerin yaptığı dualarda bazı misalleri ihtiva eder.

Dua ve dua edenler konusu Kur'an'a hizmet etme bakımından çok önemli bir konuma sahip olduğu söylenebilir. Dua, kulun rabbinden affedilme, merhamet ve sıkıntılardan kurtulmayı istemesidir. Tefsir kitaplarına bakıldığında ortaya çıktı ki duanın dua eden için gerçekten büyük bir önemi vardır. Konu o kadar ehemmiyetlidir ki ondan istiğna olmak mümkün değildir. Konuyu bilmemek ise büyük bir fırsatın farkında olmamaktır. Ayrıca Allah dua edenleri ve duaya bağı olanları sever, çünkü o Allah'ın birliğine vurgu yapan büyük ibadetlerden kabul edilir.

Kişinin yaşantısında önemli konuma sahip bir mevzu hakkında mümkün olduğu kadar derinlemesine inceleme yapmak ve bazı sorulara cevap aramak yerinde bir amaç gütmektir. Kur'ana göre duanın ne olduğu, kimlerin nasıl dua ettikleri, bu duaların kabul edilip edilmediğı gibi hususlar bilinmeye muhtaç konulardır. Ayrıca müfessirlerin ayetler hakkındaki yorumları duanın doğru anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Kur'ana bakıldığında yapısı gereğı konuların tek bir yerde işlenmediğı görülecektir. Bu nedenle Kur'anın farklı yerlerinde bulunan ilgili ayetler bir arada düşünülerek dua kavramı, dua edenler ve dua ile ilgili diğerk ayrıntılar Kur'ani çerçevede anlaşılmaya çalışılmıştır. Aynı şekilde dua edenlerin seviyelerini, nasıl ve ne ile dua ettiklerini, duaların insanlar üzerindeki etkilerini ve toplumun düzelmesi için faydalanılabilecek hususların neler olduğunu ortaya koyma amaçlanmıştır.

Konunun aydınlatılması için ilmi bir usul takip edilmeye çabalandı. Giriş bölümü haricinde çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında konunun önemi, amacı, kapsamı ve izlenilen yol hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde kelime ve terim olarak dua, dua edenler, dua sözcüğünün farklı anlamda kullanılması ve dua anlamına gelen farklı kelimelerin neler olduğı incelenmiştir

İkinci kısımda mahiyet açısından duanın türleri ele alınıp .kabul edilme ve reddedilme açısından çeşitleri değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde duanın şartları ve adabı ile yasakları konu edinilmiştir.

Dördüncü kısımda ise dua edenler sınıflandırılmış ve edilen dualardan örnekler verilmiştir.

Çalışmanın sonuç bölümünde ise varılan neticelerden ve bazı önerilerden bahsedilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SÖZCÜK VE TERİM OLARAK DUA VE DAVETÇİLER VE DU ANLAMINDA KULLANILAN SÖZCÜKLER

1. DUA

Dua ve davetçinin sözlük ve terim olarak anlamlarına ve sadece sözcük anlamı değil ancak cümlenin siyakından duanın kast edildiği ve sözcüğün gerçek anlamından çıkartarak mecazianlamda duanın kullanıldığını gösteren kelimelerin neler olduğuna geçmeden önce duanın kişiyi tam bir teslimiyet ile sığınılacak olana götüren ve davetçinin hislerinden doğan bağımsız ruhsal bir belirtiden ibarettir. Ben araştırmamda nahiv, sarf ve tefsir kitaplarının yanı sıra lügat ve ansiklopedi kitaplarındageçen konu ile ilgili hususları da esas aldım.

1.1. Duanın Sözcük Anlamı

Dua sözcüğü Arapçada دَعَا - دُعَاءٌ - دَعْوَى şeklinde çekimlenir. Dua Allahu Tealaya dönük olan bir istektir. Yani onun katında bulunan hayra olan istektir.¹ Dua şu ifadeden masdardır. دَعَوْتُ الشَّيْءَ أَدْعُوهُ دَعَاءً Bir şeyi davet ettim, onu bir çağırıyla çağırdım. Bu da şu manaya gelir ki bir şeyin senden dolayı ses ve söz ile sana doğru meyletmesidir.² Dea Arapça bir sözcük olup aslı deadır.³ Sülaside - دَعَا - deanın masdarı - دَعْوَةً - deveten ve - دُعَاءٌ - duaendir.⁴ Sözcük دَعَا, يَدْعُو, دُعَاءٌ şeklinde ifade edilir. Bir başka anlamı سَأَلَهُ yani onu güttüdür. Yine Arapça'da - دَعَاهُ بِي زَيْدٍ - Deahu bi-Zeydin şeklinde kullanımı vardır ki bu ifade de onu kendisi ile isimlendirmek anlamını taşır.⁵

¹ İbn-i Side, Ebu'l-Hasan Ali bin İsmail bin Seyyide el-Mursi, *el-Muhkem ve'l-Muhitu'l-A'zam*, Tah. Abdulhamid Hendavi, Daru'l-Kütüb'il-İlmiyye, Beyrut- Lübnan, 1. Baskı, 2000, c.2, s.235; Firuzabadi, Mecduddin Tahir Muhammed bin Yakub, *Kamusu'l-Muhit*, Tah. Mektebetu Tahkiki'l Türesi Fi Müesseseti'r Risale - Muhammed Naim el-Iraksusi, Müessesetü'r Risele, Beyrut – Lübnan, 8. Baskı, 2005, s.1282.

² Mahmud, Abdurrahman Abdulmunim, *Mucemu'l-Mustalahat ve'l-Elfazi'l-Fıkhiyye*, Daru'l- Fazile, Kahire – Mısır, 1999, c.2, s.81.

³ İbn-i Faris, Ahmet bin Faris bin Zekeriyya el-Karvini er-Razi, Ebu'l-Hüseyn, *Mu'cemu Mekayisi'l-Lüğa*, De'ave md., Tah. Abdusselam Muhammed Harun, Daru'l-Fikr, 1979, c.2 s. 279.

⁴ İbn-i Faris, *Mu'cemu Mekayisi'l-Lüğa*, "De'ave" md., c.1, s.398

⁵ Farabi, Ebu İbrahim İshak bin İbrahim bin el-Hüseyn, *Mu'cemu Divani'l-Edeb*, Tah. Ahmet Muhtar Ömer, Daru's-Şuayb, Kahire, 2003, c.4, s. 77.

İbn-i Dureyd (ö. 321) el-Muhassas adlı eserinde duayı şu şekilde tanımlamıştır. “*el-İbtihal: Dua için çaba göstermek ve onu sadece Allah için yapmaktır.*”⁶ Dua seslenme ve çağırma anlamında da kullanılır. Mesela دعوت فلانا denir. Bu falanı çağırdım yani صحت به وناديته ona seslendim ve onu çağırdım manasındadır.⁷

Masdar isim yerine kullanılır. Örnek olarak - سمعت دُعَاءً - Semi‘tu du‘aen, - سمعت صوتا - Semi‘tu savten bir ses (nida) işittim verilebilir.⁸ El-Askeri’ye (ö. 400) göre duanın aslı fiilin talebidir.⁹ Kişinin leh ve aleyhine olana çağrıdır. Allah seni sulasın sözü buna misaldir. Burada kişinin lehine olan bir durum ifade edilmiştir. Aleyhinde olan durum ile ilgili olarak عقرته denir. Bu ifadenin anlamı onu kısır yaptım demektir. Bu cümleyi açacak olursak دعوت عليه بالعقر yani kısır olması için beddua ettim şeklinde bir kullanımla karşılaşırız.¹⁰ Kur’anı Kerimde تَدْعُوا مَنْ أَدْبَرَ وَتَوَلَّى şeklinde kullanıldığı görülmektedir.¹¹ Sibeveyh sonu ta-i te’nis ile biten masdarlardan bahsederken Beşir bin en-Neks’e ait şu şiiri söylemiştir. وَلَّتْ وَدَعَوَاهَا شَدِيدَ صَحْبَةٍ Vellet ve da’vaha şedidun sahabuh.¹² Mübalağa sigasında ise - دعاء - dua’en denmektedir. Bu anlamı ile Allahu Tealanın لَهُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَلَهُمْ مَا يَدْعُونَ sözünde geçmektedir.¹³ Ayet istedikleri onlara gelecektir mealindedir.¹⁴ Bu ayetin tefsiri yapılırken dua manasını ihtiva ettiği şeklinde açıklamada bulunulmuştur. Mekki bin Ebu Talib (ö. 437) el-

⁶ İbn-i Side, Ebu'l-Hasan Ali bin İsmail bin Seyyide el-Mursi, *el-Muhassas*, Tah. Halil İbrahim Cefal, Dar’u İhyai’t Türesi’l Arabi – Beyrut, 1. Baskı, 1996, c.4, s.57.

⁷ Farabi, *Mu‘cemu Divani’l-Edeb*, c.4, s.77.

⁸ Hattabi, Hamd bin Muhammed bin İbrahim bin el-Hattab el-Besti, *Şe‘nu’d-Du‘a*, Tah. Ahmed Yusuf ed-Dekkak, Daru’s-Sekafeti’l-Arabiye, Kahire – Mısır, 1. Baskı, 1984, s.3.

⁹ Ebu Hilal el-Askeri, Ebu Hilal el-Hasan bin Abdullah bin Sehl bin Sa’id bin Yahya bin Mihran, *Mu‘cemu’l-Furuki’l-Lügaviyye*, Tah. Şeyh Beytullah Beyat, Müessesetü’n Neşru’l İslami, Baskı: 1, 1412 h. s.534; Osman Cilacı, “*Dua*”, DİA, İstanbul, 1994, c. 9, s.529.

¹⁰ İbn-i Usfur, Ali bin Mümin bin Muhammed, el-Hadremi el-İşbili, *el-Mümti’u’l-Kebir Fi’t-Tasrif*, Mektebetü Lübnan, Beyrut – Lübnan, 1996, 1. Baskı, s. 129.

¹¹ Mearic 70/17.

¹² Ezheri, Ebu Mansur Muhammed bin Ahmed bin, *Tehzibu’l-Lüga*, Tah. Muhammed İvaz Murib, Daru İhyai’t-Turasi’l-Arabi, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 2001, c.3, s.77; İbn-i Manzur, Ebu’l Fazl Cemaleddin Muhammed bin Mükrim bin Ali, *Lisanu’l-Arab*, Dar-ı Sadır, Beyrut – Lübnan, 3 Baskı, 1414 h. c.14, s.357-358.

¹³ Yasin 36/57.

¹⁴ İbn-i Side, *el-Muhassas*, c.1, s.219.

Hidaye ila Buluği'n-Nihaye adlı kitabında bu ayeti izah ederken temenni ettikleri ve istedikleri anlamına gelen bir beyanda bulunmuştur.¹⁵

1.2. Duanın Istılahi Tanımı

Dua terim olarak birkaç farklı şekilde tanımlanmıştır. Hattabi'ye göre dua kulun rabbinden kendisine yardım etmesini talep etmesi ve ondan yardım istemesidir. Duanın hakikati ise Allahu Tealaya olan iftikardır. Yani ona muhtaç olmak ve başkaca güç ve kuvvetten beri kalmayı istemektir. Bu kulluğun özelliği ve insanoğlunun zelil oluşunun bir göstergesidir. Bunda kerem ve cömertliği Allahu Tealaya nisbet etme ve ona bir övgü ve sena anlamı da bulunmaktadır.¹⁶ Duanın tanımları arasında şunlarda bulunmaktadır: Aşağıda bulunanın yukarıda bulunandan talep ettiği alçak gönüllülük ve tezellül içerisindeki bir istektir.¹⁷ Birinci tanıma göre dua kulun rabbinden istediği ile ilgili olarak tezellül ve zayıflık ve fakirliğini belirtme ile birlikte güç ve kuvvet talebinde bulunmadır. Bu duayı yaparken kul talebini kerem, cömert, güç ve kuvvet sahibi olandan istediğini bilir. İkinci tanıma göre ise dua statü olarak aşağıda bulunanın yukarıda bulunandan talepte bulunmasıdır. Bu anlamı ile dua boyun eğerek Allahu Tealadan talepte bulunulduğunu gösteren düzenli inşai sözlerden ibarettir.¹⁸ Duanın kulun fayda ve zararı elinde bulundurması gerekenden kendi fayda ve zararına ilişkin her şeyi ilahtan istemesi anlama geldiği de söylenmiştir.¹⁹ Buna işaret eden ayetler çoktur. Bunlardan biri الطَّالِمِينَ إِذَا مِنْ الظَّالِمِينَ فَإِنَّكَ إِذَا مِنْ الظَّالِمِينَ²⁰ ayetidir. Bu ayet kişinin katında affı, fazileti, hayrı ve rahmeti bulduğu Allahtan yaptığı isteği

¹⁵ Mekki bin Ebu Talib, Ebû Muhammed Hammuş b. Muhammed el-Kaysi, *el-Hidayetü ila Buluği'n-Nihayeti fi İlmi Me'ani'l-Kurani ve Tefsirihi ve Ahkamihi ve Cümelin min Fununi Ulumihi*, Tah. Şahid el-Buşeyhi, Külliyyetü's Şeriatü ve'd Dirasetü'l İslamiyye Camiatü's Şerika, Mecmuatü Buhusi'l Kitab ve's Sünne, 1. Baskı, 2008, c.9, s. 605.

¹⁶ Hattabi, *Şe'nu'd-Du'a*, s.4.

¹⁷ Huli, Ahmed bin Fehd, *Uddetü'd-Da'i ve Necahu's-Sa'i*, Tas. Ahmed el-Muvahhidi el-Kummi, Daru'l-Kitabi'l-İslami, Kahire – Mısır, 1. Baskı, 1973, s.12; Şemseddin el-Cevheri, Muhammed bin Abdulmunim bin Muhammed, *Şerhu Şuzuri'z-Zeheb Fi Ma'rifeti Kelami'l-Arab*, Tah. Nevaf bin Ceza el-Harisi, İmadetu'l Bahsi'l İlmi bil Camiatil Arabiyye, Medine-i Münevvere – Suudi Arabistan, 1. Baskı, 2004, c.2, s.753.

¹⁸ Tehanevi, Muhammed bin Ali bin el-Kadi Muhammed Hamid bin Muhammed Sabir el-Faruki, *Keşşafu Istılahatü'l-Funun ve'l Ulum*, Tah. Ali Dehruç, Farsçadan Arapçaya çeviren. Abdullah el-Halidi, Yabancı, Mektebetü Lübnan Naşirun, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 1996, c.1, s.785, Bereketi, Muhammed Amim el-İhsan el-Müceddidi, *et-Tarifatu'l-Fıkhiyye*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 2003, s.95.

¹⁹ İbn-i Kayyım el-Cevzi, Muhammed bin Ebubekir bin Eyub bin Sa'd, *Beda'i'u'l-Fevaid*, Daru Alemlil-Fevaid, Mekketü'l-Mükerreme – Suudi Rabistan, trs., c.3, s.2.

²⁰ Yunus 10/106.

ifade etmektedir.²¹ Duanın kul ile Rabbin arasındaki iletişim vesilesi olduğu da söylenmiştir.²²

Burada - دَعَا - dea, - دُعَاء - duaenden türeyen bir lafız olan duadan kasıt talep, çağrı ve isimlendirme anlamıdır. Belki de kişinin leh ve aleyhine yahut kendisi için olan duadır. Bu açıdan dua insanın kendisinden sıkıntıyı gidermesi ve zararı defetmesi ve amaçlarını gerçekleştirmesi için kul ile rabbi arasındaki iletişim bağı kabul edilmektedir. Bu aşağıdan yukarıya olur ve boyun eğmeyi ve itaati ortaya çıkarmak için ve katından bolca menfaat ve çokça hayrı talep etmek için kullanılır.

2. DUA EDENLER

2.1 Sözcük Olarak Dua Edenlerin Anlamı

Konuya giriş yaparken kelimenin sözcük ve terim anlamına geçmeden önce Kur'an-ı Kerimin - الداعية - ed-Daiyete sözcüğünü asla kullanmadığını belirtmemiz gerekir. Ancak Kur'an - الداعي - ed-Dai sözcüğünü bütün hayır ve hidayet işlerinde kullanmıştır. - الداعي - Ed-Daiye sözcüğü bütün yönleri ile delalet, şerre ve dine çağırın kimseler için kullanılmıştır. Çünkü davetçinin görevi bazılarının söylediği gibi kolay bir iş olmayıp çok şerefli ve değerli bir görevdir. Bunu basit ve kolay bir iş gibi görenler bunu risalet ile ilgili ilmi yetersizlikleri ve bilgilerinin azlığından görmektedirler. Çünkü bu risalet dağların yüklenmesinden daha ağır bir sorumluluktur. Ama herkes kendi ilmi ve durumuna göre bunu anlar.²³ Çünkü peygamberler insanlık mertebesi olarak en yüksek mertebededirler. Allaha davet, onlara isabet edecek eziyet ve meşakkete karşı tahammül açısından en büyük görev ve sorumluluk onların üzerindedir. Onlardan sonra onlardan daha alt seviyede ve daha az ilim sahibi kimseler gelir. Fakat davetçiler de sınıf sınıftır. Onlardan kimi hidayete ve kimi de sapkınlığa

²¹ Ebu Bekir et-Tartuşi, Muhammed bin el-Velid bin Halef, *ed-Du'au'l-Mevsur ve Adabehu*, , Tah. Rıdvan ed-Daye, Daru'l-Fikr, Beyrut – Lübnan, 2. Baskı, 2002, s. 39.

²² Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Ankara, 1998, s 212.

²³ Ebu'l-Abbas el-Fasi, Ahmed bin Muhammed bin el-Mehdi bin Uceybe, *el-Bahru'l-Medid Fi tefsiri'l-Kur'ani'l-Mecid*, Tah. Ahmed Abdullah el-Kureşi Reslan, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut – Lübnan, 2 Baskı, 2002, c. 2, s. 196.

davet eder. Ancak her biri yaptığının sevabı ve cezası ile karşılaşacaktır.²⁴ Dilbilgisi kitaplarında ve sözlüklerde kelimenin farklı tanımları da mevcuttur.

- داعي - Dain deadan türeyen ism-i faildir. Ed-Dai hidayete erdirendir.²⁵ - الداعي - Ed-Dai hidayete erdirendir.²⁵ Çoğulu - داؤون - daun ve - دُعاة - duatun ve - دواعٍ - dava'indir. Bu kelimenin türevlerinden bazıları ise - دعايب - dea bi ve - دعايله - dea lehu ve - دعايله - dea aleyhi ve - دعايل - dea li'dir. Müezzin namaza çağıran olarak isimlendirilir.²⁶ Nebiye Allaha çağıran denir.²⁷ Yine ed-Dai el-Münadi yani çağırandır.²⁸ - داعٍ - Dain'in aslı nasbın hafif oluşundan dolayı nasb halinde - دايعو - d aivundur. Aynı şekilde - رامين - ramin, - راميان - ramiyani, - رامون - ramune dc öyledir.²⁹ - دُعاة - Duat ise - داعٍ - dainin çoğuludur. Türeme şekli - قاضٍ - kadın, - رامين - ramin ve - رُمّة - rumatine benzer. Yani burada cemi müzekker-i salim değil de cemi mükesser yani kırık cemi olarak gelir. Cemi müzekker sigası ise az önce bahsi geçti.³⁰ - الداعية - Ed-Daiyetü ise bir dine veyahut bir düşünceye çağrı anlamına gelmektedir. Sözcüğün sonundaki "h" harfi ise mübalağa içindir.³¹

2.2. Daunenin Terim Anlamı

Ed-Daiye, hakka ve onun ortaya çıkartılmasına çağıran kişi ve Kur'anın getirdiği yasal yani şeri yöntemlerle masiyet ve fesadı terk etmeye teşvik olarak

²⁴ İbn-i Vehb, Said bin Ali el-Kahtani, *Fıkhu'd-Dava fi Sahihi'l-İmami'l-Buhari*, Riyad – Suudi Arabistan, 1421 h, c.2, s.1086.

²⁵ Semerkandi, Ebu'l-Leys Nasr bin Muhammed bin İbrahim, *Bahru'l-'Ulum*, Tah. Mahmud Matarcı, Daru'l-Fikr, Beyrut – Lübnan, trs.,c.2, s.218.

²⁶ İbnu'l-Katta', Ali bin Cafer bin Ali es-Sa'di, *el-Ef'al*, Alemü'l-Kütüb, Kahire – Mısır, 1. Baskı, 1983, c.1, s.373.

²⁷ İbn-i Manzur, *Lisanu'l-Arab*, c.14, s.259; Murtaza ez-Zebidi, Muhammed bin Muhammed bin Abdurrezzak el-Hüseyni, *Tacu'l-Arus Min Cevahiri'l-Kamus*, Kuveyt, c.38, s.47, Kasimi, Muhammed Cemaleddin bin Muhammed Said bin Kasım el-Hallak, *Mehasinu't-Te'vil*, Tah. Muhammed Basil Uyunu's-Sud, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut – Lübnan, c.1, s.288.

²⁸ Zemahşeri, Ebu'l Kasım Mahmud bin Anr bin Ahmed, *Esasü'l-Belağa*, Tah. Muhammed Basil Uyunussud, 1. Baskı, 1998, c.1, s. 288.

²⁹ Cürcani, Ebubekir Abdulkahir bin Abdurrahman bin Muhammed, *el-Miftahu Fi's-Sarfi*, Tah. Ali Tevfik el-Hamed, Müessesetu'r Risale, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 1987, s.78.

³⁰ Muhammed İmam, Muammed Ali, *Kelimatun Mudie fi'd-Daveti İlallah*, Haz. eş-Şeyh Ali Sad Ebulhayr, es-Selam, Mısır, 1. Baskı, 2005, s. 400.

³¹ Arap Dili Enstitüsü Kahire (Mecmuatü'l Lügati'l Arabiyyeti bi'l-Kahire), İbrahim Mustafa vd., *el-Mu'cemu'l-Vasit*, Daru'd-Dave, Mısır, 4. Baskı, 2004, c. 1, s. 286-287.

tanımlanmıştır.³² Kur’anda اذْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ³³ ayetinde bu duruma örnek vardır.

Yukarıdaki tanım bizlere davetçinin ister bireysel isterse toplumsal düzeyde olsun ıslaha çağıran kişi olduğunu açıklamaktadır. Yani insanları kendileri için faydalı olana çağırılmaktadır.

Aynı şekilde bu anlamdan hareketle, terim anlamına göre davetçi aynı zamanda dalaletle çağıran kişi olarak ta anlamlandırılabilir. O bireysel veya toplumsal düzeyde başkasını çağırır.

Diğer bir görüşe göre onlar islam ümmetinin durumunu ıslaha çağıran davetçilerdir.³⁴ Davetçiler dine, onu tanımaya ve sevmeye çağıran kişilerdir. Onlar Allahın en seçkin kişileri ve Allah katında en faziletli konuma ve değer olarak en yüksek kıymete sahiptirler.³⁵ Ed-Dai başkasına dönük bütün ümidinin kesildiği ve yaratıcıya beşeri acziyetin ve fakrın hissedildiği esnada Allaha çağıran ve dua eden kişidir.³⁶ Bu sözcük aynı zamanda bazı ihtiyaçlarını karşılamak veya bazı amaçlarını gerçekleştirmek üzere mahlukun halıktan yani yaratılmışın yaratandan talebidir.³⁷ Allahu Teala bir ayette وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ buyurmaktadır.³⁸ Yine Allahu Teala bir başka ayette وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ buyurmaktadır.³⁹

Ed-Daiden kasdedilen ism-i failidir. Ed-Duatu ve ed-Daune cemi yani çoğuldur. Burada ed-Dai insandır. Bu insandan kasıt ise belki bir Nebi veya hidayete çağıran biri yahut müezzin olabilir. Aynı şekilde derecelerine bakılmaksızın ister nebiler ister salih insanlar ister alimler isterse herhangi bir insan olsun değişik işler için Allahtan isteyen kimseler olabilir.

³² İbn-i Sefran el-Kahtani, Muhammed bin Hüseyin bin Said bin Hadi bin Abdurrahman bin Muhammed bin Hasan, *Fetava'l-Eimmeti fi'n-Nevazili'l-Müdelime ve Tebrietü Daveti ve Etba'u Muhammed bin Abdulvahhab Min Tühmeti't-Tatarrufi ve'l-İrhab*, Mektebetü'l-Melik Fehd el-Vataniyye, Riyad – Suudi Arabistan, 2. Baskı, 2003, s.87.

³³ Nahl 16/125.

³⁴ Hatib, Abdülkerim, *eş-Şübehatü elleti Esirat Havle De'avetü eş-Şeyh Muhammed b. Abdulvehhab, İmadetü'l Bahsi'l İlmi bi-Camiati el-İmam Muhammed b. Suud'il İslamiyye*, Riyad – Suudi Arabistan, 2. Baskı, 1991, s.243.

³⁵ Muhammed İmam, *Kelimatun Mudie fi'd-Daveti İllallah*, s. 400.

³⁶ Murteza ez-Zebidi, Ebu'l Feyz Muhammed bin Muhammed bin Muhammed Abdurrezzak el-Hüseyni, *İthafu's-Sadeti'l-Müttekin bi-Şerhi İhya-i Ulumi'd Din*, Müessesetü Tarihi'l Arabi, Beyrut – Lübnan, 1994, c.5, s.29.

³⁷ İbnu'l Cevzi, Cemaleddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman bin Ali bin Muhammed, *Zadu'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, Tah. Abdurrezzak el-Mehdi, Daru'l Kitabi'l Arabi, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 2001, c.4, s.43.

³⁸ Gafir 40/ 60.

³⁹ Bakara 2/186.

3. DUA KELİMESİNİN BAŞKA ANLAMLARDA KULLANILMASI

Sözcük veyahut terim olarak dua anlamında kullanılan kelimelere başlamadan önce bu tür kelimelerin güncel Arap dilimizde çokça bulunduğunu ifade edilebilir. Aynı şekilde bu manada kullanılan kelimeler Kuran-ı Kerimde de verilmiştir. Bu tür kelimelerden bir kısmını örnek vermeyi yeterli görerek tamamının aktarmanın lüzumlu olmadığını düşünüyoruz.

3.1. Kur’anda Duanın Sözlük Anlamında Kullanılması

Kuran-ı Kerim, dilbilgisi kitapları veyahut kamuslarda geçtiğine göre dua kelimesi gerçek anlamının dışında farklı anlamlarda da kullanılmıştır.

3.1.1. Talep/İstek

Tı - ط - ve lam'ın - ل - fethası ile gelen bu kelimenin sözlük anlamı, temennide olduğu üzere elde edilmesinde uzaklık ve imkansızlık gibi herhangi bir mani yoksa çabanın gerektirdiği üzere bir şeyin olmasına dönük muhabbettir.⁴⁰ El-Lihyani konu ile ilgili şöyle demiştir.⁴¹ اَطْلُبْ لِي شَيْئاً اُبْغِهْ لِي وَاَطْلُبْنِي اَعْنِي عَلَى الطَّلَبِ Utlub li şey'en ebğihi li ve etlibni 'e'inni ale't-taleb.⁴² Allahu Teallanın وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدْعُونَ⁴³ ayetinde geçtiği üzere dua talep manasında kullanılmıştır.

Yani talep anlamında olan dua ile ilgili temenni ettiğiniz hususlar açıklaması yapılmıştır.⁴⁴ İbn-i Kesir (ö. 774) tefsirinde ne kadar isterseniz onu seçtiğiniz üzere önünüzde hazır görürsünüz demiştir.⁴⁵

⁴⁰ Tehanevi, *Mevsu 'atu Kaşifi İstılahi'l-Fununi ve'l-'Ulum*, c.2, s.1137.

⁴¹ Lihyani, Ebu'l-Hasan Ali bin Hazim bin Mübarek el-Lihyani'dir. Büyük dilbilimcilerden olup kendisine ait yazdığı eserler bulunmaktadır.; Ebu'l-Berekat el-Enbari, Abdurrahman bin Muhammed bin Ubeydullah el-Ensari, *Nüzhetü'l-Elibba Fi Tabakati'l-Üdeba*, Tah. İbrahim es-Samirai, Mektebetü'l-Menar, Ürdün, 3. Baskı, 1985, s.137.

⁴² İbn-i Manzur, *Lisanu'l-Arab*, c.1, s.560.

⁴³ Fussilet 41/ 31.

⁴⁴ Beyzavi, Nasıruddin Abdullah bin Ömer bin Muhammed, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*, Tah. Maraşlı Muhammed Abdurrahman, Dar-ı İhya-ı Turasi'l-Arabi, Beyrut, 1. Baskı, 1418 h., c.5, s.71.

⁴⁵ İbn-i Kesir, İmaduddin Ebu'l Fida İsmail bin Kesir ed-Dımeşki, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, Tah. Mustafa es-Seyyid Muhammed vd., Müessesetü Kurtuba, Suudi Arabistan, c.12, s.975.

3.1.2. İbadet

İbn-i Faris (394 h.) Ayn - العين - , Ba - الباء - ve Dal - الدال - anlamlarında iki zıt anlama gelen sahih iki asıldır der. Yani birincisi yumuşaklık ve tezellüle ikincisi ise şiddet ve katılığa işaret etmektedir.⁴⁶ İbadet - العبادة - boyun eğmeyle birlikte yapılan itaattir. Rağib el-İsfahani'ye (ö. 502) göre ubudiyet tezellülü göstermektir. İbadet ise tezellülün en zirve anı olduğundan ondan daha belagatlidir.⁴⁷ Ez-Zeccac (ö. 311) ise ibadetin lügat manasının tezellül ve boyun eğme ile birlikte olan itaat anlamına geldiğini söylemiştir.⁴⁸

Sözcük anlamlarının araştırılmasından ortaya çıkmaktadır ki ibadet tek ve bir olan Allaha tezellül ve boyun eğmektir. İbadetin sözlük anlamı duaya ancak her şeyden münezzeh olan Allahu Tealaya tezellül ve boyun eğme yönünden dahil olmaktadır. İbadetin duasından kasıt şudur ki insanın iyiliği emretme ve kötülükten alıkoyma, Allaha davet etme, Allah yolunda cihat, sadaka ve zekat verme, zikir ve tesbihatta bulunma, Kur'an okuma, hacca gitme, oruç tutma, namaz kılma, Allaha tevekkül etme, ondan dilekte bulunma onu sevmeye ve ondan korkma vs. gibi mali, bedeni ve kalbi olarak ibadet türlerinden herhangi bir tür ile Allahu Tealaya abid yani ibadet eden durumda olmasıdır. Bu ibadetleri yapma durumunda olan herkes Allahu Tealaya dua eden kişi demektir.⁴⁹

Böylece duanın ibadet, ibadet eden abidin ise dua eden olduğu, dua ve çağrıda bulunanın mabud ve mabudun lehu yani kendisine ibadet edilen olduğu ortaya çıkmıştır. Her kim bir şeye dua ederse onu ilah edinmiştir. Çünkü o kimse ancak ilaha yapılan bir şeyi yapmıştır. O onu ilah olarak isimlendirmese de fiilleri ile onu ilah saymıştır. Her kim Allahtan başkasına dua eder çağırırsa ona ibadet etmiş sayılır. Allahu Teala bir ayette ⁵⁰ لَنْ نَدْعُو مِنْ دُونِهِ إِلَهًا buyurmaktadır. Bu ayet bir anlamda Allahtan başka ilaha asla ibadet etmez ve kullukta başkası için ikrarda bulunmaz demektir. Bazı tefsircilerin ve

⁴⁶ İbn-i Faris, *Mu'cemu Mekayisi'l-Lüga*, c.4, s.205 – 206.

⁴⁷ Rağib el-İsfahani, Ebü'l-Kasım Hüseyin bin Muhammed bin Mufaddal, *el-Müfredat Fi Ğaribi'l-Kur'an*, Daru'l Marife, Beyrut-Lübnan, trs., s.319.

⁴⁸ Zeccac, İbrahim bin es-Seri bin Sehl, Ebu İshak, *Me'ani'l-Kuran ve İrabuhu*, Tah. Abdulcelil Abdüh Çelebi, A lemu'l-Kütüb, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 1988, c.1, s.48.

⁴⁹ İbnu'l Useymin, Muhammed bin Salih bin Muhammed bin Süleyman bin Abdurrahman, *el-Kavlu'l-Müfidu Ala Kitabi't-Tevhid*, Daru İbn-i Cevzi, Suudi Arabistan, 2. Baskı, 1424 h., c.1, s.268.

⁵⁰ Kehf 18/14.

hadisçilerin belirttiği üzere dua ibadetin kendisi veyahut özüdür.⁵¹ Öyleyse burada dua kelimesi ibadet anlamında kullanılmıştır.

3.1.3. Nida/Çağrı

Nidanın sözcük anlamı duadır.⁵² Yine nidanın talep yani istek yöntemlerinden bir çeşit olduğu söylenmiştir. Nida davetin muhataba yöneltilmesi, kulak vermesinin tembih edilmesi ve konuşanın istediği şekilde dinlemesi veyahut “Ya” ve kardeş harfleri ile ikbal ve yönelme talebidir.⁵³

Konuşmadaki nida sözcüğü dalgın ya uykudaki gibi uzak hükmünde ya da uzakta bulunan münadinin yani çağrılanın tenbihi için kullanılır. Nida aynı şekilde yakındakinin çağrılması için de kullanılır. Nidanın manası kendine çağırdığın kişinin ikbal yani sana yönelme talebi anlamına gelmektedir. İkbal yani yönelme talebinin ise ikbali anlayan ve talebi kavrayan akıllı kişiden başkasına yapılamayacağı açıktır.⁵⁴

Dua Kur’anda nida anlamında da kullanılmıştır. Buna delil olarak Allahu Tealanın *إِنْ تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا دُعَاءَكُمْ*⁵⁵ ayeti gösterilebilir. Dameğani (478 h.) ve diğer müfessirler dua kelimesinin tefsirinde bu kelimenin gerçek anlamında kullanılmayıp başka bir manada yani nida anlamında kullanıldığını söylemişlerdir. Yani siz onlara seslenir ve çağırırsanız onlar çağrınızı duymazlar gibi bir anlama gelir.⁵⁶ Allahu Teala bununla ilgili olarak *يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِ*⁵⁷ demektedir. Ancak bu ayetteki dua kelimesi nida kelimesine çok yakın anlamda kullanılmıştır. Bu bağlamda ayet o gün çağırın çağırdığında⁵⁸ gibi bir anlama gelmektedir.

⁵¹ İbn-i Badis, Abdulhamid Muhammed bin Badis es-Sanhaci, *Fi Mecalisi't-Tezkir Min Kelami'l-Hakimi'l-Habir*, Tah Ahmed Şemseddin, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut – Lübnan, 1.Baskı, 1995, s.221.

⁵² Sabban, Ebu'l-İrfan Muhammed bin Ali eş-Şafi'i, *Haşiyetü's-Sabban Ala Şerhi'l-Aşmuni Li-Elfiyyeti İbn-i Malik*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 1997, c.3, s. 197.

⁵³ Samirai, İbrahim Abud, *el-Esalibu'l-İnşaiyye fi'l-Arabiyye*, Daru'l-Menahic, byy., 1. Baskı, 2008, s.61.

⁵⁴ İbn-i A kil, Bahaeddin Abdullah bin Akil, *Şerhu İbn-i Akil ala Elfiyyeti İbn-i Malik*, Tah. Muhyiddin Abdulhamid, el-Mektebetü't-Ticariyye, 14. Baskı, c.1, s.149.

⁵⁵ Fatır 35/14.

⁵⁶ Dameğani, el-Hüseyn bin Muhammed, *Kamusu'l-Kur'an ev Islahu'l-Vucuhi ve'n-Nezair Fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Tah. Abdulaziz Seyyid el-Ehl, Daru'l-İlm li'l-Melayin, Beyrut – Lübnan, 3. Baskı, 1980, s.174.

⁵⁷ Kamer 54/6.

⁵⁸ Dameğani, *Kamusu'l-Kur'an*, s. 174.

3.1.4. Yardım Talebinde Bulunmak /el-İstiğase

El-İstiğasenin terim anlamı yardım talebinde bulunmaktır. Nusret ve zafer talebinde bulunmak anlamındaki İstinsar⁵⁹ gibi bu da şiddet ve sıkıntının giderilmesi manasına gelmektedir. Bir şiddetten kurtaran veya bir musibeti defedene yapılan bir nida olduğu anlamına geldiği de söylenmektedir.⁶⁰

Öyleyse istiğase nida ile birlikte yapılan bir talep ve istektir. Bu da duanın türlerinden biridir. Fakat bu dua şiddet ve sıkıntının giderilmesi için yapılan özel bir duadır. Çünkü dua muhtelif durumlarda gerçekleşmektedir Ya kula gelen bir sıkıntı karşılığında veya şiddet ve sıkıntıdan uzak geniş ve rahat bir ortamda yapılan bir istek şeklinde yapılmaktadır. Bu durumda dua şiddet ve sıkıntıyı gidermesi bakımından daha geniş kapsamlıdır. Böylece dua ile istiğase arasındaki fark genel ve özel anlamlarda ortaya çıkmaktadır. Her istiğase duadır. Ancak her dua istiğase değildir. Buna örnek Allahu Tealanın ⁶¹ وَيَوْمَ يَقُولُ نَادُوا شُرَكَاءِيَ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ مَوْبِقًا ayeti verilebilir. Bu ayet bir anlamda onlardan yardım talebinde bulundular ve kendilerine yardım etmeleri için onlara seslendiler manasına gelmektedir. Ancak onlar, onlara yardım etmedikleri gibi onlara cevap da vermediler.⁶² Aynı şekilde Allahu Tealanın ⁶³ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ayetinde de durum aynıdır. Ayette geçen ⁶⁴ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ ifadesi onlardan yardım talebinde bulunun manasını taşır. Bu bir kişinin karşısındaki birine tek başına düşmanlarla karşılaşırken müslümanları çağır demesi gibidir. Bu ifade müslümanlardan yardım talebinde bulunma anlamını taşır. Burada dua istiğase anlamında kullanılmıştır. Bazen duanın ibadet anlamında da kullanıldığı görülür.⁶⁴

3.1.5. Söz / el-Kavlu:

El-Kavlu/Söz tertibe delalet eden konuşmadır. İster tam ister eksik olsun dil ile söylenilen her türlü lafızdır. Çekimi - قال - Kale/dedi, - يقول - Yekulu/Söylüyor, - قولا - Kavlen/Söz, faili - قائل - Kailun/Söyleyen, mefulü - مقول - Mekulun/Söylenmiş şeklinde

⁵⁹ Zebidi, *Tacu'l-Arus*, c.5, s.314.

⁶⁰ Zeyyat, *el-Mu'cemu'l-Vasit*, c.2, s.556.

⁶¹ Kehf 18/52.

⁶² Taberi, Muhammed bin Cerir bin Yezid bin Kesir bin Galib el-Amili, Ebu Cafer, *Cami'u'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an*, Tah. Abdullah bin Abdulmuhsin et-Turki, Daru Hier, 1. Baskı, 2001, c.15, s.295.

⁶³ Bakara 2/23.

⁶⁴ Ezheri, *Tehzibu'l-Lüga*, 3/76.

yapılır.⁶⁵ Kur’anda duanın el-Kavl yani söz anlamında kullanıldığı da görülmektedir. Ancak bu kullanım Kur’anın indirilmesinden önce Arapların kullandığı şeklin dışına çıkmamıştır. Allahu Teala ayette *فَمَا كَانَ دَعْوَاهُمْ إِذْ جَاءَهُمْ بُاسُنَا* buyurmaktadır.⁶⁶ Ayet onlara azap geldiğinde sözleri...⁶⁷ anlamına gelmektedir.

3.1.6. Sual / Sormak

Bu kelime - سأل - seele - يسأل - yes’elu'den türemiş bir isimdir. Bu isteme aşağıdan yukarıya doğru yapılır. Yine bu isteme dikkat için veyahut bilinmeyen bir şeyin bilinmesi ve tanınması için yapılır.⁶⁸ İnsanların haberlerini araştırmak anlamında kullanıldığı da söylenmektedir.⁶⁹ Kuran-ı Kerim sual kelimesini dua anlamında da kullanmıştır. Allahu Tealanın *قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ*⁷⁰ ayetinde bu tür kullanıma örnek bulunmaktadır. Ayet bizim için rabbinden sor gibi bir manayı içermektedir.⁷¹

Burada dua gerçek anlamından çıkarak Kur’anın belirttiği farklı bir kaç anlamdan birine örnek olacak şekilde kullanılmıştır. Bunun dışında farklı anlamları gelecek şekilde kullanımına ayetlerde karşılaşılmaktadır. Farklı kullanıma örnek olarak istediğini elde etmek üzere yapılan talep anlamında kullanılması gösterilebilir. Yine duanın diğer bir anlamı ise ibadettir. Bu anlamı ile boyun eğerek yapılan itaat kastedilmektedir. İbadet ancak ilah için yapılır. Bu ibadetlerden oruç gibi beden ile yapılanı, zekat ve iyiliği emretme gibi kalp ile yapılanı da bulunmaktadır. Dua bazen de nida çağrı anlamında kullanılmaktadır. Bu anlamı ile istikbal yani karşılanma talebini ifade eder. Bu gerekçelerine göre yakın ve uzaktaki için yapılır. Duanın anlamlarından biri de istiğasedir. Yani yardım talebi manasındadır. Bu sıkıntı ve zorluk esnasında yardım talebinde bulunma yardım, nusret ve zafer talebi anlamındadır. Duanın

⁶⁵ İbn-i Manzur, *Lisanu'l-Arab*, c.11, s.572.

⁶⁶ Araf 7/5.

⁶⁷ Mukatil bin Süleyman, Ebu’l Hasan Mukatil bin Süleyman bin Beşir el-Ezdi el-Belhi, *Tefsiru Mukatil bin Süleyman*, Tah. Abdullah Mahmud Şehhate, Daru İhyau't-Turas, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 1423 h., c.2, s.29; Tantavi, Muhammed Seyyid, *Tefsiru'l-Vasit li'l-Kur'ani'l-Kerim*, Daru'n Nahda, Kahire – Mısır, 1. Baskı, 1997, c.5, s. 245.

⁶⁸ Menavi, Abdurrauf olarak bilinen Zeyneddin Muhammed bin Tacularifin bin Ali bin Zeynelabidin, *et-Tevkifu ala Mühimmati't-Te'arif*, Alemlu'l-Kütüb, Kahire, 1. Baskı, 1990, s.199.

⁶⁹ Kadı İyaz, İyaz bin Musa bin İyaz bin Amrun el-Yahsabi es-Sebti, *Meşariku'l-Envar Ala's Sihahi'l-Asar*, el-Mektebetü'l-Atika, Tunus – ve Daru't-Turas, Beyrut, 1978, c.2, s.201.

⁷⁰ Bakara 2/70.

⁷¹ Maverdi, Ebu’l Hasan Ali bin Muhammed bin Muhammed bin Habib el-Basri el-Bağdadi, *en-Nuketu ve'l-'Uyun*, Tah. es-Seyyid bin Abdumaksud bin Abdurrahim, Daru'l-Kütubi'l-ilmiiyye – Beyrut – Lübnan, trs., c.1, s. 140.

anlamlarından biri de söz manasıdır. Bu da ister tam ister eksik olsun dilin söylediği her söze denir. Duanın manalarından biri de sual yani sormaktır. Bu şekliyle bilinmeyen bir şeyin bilinmesi anlamında kullanılmaktadır.

3.2. Duanın İstilahî Anlamında Kullanılan Diğer Kelimeler

Birinci bölümün ilk konusunda, dilbilgisi ve tefsir kitapları ve bazı Kur'an ayetleri delil gösterilerek duanın sözcük anlamına gelen kelimelerden bahsedildi. İkinci bölüme geçmeden önce bu kelimelerin istilahi yani terim anlamlarını açıklamanın faydalı olacağı kanaatini taşımaktayız.

3.2.1. Salat

Şeri istilahta salat tekbirle başlayan ve selamla biten özel ve belli bazı fiiller ve sözlerle Allaha yapılan ibadettir. Salat olarak isimlendirilmesinin nedeni duayı kapsamından dolayıdır.⁷² Salat her duanın adı iken özel bir duanın adı olmuştur. Diğer bir ifadeyle herhangi bir duanın ismiyken, dua ile aralarındaki ilişkiden dolayı şeri olarak salata yani namaza dönüşmüştür. Burada durum birbirine yakındır. Salat ismi şeriatte kullanıldığında bundan sadece şeri namaz anlaşılır.⁷³

Salat iki yönü ile duayı kapsamaktadır. Birinci yönü isteme duasıdır. Bu da hal dili ile Allahu Tealadan ihtiyaçlarını isteme, faydanın celbi, zararın def'i veya giderilmesi gibi dua edene faydalı olan hususların talep edilmesidir. Allahu Tealanın şu ayetinde bu kullanıma misal bulunur. *إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ*⁷⁴ Meleklerin yaptığı salat dua ve istiğfar yani bağışlanma isteği ve Allahtan bir rahmet talebidir. İçerisinde barındırdığı dua ve bağışlanma nedeni ile dua anlamında salat kullanılmıştır.⁷⁵ Salatın

⁷² İbn-i Kudame, Ebu Muhammed Muvaffakuddin Abdullah bin Ahmed bin Muhammed, *el-Muğni*, Tah. Abdullah bin Abdulmuhsin et-Turki - Abdulfettah Muhammed el-Hulv, Alemlü'-Kütüb, Riyad – Suudi Arabistan, 3. Baskı, 1997, c.3, s.5.

⁷³ İbn-i Teymiyye, Takiyuddin Ebu'l-Abbas Ahmed bin Abdulhalim bin Abdusselam, *Şerhu'l-'Umde*, Tah. Halid bin Ali bin Muhammed el-Muşeykih, Daru'l-Asime, Riyad – Suudi Arabistan, 1. Baskı, 1997, c.2, s. 30.

⁷⁴ Ahzab 33/56.

⁷⁵ İbn-i Manzur, *Lisanu'l-Arab*, c.14, s.456; Ezheri, *Tehzibu'l-Lüga*, c.12, s.166.

dua olduğuna örnek Allahu Tealanın ⁷⁶وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ ayetinde de bulunmaktadır. Ayet onlara dua et ⁷⁷ anlamına gelmektedir.

Salatın ikinci yönü ibadet duasıdır. Bu da salih amellerle sevap talep etmedir. Kıyam, rüku ve secde gibi ameller bu nevidendir. Her kim bu hareketleri yaparsa mutlak surette Rabbine dua etmiş olur ve hal dili ile ondan kendisini bağışlamasını istemiştir. Böylece ortaya çıkmıştır ki salatın tamamı tüm bunları kapsadığı için isteme ve ibadet duasıdır.⁷⁸ Allahu Teala sözcük anlamı ile değil hareket ile namazı emretmiştir. Bu duruma örnek olarak ⁷⁹وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكُوعُوا مَعَ الرَّاٰكِعِيْنَ ayetini verebiliriz.

3.2.2. İbadet

İbadet mükellef kulun rabbini yüceltmek amacıyla kendi istek ve arzularının aksine sergilediği davranışlardır.⁸⁰ İbadetin namaz, zekat, oruç, hacc, emaneti yerine getirme, anne babaya iyilik, sıla-i rahim, sözünde durmak ve anlaşmalara riayet etmek, iyiliği emretme ve kötülükten alıkoyma, kafir ve münafıklara karşı cihat, yolda kalmış ve yetim ve yoksul ile komşuya ve sahip olunan insan ve hayvanlara yardımda bulunma, dua ve zikir bunun gibi ibadetlerden olup açık ve gizli olarak icra edilen Allahın razı olduğu ve sevdiği söz ve fiillerin tamamını kapsadığı söylenmiştir.⁸¹ Madem insan ibadet ile yüce yaratıcıyı razı etmeye gayret ediyor ve ondan korktuğu ve rızasını kazanmayı arzuladığından dolayı da Allah katında olanı elde etmeye gayret ediyorsa tüm bunlar ibadet vesilesi ile söz ve fiillerle gerçekleşmektedir. Bunlarla birlikte insanoğlu ibadet ile mükellef ve memurdur ve bunun için yaratılmıştır. Yüce

⁷⁶ Tevbe 9/ 103.

⁷⁷ Şafii, Ebu Abdullah Muhammed bin İdris bin Abbas bin Osman, *Tefsiru'l-İmami's-Şafii* 'i, Tah. Ahmed bin Mustafa el-Ferran (Doktora Tezi), Daru't-Tedmuriyye, Suudi Arabistan, 1. Baskı, 2006, c.2, s. 951.

⁷⁸ Temimi, Abdurrahman bin Hasan bin Muhammed bin Abdulvahhab bin Süleyman, *Fethu'l-Mecid Şerhu Kitabı't-Tevhid*, Tah. Muhammed Hamid el-Faki, es-Sünnetü'l-Muhammediyye, Kahire – Mısır, 7. Baskı, 1957, s.180.

⁷⁹ Bakara 2/43.

⁸⁰ İbn-i Aşur, Muhammed et-Tahir bin Muhammed bin Muhammed et-Tahir, *et-Tahriru ve't- Tenvir Tahriru'l-Ma'na's-Sedid ve Tenviru'l-'Akli'l-Cedidi min Tefsiri'l-Kitabi'l-Mecid*, Daru't-Tunusiyye, Tunus, 1984, c.1, s. 180.

⁸¹ Sanhaci, Muhammed bin Muhammed bin Davud Ebu Abdullah, *el-Acrumiyye*, Daru's-Sami' i, 1. Baskı, 1998, c.1, s. 335.

Allah وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ⁸² buyurmaktadır. Yine bu bağlamda Allahu Teala وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ⁸³ buyurmaktadır. Bu ayet onların kendilerine zararı faydasından daha fazla olana ibadet ve dua ettiklerini söylemektedir.⁸⁴

3.2.3. Nida

Nida - يا - ya veya kardeşlerinden biri olan diğer nida edatıyla ikbal talebidir. Bu nida edatlarının en meşhur olanı ise ya dır. Nida edatının kullanımı - يا محمد - Ya Muhammed (Ey Muhammed) şeklindedir. Bazen nida hemze - ا - ile olmaktadır. Örnek kullanımı ise E Muhammedün ekbele / Yani Muhammed mi geldi gibidir. Bazen de nida - أي - ey ile gelmektedir. Örnek kullanımı ise Ey Muhammed te'al / Ey Muhammed gel şeklindedir. Bazen de başına hemze gelen - أيا - ya nida edatı ile gelmektedir. Kullanımına misal ise E-ya Muhammed Ekbil / Ya Muammed karşıla, gel verilebilir. Bazen de va - وا - nida edatı ile gelmektedir. Örneği ise Va Muhammedah / Ey Muhammedciğim gibidir. Bunlara benzer şekillerde nida edatı gelmektedir.⁸⁵ Buradan da anlaşılmaktadır ki nida bütün harfleri ve sigasıyla ikbal anlamını kapsamaktadır. Allahu Teala ayette اِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا⁸⁶ buyurmaktadır ki bu içi tezellül ve sükunet ile dolu olduğu halde huşu ve boyun eğerek gizlice Rabbine dua etti ve seslendi anlamına gelmektedir.⁸⁷

3.2.4. İstiane / Yardım Dileme

- الاستعانة - İstiane - استعان - istean'ın masdarıdır. Yardım talep etme anlamına gelmektedir. Dilde - استعنته - isteantuhu / Ondan yardım istedim, - استعنتبه - isteantu bihi / kendisi ile yardım istedim, - فأعانني - fe-e'aneni / O da bana yardım etti şeklinde

⁸² Zariyat 51/ 56.

⁸³ Yunus 10/18.

⁸⁴ Ebu Tayyib el-Kannuci, Ebu Tayyib Muhammed Sıddık Han bin Hasan bin Ali bin Lütfullah el-Huseyni el-Buhari, *Fethu'l-Beyan Fi Mekasidi'l-Kur'an*, Tah. Abdullah bin İbrahim el-Ensari, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut – Lübnan, 1992, c.8, s.19.

⁸⁵ İbn-i Teymiyye, Takiyuddin Ebu'l-Abbasi Ahmed bin Abdulhalim bin Abdusselam, *El-Ubudiyye*, Tah. Muhammed Zuheyr eş-Şaviş, Mektebu'l-İslami, Beyrut, 7. Baskı, 2005, c.5, s.155.

⁸⁶ Meryem 19/3.

⁸⁷ Kasimi, *Mehasinu't-Te'vil*, c.5, s.103.

kullanılır. Terim anlamı sözcük anlamının dışına çıkmaz.⁸⁸ İstiane yani yardım talebi Allahtan (c.c.) yapılır. Biz ondan ihtiyaçlarımızı karşılamak amacıyla yardım dileniriz. Bu durumda dua Allahtan rızık talebindeki istiane gibidir. Bu hususta Allahu Teala ⁸⁹ استَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُوا buyurmaktadır. Onlar Allahın emri ile ondan yardım dilemeleri ve onun isteği üzerine sabretmeleri hususunda emrolunmuşlardır. Bazıları ise Musa'nın (a.s.) kavmine karşılaştığınız musibetlere karşı Allah'tan yardım dileyin ve sabredin, çünkü yeryüzü Allahındır ve onu kullarından dilediğine miras bırakır dediğini bildirmişlerdir.⁹⁰

3.2.5. İsteğase / Yardım ve Zafer Talep Etme

- استغاث به - İsteğase yardım ve zafer talep etmektir. - استغاث - İsteğase bihi kendisi ile yardım ve zafer talebinde bulundu anlamına gelmektedir.⁹¹ İsteğase hem sözcük hem de terim manası ile duaya delalet etmektedir. Bu anlamıyla Alahu Teala Kuranı Kerimde ⁹² فَاسْتَعَاثَ الَّذِي مِنْ شِيعَتِهِ عَلَى الَّذِي مِنْ عَدُوِّهِ buyurmaktadır.⁹²

İsteğase'nin yukarıdaki anlamı ona yardım etmesi için çağırıldı ve ona iltica etidir şeklindedir. Bir ayette ⁹³ إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ buyrumaktadır. ⁹³ Bu ayet sizler ona dua ediyor ve ondan yardım ve zafer talep ediyorsunuz demektir. Bu bağlamda şu söylenebilir. Müslümanlar Bedir gününde yardım ve zafer nasip etmesi için Allaha dua ediyor ve ondan ihtiyaçlarının karşılanmasını istiyorlardı.⁹⁴ Düşmanlarına karşı ona yakın olmayı istiyor ve ondan yardım ve zafer dileniyorlardı.⁹⁵

⁸⁸ Vüzeratü'l Evkaf ve's Şuuni'l İslamiyye, el-Mevsu'atu'l-Fıkhiyye el-Kuveyyiyye, Daru's-Selasil, Kuveyt, 2. Baskı, c.15, s.5.

⁸⁹ Araf 7/128.

⁹⁰ Silmi, Muhammed bin el-Hasan bin Muhammed bin Musa, *Hakaiku't-Tefsir*, Tah. Seyyid İmran, Daru'l-Kütüb'il-İlmiyye, Beyrut – Lübnan, 2001, c.1, s.235.

⁹¹ Mahmud Abdurrahman, *Mu'cemu'l-Mustalahat ve'l-Elfazul-Fıkhiyye*, c.1, s.150.

⁹² Kasas 28/15.

⁹³ En fal 8/ 9.

⁹⁴ Semerkandi, *Bahru'l-Ulum*, 2/10

⁹⁵ Beğavi, Ebu Muhammed el-Hüseyin bin Mesud, *Me'alimu't-Tenzil Fi Tefsiri'l-Kur'an*, Tah. Muammed Abdullah en-Nemr ve Osman Cuma Zamiriyiyye ve Süleyman Müslim el-Harş, Dar'u Tayyibe, Riyad, Suudi Arabistan, 4. Baskı, 1997, c.3, s. 332.

3.2.6. Zikir

Zikir kelimesi - ذَكَرَ - zekereden türemiştir. Unutulmayan kişi anlamına gelmektedir. Zekertü'-Şey'e - ذَكَرْتُ الشَّيْءَ - şeklinde kullanımı vardır ki unutmadığın şey anlamına gelir. Kelimenin diğer bir anlamı ise yücelik ve şereftir.⁹⁶ Bu kelime Kur'anda dua anlamında da kullanılmıştır. Allahu Teala bir ayette فَادْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي buyurmaktadır.⁹⁷ Bu ayet dua ile beni anınız ki bende size cevap vererek sizi anayım ve hatırlayayım anlamına gelmektedir.⁹⁸

Duanın ıstılahı anlamında kullanılan bazı kelimeler olduğu açıkça görülmektedir. Bu kelimelerden birisi de salattır. Salat Allahu Tealanın kulları için koymuş olduğu ibdaetin en yüksek mertebesidir. Bu salat bağışlanma ve sevap telebi anlamındaki ibadet duası ve dua eden için fayda sağlayan isteme niyazını kapsamaktadır. Görüldüğü üzere Kur'anda ibadet kelimesinin dua anlamında kullanıldığı yerler mevcuttur. Bu Allah (c.c.) razı olduğu bütün söz ve davranışları kapsayan bir kelimedir. Nida kelimesi de terim anlamında dua manasında kullanılmıştır. Bunun anlamı ise muhatabın ikbal yani kendine doğru gelen talebidir. Duanın ıstılahi anlamında kullanılan istianenin ise duaya delalet ettiği ve tefsir kitaplarında geçtiği üzere yardım talep etme anlamına geldiği görülmektedir. Duanın ıstılahi anlamını ihtiva eden istiğase kelimesi ise kulun rabbine ihtiyaç duyduğu anda yardım ve zafer isteme anlamında kullanılmaktadır. Son olarak zikir kelimesi de aynı şekilde duanın ıstılahi anlamında kullanılan kelimelerden biri olup Kur'anda görüldüğü üzere nisyanın yani unutkanlığın tersi ve dua manasında kullanılmıştır.

⁹⁶ İbn-i Faris, *Mekayisu'l-Lüga*, c.2, s.359.

⁹⁷ Bakara 2/152.

⁹⁸ Semerkandi, *Bahru'l-Ulum*, c.1, s.140.

İKİNCİ BÖLÜM

DUANIN ÇEŞİTLERİ VE MERTEBELERİ

Duanın sözcük ve terim anlamları ile Kur’anda buna uygun ve farklı anlamlarda kullanımına ilişkin örnekler verilip açıklamalar yapıldıktan sonra bu bölümde duanın türleri ve mertebeleri yani mahiyeti başka bir deyişle hakikati izah edilmeye çalışıldı. Bu minvalde mümkün ve mümkün olmayan işler ile ilgili dua, duanın çabuk ve geç kabul edilmesi ile kabul edilmemesi yani reddedilmesi gibi farklı açılardan konu incelenecektir. Bu bölüm işte bu konuları kapsamaktadır.

1. MAHİYET AÇISINDAN DUANIN TÜRLERİ

1.1. Mümkün Olan İşlerle İlgili Dua

Dua ile ilgili ayetler çoktur. Ancak her ayet kendine özgü anlamları barındırmaktadır. Başka bir ifadeyle ilgili her ayet aynı ve tek bir manayı ifade etmemekte bunun yanında mümkün olan ve mümkün olmayan işlere ilişkin dua örneklerini içeren ayetlerde vardır. Bu başlıkta bu ayetlerle ilgili mevcut ihtilaf ve ittifaklar üzerinde durulacaktır.

1- Allahu Teala komuyla ilgili bir ayette şöyle buyurmaktadır.

لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ۚ مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ ۚ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِن نَّسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا ۚ رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إَصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا ۚ رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ ۚ وَاعْوِزْ لَنَا بِرَحْمَتِكَ ۚ أَنْتَ مُوَلِّنَا فَأُنْصِرْنَا عَلَى قَوْمٍ الْكَافِرِينَ⁹⁹

Bazı müfessirler ayette yer alan *وُسْعَهَا* ifadesi ile ilgili olarak güç yetirme anlamı üzerinde ittifak etmişlerdir. Ayetteki *مَا كَسَبَتْ* ile ilgili de içerdiği hayır, *وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ* ifadesine ilişkin de içerdiği kötülük manası üzerinde durmuşlardır. Ayetin *رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا أَنْ نَسِينَا* kısmı için ise bazılarının nisyan yani unutkanlık olarak belirttiği terkettiğimiz anlamı üzerinde, *أَوْ أَخْطَأْنَا* ile ilgili olarak hata veya hata

⁹⁹ Bakara 2/286.

kendisi ile bizleri azaplandıracağın bir yükü yükleme demiştir.¹⁰² Maverdi رَّبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا

cümlesinin tefsiri bağlamında ısr kelimesi ile ilgili olarak bizleri maymun ve domuzlara dönüştürme şeklinde açıklama yapmıştır¹⁰³

Bu ayette mümkün olan işlerle ilgili dualara uygun örnekler bulunmaktadır. Ayetin tefsiri ile ilgili olarak müfessir alimlerin ihtilaf ve ittifaklarına dikkat çektik. Ayette geçen dualar Allahu Tealanın peygamberine ve müminlere emrettiği dualardır. Onlardan bu dualarla niyaz etmeleri yani ister kasıtlı ister hata ile olsun yaptıkları ve işledikleri günahlara karşı Allahu Tealadan af ve bağışlanma talebinde bulunmaları istenmiştir. Onlar Allahu Tealadan kendilerini İslam dini üzerinde sabit kılmasını ve kafirlere karşı kendilerine yardım etmesini istemişlerdir. Allahu Tealanın رَّبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا İsrâ sözü'nün tefsirinde ise güç yetiremeyecekleri şeyleri Allahu Teala onlara yüklemeyeceği mana üzerinde ittifak etmişlerdir. Ayette geçen إِصْرًا kelimesi ise büyük günah olarak tefsir edilmiştir. İhtilafa düşenlerden biri ise İbn-i Ebi Zemeneyn olup o Allahu Tealanın كَمَا حَمَلْتُهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا kelamı ile ilgili olarak İsrail Oğullarına haram kılınan yağlar ve cumartesi günleri çalışma yasağı ve onların verdikleri her söz ve yaptıkları her anlaşmayı bozarak ihanet etmeleri şeklinde açıklama yapmıştır. Maturidi açıklamalarında ise Allahu Tealanın إِصْرًا sözü'nün yapamayacağımız ve güç yetiremeyeceğimiz bir ahit olduğunu söylemiştir. Maverdi إِصْرًا sözü ile ilgili olarak bu kelimenin Allahu Tealanın bizleri maymun ve domuza dönüştürmemesi anlamında olduğu izahında bulunmuştur. Allahu Tealanın رَّبَّنَا وَلَا تَحْمِلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ sözüne ilişkin tefsirinde ittifak edilerek, müfessirler bu sözü Allahu Tealanın kafirlere isyanlarından dolayı yüklediği müminlere ise onlara acımasından dolayı yüklediği şeklinde tefsir etmişlerdir. İbn-i Ebi Zemeneyn ise onlara muhalefet ederek مَا تَحْمِلْنَا Muhalefet edemeyecekleri ifadesini vesvese şeklinde tefsirde etmiştir.

¹⁰² Maturidi, Muammer bin Muhammed bin Mahmud, Abu Mansur, *Te'vilatü Ehli's Sünnæ*, Tah. Mecdi Baslum, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut – Lübnan, 2005, c.2, s.295.

¹⁰³ Maverdi, *en-Nuketü ve'l- 'Uyun*, c.1, s. 364.

Burada şunu söyleyebiliriz. Bazı müfessirlerin üzerinde ittifak ettiği bu ayet mümkün olan işlerle ilgili duaya işaret etmiştir. Bazı müfessirlerin ise ihtilafa düşerek bu ayetin müminlerin geniş bağışlama sahibi olan Allah'tan rahmet ve bağışlanma isteklerine ve onların işlerindeki aşırılıklarına yani günahlarının çokluğuna karşın hesaba çekilmemeye ve çokça tevbeleri kabul eden bağışlayıcının onların tevbelerini kabul etmeye ilişkin bir itirafıdır. Allahu Tealanın **وَبُذِّبْتُ أَفْءَامًا** sözü ile ilgili tefsirde müfessirler “savaşta ayaklarının kaymaması” şeklindeki açıklama üzerinde ittifak etmişlerdir. Rağıb el-İsfahani gibi diğer bazı müfessirler ise **وَبُذِّبْتُ أَفْءَامًا** sözünü meleklerin onlarla birlikte savaşmada onlara yardım etmesi şeklinde tefsir etmiştir.

¹⁰⁴ Ali İmran 3/147.

¹⁰⁵ Beğavi, *Me'alimu't-Tenzil*, c.2, s.117; İbn-i Cevzi, *Zadu'l-Mesir*, s.332; el-Hazin, Alaaddin Ali bin Muhammed bin İbrahim bin Ömer eş-Şeyhi, *Lübabu't-Te'vil fi Me'ani't-Tenzil*, Tah. Muhammed Ali Şahin, Daru'l-Kütüb'il-İlmiyye, Beyrut – Lübnan 1. Baskı, 1415 h., c.1, s.432.

¹⁰⁶ Rağıb el-İsfahani, Ebu'l-Kasım el-Hüseyn bin Muhammed, *Tefsiru'r-Rağıb el-İsfahani*, Tah. Adil bin Ali eş-Şidi, Daru'l-Vatan – Riyad, 1. Baskı, 2003, c.3, s.901.

¹⁰⁷ Meraği, Ahmed bin Mustafa bin Muammer bin Abdulmunim, *Tefsiru'l-Meraği*, Mustafa el-Babi ve Evladuhu, Mısır, 1. Baskı, 1946, c.4, s.93.

¹⁰⁸ İbn-i Atiyye, Ebu Muhammed Abdulhak bin Galib bin Abdurrahman bin Temmam el-Endülüsi el-Meharibi, *el-Muharriru'l-Veciz Fitefsiri'l-Kitabi'l-Aziz*, Tah. Abdusselam Abdüşşafi Muhammed, Daru'l-Kütüb'il-İlmiyye, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 1422 h., c. 1, s. 522.

Meraği ise onları imanları ile hanif olan İslam dini üzerinde sabit kılması şeklinde yorumlamıştır. İbn-i Atiyye ise iman ve itaatin devamı şeklinde açıklamıştır.

3- Allahu Teala mevzu ile ilgili bir ayette رَّبَّنَا إِنَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ buyurmaktadır.¹⁰⁹ Müfessirler رَّبَّنَا إِنَّنَا آمَنَّا sözünün doğruladık şeklindeki tefsiri üzerinde ittifak etmişlerdir. Ayette geçen رَّبَّنَا إِنَّنَا آمَنَّا sözünü ile ilgili olarak da günahlarımızı bizim için ört ve onları görme¹¹⁰ şeklindeki tefsir üzerinde ittifak etmişlerdir. Bu çerçevede bazı müfessirler ise ayetin tefsiri hakkında ihtilafa düşmüşlerdir. İhtilafa düşen müfessirlerden bazıları el-Heralliyyun (ö. 638), Burhaneddin el-Bikai' (ö. 885)dir. Bu müfessirler Allahu Tealanın رَّبَّنَا إِنَّنَا آمَنَّا sözünü tam bir iman ile hayır ve şerri ile kadere iman şeklinde tefsir etmişlerdir.¹¹¹

Mümkün olan işlerle ilgili dua anlamını içeren bu ayetin tefsiri ile ilgili ittifak ve ihtilafı zikretmenin nedeni bu ayetin Allahu Teala tarafından rahmet olarak gönderilen resule ve üzerine indirilen Kur'ana ve onun peygamber oluşuna iman eden müminlerin duası olmasından dolayıdır. Bu iman karşılığında Allaha Tealadan işledikleri günahlarından dolayı kendilerini bağışlamasını ve cehennem azabından uzaklaştırmasını istemiş ve dua etmişlerdir. Fakat رَّبَّنَا إِنَّنَا آمَنَّا ayeti kerimesinin bize getirdiğin şeriate iman ettik anlamına geldiği üzerinde müfessirler ittifak etmişlerdir. Fakat müfessirlerden el-Heralliyyun ve Burhaneddin el-Bika'i ise رَّبَّنَا إِنَّنَا آمَنَّا ayetinin tefsirinde ihtilafa düşmüş ve hayır ve şerri ile kadere iman şeklinde tefsirle yetinmişlerdir.

¹⁰⁹ Ali İmran 3/16.

¹¹⁰ Beğavi, *Me'alimu't-Tenzil*, c.2, s.16; Kurtubi, Ebu Abdullah Muhammed bin Ahmed bin Ebubekir bin Ferah el-Ensari el-Hazreci Şemsuddin, *el-Cami'u li-Ahkami'l-Kuran*, Tah. Hişam Semir el-Buhari, Daru Alemlil-Kütüb, Riyad – Suudi Arabistan, 2003, c.4, s.38; Nesefi, Ebu'l-Berekat Abdullah bin Ahmed bin Mahmud Hafizuddin, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, Tah. Yusuf Ali Bedivi, Daru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 1998, c.1, s.241; Sabuni, Muhammed Ali, *Muhtasar-ı Tefsir-i İbn-i Kesir*, Daru'l-Kur'ani'l-Kerim, Beyrut – Lübnan, 7. Baskı, 1981, c.1, s.271; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kuran-ı Kerim'in Türkçe Meali ve Tefsiri*, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2008, c.2, s.333.

¹¹¹ Haralliyyu, Ebu'l-Hasani Ali bin Ahmed bin Hasan et-Tucibi el-Endülüsi, *Turasu Ebi'l-Hasan el-Hralli el-Merakişi Fi't-Tefsir*, Haz. ve Tah. Mehmedi bin Abdusselam el-Hayyati, Merkezi'l-Cami li'l-Bahsi'l-ilmî – Ribat, 1.Baskı, 1997, c.1, s.535; Burhaneddin el-Bikai, İbrahim bin Ömer bin Hasan er-Ribat bin Ali bin Ebubekir, *Nazmu'd-Durer Fi Tenasibi'l-Ayati ve's-Suver*, Tah. Abdurrezzak Galib el-Mehdi, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut – Lübnan, 1995, c.2, s.41.

4- Allahu Teala bir ayette رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

buyurmaktadır.¹¹² Ayet rablerinden dünyada kendilerine iyilik yani geniş rızık ve ahirette ise kendilerine iyilik yani onlara cennet sevabı vermesini ve onları ateşin azabından ve korkularından korumasını istediler gibi bir anlama gelmektedir.¹¹³ Bu, bazı müfessirlerin üzerinde ittifak ettikleri tefsirdir. Fakat Taberi (ö.311) , Beğavi (ö. 516) ve Ebu Muzaffer es-Semani (ö. 489) ve Semerkandi (ö. 373) ise bu ayetin tefsirinde ihtilafa düşmüşlerdir. İmam Taberi Allahu Tealanın رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً sözünü rabbimiz bize dünyada afiyet ver şeklinde tefsir etmiştir.¹¹⁴ Beğavi ise رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً ayeti ile ilgili olarak salih bir kadın açıklaması yapmıştır.¹¹⁵ Ebu Muzaffer es-Semani ise bu sözü ilim ve ibadet şeklinde izah etmiştir.¹¹⁶ Semerkandi ise Allahu Tealanın رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً ayeti ile ilgili İbni Abbas'ın şehadet ve bağışlanma şeklindeki tefsirini aktarmıştır.¹¹⁷

Mümkün olan işlerle ilgili duaya delalet eden bu ayetin tefsirinde müfessirler arasında ittifak ve ihtilaf vardır. Bu ayet içten ve dıştan niyyetlerinde ve azalarında sadece Allaha inanan müminlerin dualarındandır. Ahirette te iyilik ver ifadesi yani cenneti ve onları cehennemden uzaklaştırmayı ve büyük bir kurtuluşa erdirmeyi talep etmek demektir. Müfessirler Allahu Tealanın رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً ayeti ile ilgili olarak onlara bolca rızık vermek şeklindeki tefsir üzerinde görüş birliğine varmışlardır. Fakat bazı müfessirler Allahu Tealanın bu sözü ile ilgili olarak ihtilafa düşmüş ve Taberi bu ayeti beden afiyeti şeklinde tefsir etmiş iken Beğavi ise inanmış mümine bir kadın olarak, Ebu Muzaffer es-Semani ise faydalı ilm ve ibadetler, Semerkandi ise Allah yolunda şehadet ve bağışlanma talebi şeklinde tefsir etmiştir.

¹¹² Bakara 2/201.

¹¹³ Mukatil bin Süleyman, *Tefsiru Mukatil bin Süleyman* c.1, s.176; Vahidi, *Tefsiru'l-Vasit*, c.1, s.307; Salebi, *el-Keşfu ve'l-Beyan*, c.2,s.116; Bayraktar Bayraklı, *Kuran Tefsiri*, İstanbul, 2008, c.2, s. 526

¹¹⁴ Taberi, *Camii'l-Beyan*, c.3, s.544.

¹¹⁵ Beğavi, *Me'alimu't-Tenzil*, c.2, s.258.

¹¹⁶ Ebu Muzaffer es-Semani, *Tefsiru'l-Kuran*, c.1, s.304.

¹¹⁷ Semerkandi, *Bahru'l-Ulum*, c. 1,s.161.

5- Allahu Teala konuya uygun bir ayette رَّبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ¹¹⁸

buyurmaktadır. İbn-i Abbas'tan şöyle rivayet edilmiştir. İbrahim (a.s.) Kabe'yi inşa ederken İsmail (a.s.) de ona taş getiriyordu. Her ikisi رَّبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ şeklinde seslendiler. Yani bu Beytullahın yapılışını kabul et anlamında dua ettiler.¹¹⁹ Bu tefsir üzerine bazı müfessirler ittifak etmişlerdir. Ancak Tantavi (ö. 1862 m.) bu tefsir dışında bir görüş belirtmiş olup Allahu Tealanın رَّبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا sözü ile ilgili olarak bizim sözlerimizi ve bizim amellerimizi gibi bir açıklama yapmıştır.¹²⁰

Mümkün olan işlerle ilgili olarak yapılan dua anlamında gelen bu ayetin tefsiri hakkında ittifak ve ihtilaf bulunmaktadır. Yani İbrahim ve İsmail (a.s.) Beytullahı yaptıkları esnada rabbelerine kendilerinden bu binayı kabul etmesi için bu dua ile niyazda bulunuyorlardı. Müfessirler Allahu Tealanın رَّبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا sözü ile ilgili bu amelimizi şeklindeki açıklama üzerinde ittifak etmişlerdir. Ancak Tantavi ise bu sözü yaptığımız ve söylediğimiz her şeyi şeklinde tefsir etmiştir.

6- Allahu Teala bir ayette وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ buyurmaktadır.¹²¹

Müfessirler burada kulun rabbine tevbesi, Allahın hoş görmediği şeylerden istiğfar etmesi, pişmanlık duyması, o kötülükten kopması, ve onu terk etmek üzere azimli olması ve bir daha o kötülüğe dönmemesi şeklinde, rabbın kulun tevbesini kabul etmesi ise kulun günahını bağışlaması, onu affetmesi ve onu günahından dolayı azap etmekten vazgeçmesi, ona lütüfta bulunması ve onu bağışlaması şeklinde açıklama yapmışlar ve bu açıklama üzerinde ittifak etmişlerdir. Ayette geçen إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ sözü ile sanki muhakkak ki sen lütfunla kuluna dönüş yapan, onlara rahmet etme, affetme ve

¹¹⁸ Bakara 2/127.

¹¹⁹ Mukatil bin Süleyman, *Tefsiru Mukatil bin Süleyman*, c.1, s.138; Taberi, *Camiu'l-Beyan*, c.3, s.72; Fahreddin Razi, Ebu Abdullah Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistanî *Mefatihul-Gayb*, Daru'l Fikr, Beyrut, trs. c.4, s.44; İbn-i Adil en-Numani, Ebu Hafs Siracuddin Ömer bin Ali el-Hanbeli, *el-Lübabu Fi Ulumi'l-Kitab*, Tah. Adil Ahmed Abdulmevcud ve Ali Muhammed Muavviz, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 1998, c.2, s.463; Muhammed el-Emin el-Herevi, Muhammd el-Emin bin Abdullah el-Ermi el-Alevi, *Tefsiru Hakaiki'r-Ruhi ve'r-Reyhan fi Revabi Ulumi'l-Kur'an*, Tahk. Haşim Muhammed Ali bin Hüseyin Mehdi, Daru Tavki'n-Necat, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 2001, c.1, s.159.

¹²⁰ Tantavi, *Tefsiru'l-Vasit*, c.1, s.272.

¹²¹ Bakara 2/128.

bağışlama ile lütüfta bulunan, dilediğini rahmetinle helak ettiklerinden ayırıp kurtaran, kızgınlığını geçen affınla onlardan kurtarmak istediğini kurtaransın¹²² denmektedir. Bir rivayete göre Kurtubi, Sıddık ve Sıddık Hasan Han وَتُبَّ عَلَيْنَا sözünün tefsirinde diğer müfessirlerden ayrılarak bizlerden zulmedenleri bağışla şeklinde görüş beyan etmişlerdir.¹²³

Allahu Tealanın kulunun tevbesini kabul etmesi Allahın kuluna sunduğu en değerli hediyelerdendir. Şayet kulun pişmanlığı ve onun günahından kopartılarak ihlasla Allaha tevekkül etmesi ve önceden samimi bir niyyet ve Allahın tevbesini kabul etmesi nedeni ile ona karşı gösterdiği tezellül ve boyun eğme olmasaydı Allah onun tevbesini kabul etmezdi. O çokça bağışlayan ve merhamet edendir. Bu ayette de müfessirler arasında hem ittifak hem de ihtilaf bulunmaktadır. Burada ayet mümkün olan duaya işaret etmiş ve Allahu Tealanın وَتُبَّ عَلَيْنَا sözünü müfessirler bu ifadede kulun işlediği günahından pişman olmama ve ondan vazgeçmeme bulunmaktadır şeklinde tefsir ederek görüş birliğine varmışlardır. Kurtubi (ö . 671) ise farklı düşünerek وَتُبَّ عَلَيْنَا sözü ile ilgili olarak bizlerden zalimleri bağışla şeklinde beyanda bulunmuştur.

1.2. İmkansız Olan Hususlarla İlgili Dua

Bu başlık imkansız olan işlerle ilgili yapılan duaya ayrılmıştır. Kur’anda dua manasını taşıyan bir çok ayet bulunmaktadır. Bunlar arasında müfessirlerin duayı imkansız görüp üzerinde ittifak ettikleri ayetlerde bulunmaktadır.

1- Bir ayette Allahu Teala حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ * لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا 124 تَرَكْتُ كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ buyurmaktadır. Allahu Tealanın حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ sözünü müfessirler açıklarken ecelleri/ölümleri, onlar kafir

oldukları halde taki onlardan birine ölüm geldiğinde, rabbim beni geri çevir dediklerini

¹²² Taberi, *Camiul'-Beyan*, c.3, s.81-82; İbni'l-Uzeymin, Muhammed bin Salih bin Muhammed bin Süleyman bin Abdurrahman, *Tefsiru'l-Fatiha Ve'l-Bakara*, Daru İbn-i Cevzi, Sudi Arabistan, 1. Baskı, 1423 h., c.2, s. 63; Şaravi, Muhammed Mütevellî, *Havâtiri Havle'l-Kur'ani'l-Kerim*, Metabiu Ahbari'l-Yevm, Mısır, 1997, c.1, s. 558.

¹²³ Kurtubi, *el-Cami li-Ahkami'l-Kur'an*, c.2, s.130; Sıddık Hasan Han, Ebu Tayyib Muhammed Sıddık Han bin Hasan bin Ali bin Lütfullah, *Fethu'l-Beyan Fi Mekasidi'l-Kur'an*, Tah. Hadimu'l-Ulum Abdullah bin İbrahim el-Ensari, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut – Lübnan, 1992, c.1, s.384.

¹²⁴ Müminun 23/99-100.

söylerler. Yani ölüm meleğine ve yardımcılara efendim beni geri çevir diye hitap ettiklerini belirtirler. Diğer bir ifadeyle Allaha ey rabbim beni dünyaya geri çevir ki ben dünyada terk ettiğim ve senin razı olacağın salih ameller işleyeyim diyerek dua ederler. Araplar konuşan kişinin tekil yani bir kişi olsada çoğul sözcüğünü tazim ve saygı için kullanırlar. Allahu Teala ise onlara asla diyerek cevap verir. Yani onlar dünyaya geri döndürülmezler. Ayettin وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ kısmı onların ölümünden sonra diriltilecekleri güne kadar kabir vardır manasını taşır.¹²⁵ Müfessirler bu söz üzerinde ittifak etmişlerdir. Bu ayetin tefsiri ile ilgili başka görüşler de mevcuttur. Abdurrezzak (ö. 211) بَرْزَخُ sözü ile ilgili dünyanın bakiyyesi geri kalanı şeklinde bir görüş beyan etmiştir.¹²⁶ Taberi ise bu sözü bir süreye kadar mühlet olarak açıklamıştır.¹²⁷ Kirmani (ö: 505) ise bu kelimeyle ilgili olarak şunları söylemiştir.

“Allah ile kul arasında iki deniz vardır. Birisi kurtuluş denizi ki bu Kur’andır. Her kim ona asılır ve sarılırsa kurtuluşa erer. İkinci deniz ise helak denizidir ki o da dünyadır. Her kim ona meylerse helak olur.”¹²⁸

Bu ayet imkansız işlerle ilgili duayı kapsamaktadır. Kaynaklarda konuyla ilgili üzerinde ittifak edilen ve ihtilafa düşülen tefsir ve açıklamaların olduğu ifade edilmiştir. Ayette söylenen kafirlerin sözüdür. Ona ölüm geldiğinde sağına ve soluna bakar ve onun ruhunu Allahu Tealanın izni ile almak üzere ellerini uzatmış bekleyen azap meleklerini ve gideceği yeri görür. O esnada dünyadayken yapmadığı salih amelleri yapmak üzere dünyaya geri dönme temennisinde bulunur ancak bu ona fayda vermez. Çünkü ona gerekli mühlet ve fırsat verildi ancak o bugün için o fırsatı ve süreyi değerlendiremedi. Müfessirler بَرْزَخُ sözünün kabir ile tekrar diriliş arasındaki dönem anlamına geldiğini ittifakla kabul etmişlerdir. Fakat bazı müfessirler bu söz ile ilgili olarak ihtilafa düşmüşlerdir. Bunlardan Abdurrezzak kelimeyi dünyadan geri kalan yani

¹²⁵ Semerkandi, *Bahru'l-Ulum*, c.2, s.490; Kurtubi, *Camiu li-Ahkami'l-Kuran*, c.12, s.149; Vahidi, *el-Vasit*, c.3, s.297; İbn-i Atiyye, *Muharriru'l-Veciz fi Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz*, c.4, s.155; Razi, *Mefatihul-Gayb*, c.23, s.293.

¹²⁶ Abdurrezzak Sanani, Ebubekir Abdurrezzak bin Hümam bin Nafi el-Humeyri el-Yemami, *Tefsiru Abdurrezzak*, Tahki. Mahmud Muhammed Abduh, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 1419 h., c.2, s.420.

¹²⁷ Taberi, *Camiu'l-Beyan*, c.17, s.109.

¹²⁸ Kirmani, Mahmud bin Hamza bin Nasr, Ebu'l Kasım Burhaneddin, *Garaibu't-Tefsir ve Acaibu't-Te'vil*, Daru'l-Kıbleti Li's-Sekafeti'l-İslamiyye – Cidde, Müessesetü Ulumu'l Kur'an – Beyrut, 761 h., c.2, s. 1171.

dünyanın bakiyyesi olarak tefsir etmiştir. Taberi ise belirli bir süreye kadar ki mühlet demiştir. Kirmani ise kurtuluş denizi olarak isimlendirdiği Kur'an ve helak denizi olarak isimlendirdiği dünya şeklinde açıklama yapmıştır.

2- Konuyla ilgili bir ayette Allahu Teala şöyle قَالَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا فَإِنْ عُدْنَا فَإِنَّا ظَالِمُونَ* dedi.

129 Allahu Tealanın رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا sözünü cehennemden ve dünyaya geri dönme talebi anlamındadır. Ayetteki فَإِنْ عُدْنَا ifadesi ise küfür ve masiyet anlamına gelmektedir. Ayette yer alan اخْسَوْا sözünü ile Allahu Teala uzaklaşınız demiştir.

Allah kelamının وَلَا تُكَلِّمُونَ kısmı ise üzerinizden azabın kalkması hususunda şeklinde tefsir edilmiştir.¹³⁰ Bu açıklamalar ve tefsirler müfessirlerin üzerinde ittifak ettikleri açıklama ve görüşlerdir. Fakat Maturidi'nin ise bu tefsirler dışında başka bir yorumu bulunmaktadır. Allahu Tealanın اخْسَوْا فِيهَا sözünü ile ilgili olarak bu meleklerin lanetidir veya onlar yani kafirler cennet ehlerinden su istediklerinde bütün insanların lanetidir şeklinde ileri sürülen açıklamayı belirtmiştir.¹³¹

Ayet imkansız olan işlerle ilgili kafirlerin azabı ve cehennem ateşinin hakikatini gördüklerinde söyledikleri duayı kapsamaktadır. Bu ayetle ilgili müfessirlerin farklı görüşleri bulunmaktadır. Bunlardan ittifak üzere olan görüşlerle ihtilafı olan görüşler aktarıldı. Ayetin konusu o gün kafirler rablerine yalvararak ve tevessül ederek oradan çıkmak talebiyle tekrar dünya hayatına dönmek isteyerek rabbimiz eğer tekrar orada daha önceden işlediğimiz kötülükleri işlersek bizler o zaman zalimlerdeniz bize istediğini yap dedikleri ve bu çerçevede söyledikleri duadır. Ancak Allahu Teala onlara اخْسَوْا yani oradan çıkış yoktur ve siz orada ebediyyen kalacaksınız ki bu sizin cezanızdır diyerek karşılık verir. Müfessirler اخْسَوْا فِيهَا ifadesini ile ilgili açıklamalarında bunun Allahu Tealanın onları susturma sözlerinden olduğunu söylerler. Maturidi ise burada

¹²⁹ Müminun 23/107-108.

¹³⁰ Kurtubi, *el-Cami li-Ahkami'l-Kur'an*, c.3, s.272; İbn-i Cevzi, *Zadu'l-Mesir*, c.12, s.153; İbn-i Uceybe, Ebu'l-Abbass Ahmed bin Muhammed bin el-Mehdi, *Bahru'l-Medid fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Mecid*, Tah. Ahmed Abdullah el-Karşi Reslani, Daru'l-Kütübi'l-ilmîyye, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 2002, c.3, s.602; Kasımi, *Mehasinu't-Te'vil*, c.7, s.304.

¹³¹ Maturidi, *Te'vilatü Ehli's-Sünne*, c.1, s.609.

farklı görüş bildirmiş bunun Allahu Tealanın sözü değilde meleklerin veya insanların sözü olduğunu söylemiştir.

3- Mevzuya misal olacak bir ayette Allahu Teala قَالُوا أَوَلَمْ تَكُ تَأْتِيكُمُ رُسُلُكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا

قَالُوا أَوَلَمْ تَكُ تَأْتِيكُمُ رُسُلُكُمْ بَلَى قَالُوا فَادْعُوا وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ buyurmaktadır.¹³² Ayetin

قَالُوا أَوَلَمْ تَكُ تَأْتِيكُمُ رُسُلُكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ kısmının anlamı cehennem bekçileri onlara şöyle der, dünyada elçileriniz Allahın birliği üzerine apaçık delillerle sizlere gelmedi mi ki sizler Allahı birleyip ona iman edeydiniz ve ondan başkasından beri ve uzak kalaydınız, onlar evet bize elçilerimiz bu şekilde geldi derler şeklindedir. Allahu Tealanın فَادْعُوا sözü Bekçiler onlara dedi ki: Size iman etmeniz için elçiler gönderen rabbinize duada bulununuz anlamındadır. Ayetin دُعَاءُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ bölümü ise dua ettiler fakat duaları boşuna ve faydasızdır, çünkü bu onlara fayda sağlamayan bir dua ve onlardan asla kabul edilmeyen bir duadır manasına gelir.¹³³ Taberi, İbn-i Kesir (ö. 774) ve Maturidi bu görüşe eserlerinde yer vermişlerdir. Ancak diğer bazı müfessirler ise Allahu Tealanın وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ ayeti ile ilgili Allahın kelamı olabilir diyerek başka bir görüş ifade etmişlerdir.¹³⁴

Müfessirler çoğunluğu bu ayetin tefsirinde ittifak etmişlerdir. Ancak bazı müfessirler ise farklı görüş bildirmişlerdir. Bu ayet kafirlerin cehennemdeki dualarından olup onlara sizlere elçiler apaçık delillerle gelip gelmediği sorulur. Onlar ise evet geldi diyerek cevap verirler. Bu durumda duaları onlara fayda vermez ve onlardan yaptıkları bu duaları kabul olunmaz. Bu ayet imkansız olan işlere ilişkin bir duadır. Bazı müfessirler Allahu Tealanın دُعَاءُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ ayetine ilişkin olarak bu ifadenin cehennem zebanilerinin sözü olduğunu söylemişlerdir. Bazıları ise söz konusu ifadenin Allahu Tealanın sözü olduğunu savunmuşlardır.

¹³² Gafir 40/50.

¹³³ Taberi, *Cami 'u'l-Beyan*, c.21, s.399 – 400; İbn-i Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, c.7, s.149 ; Maturidi, *Te'vilatü Ehli's-Sünne*, c.9, s.37.

¹³⁴ Mecmuatü Mine'l Ulema, *Tefsiru'l-Vasit*, c.8, s.649.

4- Yine bir ayette Allahu Teala *فَمَا كَانَ دَعْوَاهُمْ إِذْ جَاءَهُمْ بِأُسْنَا إِلَّا أَنْ قَالُوا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ*

buyurmaktadır.¹³⁵ Müfessirler ayetin *فَمَا كَانَ دَعْوَاهُمْ* kısmını duaları şeklinde tefsir ederek bu konuda ittifak etmişlerdir. Sibeveyh (ö. 180) Allahım beni Müslümanların duasında kıl müslümanların duasına dahil et gibi bir sözün kullanıldığını zikretmiştir.¹³⁶ Ayetin manası onlara azap geldiğinde onu reddetme ve geri çevirmeye güçleri yetmedi, bu nedenle Allaha şirk koştuklarını itiraf etmeleri onlara fayda sağlamayınca da ihanetlerini itiraf ettiler dir.¹³⁷ Kuşeyri (ö. 465) ve Hazin (ö: 741) ise bu tefsire katılmayıp farklı bir görüş ileri sürerek *إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ* ifadesinin kafirler olduğunu söylemişlerdir.¹³⁸

Bu ayet imkansız olan işlerle ilgili duaya işaret etmiş olup bu ayetle ilgili olarak müfessirlerin müşriklerin azabı gördüklerinde günahlarını itiraf etmeleri ve kendilerinden bu itiraflarının kabul görmediğine dair sözleri ve çünkü bu itiraf iş işten geçtikten sonra gelmiş bir itiraf olduğuna ilişkin getirdikleri yorumları ile ayetin tefsirindeki ittifak ve ihtilaflar aktarılmaya çalışıldı. Müfessirler *إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ* sözünün müşriklere karşılık geldiği yönünde ittifak etmişlerdir. Ancak Kuşeyri ve Hazin ise bu söz hakkında kafirle açıklamasını yapmışlardır.

2. KABUL EDİLME VE REDDEDİLME YÖNÜNDEN DUANIN TÜRLERİ

Duanın mahiyeti ve hakikati açısından duanın türlerini içeren ve mümkün olan işler ve mümkün olmayan işlerle ilgili dua olarak iki başlıkta incelenen birinci kısım bittikten sonra bu bölümün ikinci kısmında ise ilk olarak duanın kabul edilmesinin mertebeleri ikinci olarak ise kabul edilmeyişi ele alınacaktır. Diğer bir ifadeyle duanın kabul ve reddedilmesi bağlamında dua türlerinden bahsedilecektir.

¹³⁵ Araf 7/5.

¹³⁶ Sibeveyh, Amr b. Osman b. Kanber el-Harisi, *Min Tarihi Nahvi'l Arabi*, Daru'l-Fikr, Beyrut – Lübnan, trs., s.210.

¹³⁷ Ebu Muzafer es-Semani, *Tefsiru'l-Kuran*, c.2, s.165; Beğavi, *Me'alimu't-Tenzil*, c.2, s.180.

¹³⁸ Kuşeyri, Abdülkerim bin Hevazin bin Abdülmelik, *Letai'fu'l-İşarati Fi Hakaiki'l-İbarat*, Tah. İbrahim el-Besyuni, el-Hey'etü'l Mısriyyetü'l Ammetü lil-Kitab, Mısır, 3. Baskı, c.1, s.519; Hazin, *Lübabu't-Te'vil*, c.2, s.181.

2.1. Duanın Kabul Edilmesinin Mertebeleri

Duanın kabul edilmesinin mertebelerinden bahsetmek aslında dua edenin niyetlerinin halis ve samimiyetinden ve Allahu Tealayı tanıma boyutundan ve onun emirlerine bağlılığı ve yasaklarından da sakınmasından bahsetmektir. Bu nedenler duanın kabul edilme süratini bilme imkanını vermektedir. İşte bu bölümde anlatılanlar bu minvaldedir.

2.1.1. Duanın Kabul Edilme Hızı

Duanın hızlı bir şekilde kabul edilmesi kulun Allaha olan imanının boyutuna ve dua esnasındaki ihlası ile doğrudan ilgilidir.

1- Allahu Teala konuyla ilgili olarak **وَنُوحًا إِذْ نَادَىٰ مِنْ قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَأَعْرِضْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ * الْكَرْبِ الْعَظِيمِ** buyurmaktadır.¹³⁹

Bu ayetle ilgili kavminden Hz. Nuh'u uyardıkları şeyden dolayı inkar edip ayetlerimizi yalanladıkları ve onlar kötü bir topluluk yani kafir oldukları için hepsini boğduk yani küçük ve büyük hiç kimseyi geride bırakmadan tufan ile hepsini helak ettik açıklaması yapılmıştır.¹⁴⁰ Bu, bazı müfessirlerin üzerinde ittifak ettikleri bir tefsirdir. Fakat Maturidi başka görüş ileri sürmüş ve Allahu Tealanın **وَنُوحًا إِذْ نَادَىٰ مِنْ قَبْلُ** ayetine ilişkin olarak önceden rabbine dua etti diyerek önceden kasedilenin ise İbrahim (a.s.), İshak (a.s.) ve Yakub (a.s.) olduğunu belirtmiştir.¹⁴¹ İbn-i Ebi Zemeneyn ise bundan farklı düşünerek Allahu Tealanın **فَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ** sözüne ilişkin olarak Nuh (a.s.) ile birlikte hanımı ve üç çocuğu ve bu üç çocuğunun hanımları toplam olarak sekiz kişi kurtarılmıştır şeklinde açıklamada bulunmuştur.

2- Allahu Teala **فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَكَشَفْنَا مَا بِهِ مِنْ *وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ** buyurmaktadır.¹⁴² Bazı müfessirlere göre

¹³⁹ Enbiya 21/ 76-77.

¹⁴⁰ Semerkandi, *Bahru'l-Ulum*, c.2, s.433; Kurtubi, *el-Cami li-Ahkami'l-Kur'an*, c.11, s.306; İbn-i Cevzi, *Zadu'l-Mesir*, c.3, s.202; Hazin, *Lübabü't-Te'vil*, c.4, s.303.

¹⁴¹ Maturidi, *Te'vilatü Ehli's-Sünne*, c.7, s. 361.

¹⁴² Enbiya 21/83-84.

o bir nebi olup büyük servet sahibidir. Saliha bir aileye sahip olan Eyyub'un (a.s.) malına peşpeşe musibetler gelmiş ve yedi erkek oğlunu üç kız çocuğunu aynı günde kaybederek imtihan edilmiş ve o da buna karşı sabrederek teslimiyet göstermiştir. Sonradan sadece Allahı zikreden kalbi ve dili hariç tüm vücudunda çıkan yaralarla imtihan edildiği ve tüm bunlara karşı sabır ve hikmetle direnmiştir. O, Allahı tazim ve yücelterek zikretmiş vücudundaki yaraları kaldırması için de ona dua etmiştir. Sonra Allah onu sağlığına kavuşturmuş ve ona önceden sahip olduğu maldan daha fazlasını vermiş ve kaybettiği çocukları kadar çocuk nasip etmiştir. Ayette geçen *مَسْنِي الضَّرِّ* lafzı hafif musibetler anlamındadır. Eyyub (a.s.) kendisine isabet eden bu ağır musibetleri hafif görmüş ve sabırla karşılamıştır. Onun bu tavrı Allaha olan edebinden olup dua edende bulunması gereken bir niteliktir. Yine *الضَّرِّ* kelimesi kişinin vücuduna bulaşan hastalıkları hastalık ile malında gördüğü ve karşılaştığı zarar ve ziyanları ifade eder. Allahu Tealanın *وَأَنْتَ أَزْهَمُ الرَّاحِمِينَ* ayeti ise Allahın kullarına karşı gösterdiği rahmeti zatına herhangi bir fayda sağlamadığını ve buna ihtiyacı da olmadığını ifade eder. Biz onun duasına icabet ettik ve ona isabet eden hastalığı ondan kaldırdık. “ف ve س” cevap vermedeki mübalağayı yani abartıyı ifade etmek için kullanılmış olup aynı zamanda Hz. Eyyub'dan hastalığın kaldırılmasındaki hızlılığı göstermektedir. Yani biz onun cesedine ve malına isabet eden zararları kaldırdık. Tekrar ona sağlığını, servetini ve yedi erkek çocuğu ile üç kızının ölümü ile ondan alınan ailesini geri iade ettik. Aynı şekilde *أَهْلَهُ* den kasdın kaybettiği kadar çocukla ve bir o kadar çocukla rızıklandırılması olduğu belirtilmiştir. Diğer bir ifadeyle doğurganlığını kaybetmiş eşinden ona on dört erkek çocuk ve altı kız çocuk verildiği söylenmiştir.¹⁴³ Bazı müfessirler çocukların sayısı hususunda ihtilafa düşerek çocuklarının sayılarının on dört bunların yedisinin erkek yedisinin ise kız olduğunu dile getirmişlerdir.¹⁴⁴

Bu ayet çabuk kabul edilen dualardan sayılmaktadır. Allahın peygamberi Eyyub (a.s.) yıllar boyunca hastalık çekmiştir. Rabbi onu malı ve çocukları ile peş peşe imtihan etmiştir. Şeytan ona dokunarak vücudunda yaralar oluşmasına sebep olmuştur. Öyle ki

¹⁴³ Semerkandi, *Bahru'l-Ulum*, c.2, s.437; İbn-i Aşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, c.17, s.128.

¹⁴⁴ Kurtubi, *el-Cami li-Ahkami'l-Kuran*, c.11, s.36; Maverdi, *en-Nuketü ve'l-Uyun*, c.3, s.464.

vücudunda Allahı anacak kalbinden ve dilinden başka sağlam bir yeri kalmadığında. Allaha kendisine merhamet etmesi için dua etmiştir. Merhamet edenlerin en merhametlisi olan Allah onun duasını kabul ederek ona kaybettiğini fazlasıyla geri vermiştir. Bu açıklamalar müfessirlerin kitaplarındaki konu ile açıklamalarıdır. Müfessirler *فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَكَشَفْنَا مَا بِهِ مِنْ ضُرٍّ* ayetinin tefsirinde ittifak ederek aynı açıklamaları yapmışlardır. Neslinin sayısı ile ilgili olarak da bazı müfessirler yedi erkek üç kız bazıları ise üç erkek yedi kız çocuk olduğunu söylemişlerdir.

3- Allahu Teala bir ayette ¹⁴⁵ *فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَخَيَّرْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ وَكَذَلِكَ نُنَجِّي الْمُؤْمِنِينَ*

buyurmaktadır. Bu ayette geçen *فَاسْتَجَبْنَا* ifadesinin elçisi Yunus'un (a.s.) yaptığı duayı Allahın kabul ettiği ve yine balığın karnındayken ona yaptığı niyazı da geri çevirmediği, onu balığın karnındayken ve hatasından dolayı karşılaştığı sıkıntıdan kurtardığı şeklindeki tefsiri üzerinde bazı müfessirler ittifak etmişlerdir. Allahu Teala *وَكَذَلِكَ نُنَجِّي* buyurarak bizler denizde balığın karnında büyük bir sıkıntı içerisindeyken bize dua eden Yunus (a.s.) nasıl kurtardıysak aynı şekilde bizlere dua edip bizden yardım istediklerinde müminleri de içerisinde bulundukları sıkıntılarından kurtarırız demektedir.¹⁴⁶ Bu ayetin tefsiri ile ilgili olarak bazı müfessirler ihtilafa düşmüş ve farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Onlardan biri İbn-i Uceybe (ö. 1224) diğeri ise Sıddık Hasan (ö. 1307) Han'dır. Her ikisi de *وَخَيَّرْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ* ifadesini zillet, korku ve yalnızlık olarak tefsir etmiştir.¹⁴⁷ Muhammed Ebu Zehra (ö. 1974) ise bu sözdeki el-Ğamm kelimesinin elem olduğunu söylemiştir.¹⁴⁸

Bizler bu ayete Hz. Yunus bin Metta (a.s.)nın az sayılmayacak kadar bir süre zarfında kaldığı balık karnında rabbine dua ettiği ve bu duası neticesinde Allahın kendisini kurtardığı şeklindeki tefsir üzerinde müfessirlerin ittifak ettiğini gördük. Allahu Teala şunu da hatırlatmaktadır. Kendisine dua ettiklerinde müminlerin de

¹⁴⁵ Enbiya 21/ 88.

¹⁴⁶ Taberi, *Camiu'l-Beyan*, c.18, s.518; Salebi, *el-Keşfu ve'l-Beyan*, c.6, s.304; Vahidi, *el-Veciz*, c.1, s.722.

¹⁴⁷ İbn-i Uceybe, *el-Bahru'l-Medid*, c.3, s.493; Sıddık Hasan Han, *Fethu'l-Beyan*, c.8, s.366.

¹⁴⁸ Muhammed Ebu Zehra, Muhammed bin Ahmed bin Mustafa bin Ahmed, *Zehretü't- Tefasir*, Daru'l-Fikri'l-Arabi, Mısır, trs., c.9, s.4909.

duasını kabul edeceğini bildirmiştir. Bu ayet duanın hızlı bir şekilde kabul edildiğine işaret etmektedir. Müfessirler Allahu Tealanın *وَبَجَيْنَاهُ مِنَ الْعَمِّ* sözünü denizde balığın karnında kalma şeklinde tefsir etmişler, İbni Uceybe ve Sıddık Hasan Han ise zillet, yalnızlık ve korku şeklinde açıklayarak farklı görüş bildirmişlerdir.

4- Allahu Tealanın *فَقَالُوا رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا * فَضَرَبْنَا عَلَى آذَانِهِمْ فِي*

فَقَالُوا رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً ayeti de mevzu ile ilgilidir.¹⁴⁹ Müfessirler Allahu Tealanın *فَقَالُوا رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً* ayetinin katından bizlere bağışlanma ve rızık ihsan et şeklindeki tefsiri üzerinde ittifak etmişlerdir. Ayette geçen *وَهَيِّئْ لَنَا* yani bizim için ıslah et, düzelt anlamındaki açıklama üzerinde de görüş birliğine varmışlardır. Aynı şekilde Allahu Tealanın *مِنْ أَمْرِنَا* er-Ruşdu, er-Reşdu ve er-Reşâdu sözcükleri delaletin zıddı anlamında kullanılan kelimelerdir. Bu bağlamda bizleri sana yaklaştıracak olana ilet manası ile bizim işlerimizde doğruluğu yakalayacağımız bir kolaylık ver anlamı kastedilmektedir. Allahu Tealanın *فَضَرَبْنَا عَلَى آذَانِهِمْ* ayetinin meali onları uyuttuk ise de manası onların kulaklarını dışardan seslerle galip gelecek uyku ile kapattık şeklinde olmaktadır. Allahu Tealanın *سِنِينَ عَدَدًا* yani çokça yıllar¹⁵⁰ şeklindeki ifadenin tefsiri üzerinde ittifak edilmiştir. Taberi ve Cezairi (ö. 1421) ise *سِنِينَ عَدَدًا* lafzına sınırlı anlamı vererek farklı görüş belirtmişlerdir.¹⁵¹

Bu ayet duanın hızlı bir şekilde kabul edilmesine delil teşkil etmektedir. Müfessirler Ashab-ı Kehf'in dinlerini korumak amacıyla kafirlerden kaçarak mağaraya sığındıklarını ve Allahtan üzerlerine rahmet indirmesi için dua ettiklerini ve rableri

¹⁴⁹ Kehf 18/10-11.

¹⁵⁰ İbn-i Cevzi, *Zadu'l-Mesir*, c.3, s.66-67; Beyzavi, *Envaru't-Tenzil*, c.3, s.274; İbn-i Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim*, c.5, s.126; İbn-i Uceybe, *el-Bahru'l-Medid*, c.3, s.250; Abdurrahman b. Nasır Es Sadi, *Teysirul Kerimir Rahman Fi Tefsiri Kelamil Mennan*, Daru' İbn Hazm, Beyrut, trs., s.471; Abdulmelik bin Dehiş, *Rumuzu'l-Kunuz Fi Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz*, Mektebetü'l-Esedi, Mekke, 1. Baskı, 2008, c.4, s.247.

¹⁵¹ Taberi, *Camiu'l-Beyan*, c.17, s.613; Cezairi, Cabir bin Musa bin Abdulkadir bin Cabir bin Abubekir, *Eyseru't-Tefasir li-Kelami'l-Aliyyi'l-Kebir*, Mektebetü'l-Ulumi ve'l-Hikem, Medine-i Münevvere – Suudi Arabistan, 5.Baskı, 2003, c.3, s.329.

onların dualarını kabul ettiğini ve kulaklarını kapattığını yani tüm bu süre zarfında onları uyuttuğunu söylediklerinde bu ayetle ilgili olarak ittifak ve ihtilafa düşmüş olmaktadır. Bazı müfessirler Allahu Tealanın سِنِينَ عَدَدًا sözünü çok şekilde yorumlayarak ittifak etmişlerdir Ancak Taberi ve Cezairi ise bu sözü az yıllar şeklinde yorumlayarak diğerlerinden ayrılmışlardır.

5- Allahu Teala رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ فَبَشِّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ buyurmaktadır.¹⁵² Bu iki ayetin ilki olan رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ kısmına müfessirler bana salih bir evlat nasip et anlamı vermişler tefsirinde ise o salih evladın İsmail (a.s.) olduğunu söylemişlerdir. İkincisi olan فَبَشِّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ ayetini ise büyüklüğünde halim olan bir çocuk müjdeledik şeklinde tefsir ederek bu hususta ittifak etmişlerdir. Bu ayette onun nebi olacağı ve halim olarak tanımlanacak kadar yaşayarak büyüyeceğine ilişkin müjde vardır.¹⁵³ Bazı müfessirler رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ ayetinin tefsirini yaparken İshak (a.s.) diyerek farklı görüş sergilemiştir.¹⁵⁴

Bu ayet İbrahim (a.s.)'ın kendisine salih bir evlat hediye etmesini istediğine dair duasıdır. Allahu Teala da ona dosdoğru görüşlü ve halim mizaçlı İsmail'i hediye etmiştir. Bu duada İsmail (a.s.)'ın peygamber olduğu ve anne babasına iyilikle davrandığı ve onlara itaat ettiği müjdesi bulunmaktadır. Bu ayet duanın hızlı bir şekilde kabul edildiğine dair delildir. Bu ayetin tefsirinde ittifak ve ihtilaflar vardır. Bazı müfessirler رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ ayetinin tefsirini İsmail (a.s.) olarak yaparken diğer bazıları ise bu görüşe katılmayarak İshak (a.s.) yorumunda bulunmuşlardır.

6- Allahu Teala قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مَلَكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ * فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ تَجْرِي بِأَمْرِهِ رُخَاءً حَيْثُ أَصَابَ قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مَلَكًا لَا يَنْبَغِي لِي buyurmaktadır.¹⁵⁵ İlk olarak يَنْبَغِي لِي ayetinin tefsiri öyle bir mülk verki hiç kimse hayatta olduğum

¹⁵² Saffat 37/100-101.

¹⁵³ Kurtubi, *el-Cami li-Ahkami'l-Kur'an*, c.4, s.35; Beğavi, *Mealimu't-Tenzil*, c.15, s.72; İbn-i Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, c.7, s.27.

¹⁵⁴ Mukatil bin Süleyman, *Tefsiru Mukatil bin Süleyman*, c.3, s.614, Taberi, *Camiu'l-Beyan*, c.21, s.72.

¹⁵⁵ Sad 38/35-36.

sürece benden alamasın şeklindedir. Bu dua Süleyman (a.s.)in yaptığı duadır. Müfessirler Allahu Tealanın *فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ تَجْرِي بِأَمْرِهِ رُخَاءً حَيْثُ أَصَابَ* ayetini rüzgarların esmesi kasırgayla değildir, onu Allahın izni ile dilediği yöne çevirir diyerek tefsir etmişlerdir.¹⁵⁶ Bu bazı müfessirlerin yaptığı açıklamadır. Fakat Maturidi ve Semerkandi ise ayette geçen *رُخَاءً* lafzını şiddetli kasırga şeklinde yorumlayarak diğer görüşten farklı bir fikir sergilemişlerdir.¹⁵⁷

Bu ayette çabuk kabul edilen duaya delalet etmektedir. Bu duada Süleyman (a.s.) Allahtan kendisine ölümüne kadar kimsenin kendisinden alamayacağı bir mülk vermesini istemiştir. Allah da duasını kabul ederek onun emrine rüzgarı ve şeytanları vermiş ve bunlar onun emri ile istediği yere gidip gelmişlerdir. Bunlar müfessirlerin ayetle ilgili olarak sergiledikleri ittifak ve ihtilaflardır. İttifak *رُخَاءً* sözünün kasırga değil de yumuşak anlamına geldiği üzerinedir. Ancak Maturidi ve Semerkandi ise bu görüşten farklı olarak *رُخَاءً* sözünü şiddetli kasırga şeklinde açıklamışlardır.

2.1.2. Duanın Kabulünün Bir Süre Ertelenmesi

Allahu Teala Yunus Suresi 11. ayette *وَلَوْ يُعَجِّلُ اللَّهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُمْ بِالْخَيْرِ لَفُضِّي إِلَيْهِمْ* *أَجَلُهُمْ* buyurmaktadır.¹⁵⁸

Duanın geç kabul edilışinin hikmetini Allahtan başka kimse bilemez. Ya bizler şer olanı istemişizdir ki bu durumda Allahu Teala bizlere haşa zarar vermek istemez ya da bilinmeyen bir nedenden dolayı duanın kabulünü ertelemiştir. Kabul edilışin ertelenmesi veyahut engellenmesi belki de Allahu Teala hayır ve sevabı onun için kıyamet gününe ertelemek veya ondan onun bilmediği bir kötülüğü defetmek istemiştir. Tüm bunlarda kul nedenini bilmesede kendisi için bir fayda ve menfaat vardır.

¹⁵⁶ Vahidi, *el-Vasit*, c.3, s.555; Beğavi, *Mealimu't-Tenzil*, c.7, s.94-95; Hazin, *Lübabü't-Tevil*, c.6, s.60; Şevkani, Muhammed bin Ali bin Muhammed bin Abdullah, *Fethu'l-Kadir*, Dar'u İbn-i Kesir, Daru'l-Kelimi't-Tayyib – Dimeşk Beyrut, 1.Baskı, 1414 h., c.4, s.497; Sıddık Hasan Han, *Fethu'l-Beyan*, c.12, s.47; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili, Türkçe Tefsir*, İstanbul, 1982, c.6, s.4098.

¹⁵⁷ Maturidi, *Tevilatü -Ehli's Sünnne*, c.8, s.623; Semerkandi, *Bahru'l-Ulum*, c.3, s.168.

¹⁵⁸ Yunus 10/11.

1 Allah Teale şöyle buyurmaktadır.

وَقَالَ مُوسَى رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ زِينَةً وَأَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا رَبَّنَا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِكَ رَبَّنَا
اطْمِسْ عَلَى أَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ * قَالَ قَدْ أُجِيبْتُ دَعْوَتُكُمَا
فَاسْتَغِيثَا وَلَا تَتَّبِعَنَّ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

Yukarıdaki ayette ey Rabbimiz onları yolundan saptırarak sına şeklinde bir dua vardır. Allahu Tealanın اطْمِسْ sözü mallarını yok et manasında olup bu hususta iki yorum yapılmıştır. Biri onların mallarının taşlaştığı şeklindeki yorumdur. Diğerisi ise kelak olduğu anlamındaki açıklamadır. Bu durumda ayetteki ifade malları helak oldu manasına gelir. Ayette geçen وَاشْدُدْ عَلَى قُلُوبِهِمْ ayeti ile ilgili dört görüş ileri sürülmüştür. Birincisi kalplerini mühürle, ikincisi: onları kafirler olarak helak et, üçüncüsü kalplerini delalet ile sık, dördüncüsü ise kalplerini katılaştır şeklindedir. Ayette yer alan قَدْ أُجِيبْتُ ifadesi ile ilgili olarak dua ile kabulü arasında kırk yıl geçtiği söylenmiştir. Allahu Tealanın فَاسْتَغِيثَا sözü ile ilgili dört ayrı tefsir yapılmıştır. Birincisi risalet ve sizlere emrettiklerim üzerinde dosdoğru, ikincisi Firavun ve kavmine yapılan bedduada Allaha itaat üzerinde, üçüncüsü Firavun ve kavmine ilişkin bedduada dürüst, dördüncüsü ise dinin üzerinde istikamet üzerinde olunması gibi açıklamalarda bulunulmuştur. Yine وَلَا تَتَّبِعَنَّ sözü bilmeyen cahillerin yoluna uymayınız şeklinde tefsir edilmiştir. Muhakkak ki benim vadam haktır ve muhakkak ki azabım onlara ilisecektir.¹⁵⁹ Fakat Maturidi'nin bu ayetine tefsirinde farklı bir yorum getirdiği görülmektedir. O رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَى أَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلَى قُلُوبِهِمْ sözü ile ilgili olarak iki ayrı yorum olduğu söylemiştir. Açıklamalarında ilk olarak mallarını yok et ve öyle kalplerini katılaştır ki onları taklit eden ve onlara uyanlar onlardan kaçsın demiştir. Bu durumun onlara uyanları onlardan kurtarmak adına daha kolay olacağını ve onlara uyanları imana çağrılmasının onları taklit etmekten uzaklaştıracağını zikretmiştir. İkinci olarak ise bunu

¹⁵⁹ Semerkandi, *Bahru'l-Ulum*, c.2, s.129; Taberi, *Camiu'l-Beyan*, c.15, s.187; Beyzavi, *Envaru't-Tenzil*, c.3, s.122 – 123.

onları Allaha imana zorlayacak ve mecbur kılacak bir ayet ve delil kıl ki onlar kendilerine gönderilen ayetlere iman etmezler demiştir. O ayetlerden birinin tufan, ve çekirge istilasası diğerinin ise zikredilen farklı musibetler olduğunu söylemiştir. Bu durumda *فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّىٰ يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ* ayetinin anlamı bu malların yok olması ve kalplerin katılaşması ve kasavetindendir şeklinde olur.¹⁶⁰

Bu ayet duanın kabul edilmesinin gecikmesine delalet etmektedir. Hz. Musa bu duayı yaptıktan sonra Firavun kırk yıl daha yaşadı ancak kırk yıl sonra hakkındaki hüküm infaz edildi ve Allahu Teala onu ve askerlerini denizde boğdu. Allahu Teala Hz. Musa'yı ve onunla birlikte iman edenleri ise kurtardı. Bu olay Allahu Tealanın kudret ve hikmetinin ayetlerinden bir ayet ve mucize idi. İşte bunlar müfessirlerin üzerinde ittifak ettikleri ve ihtilafa düştükleri tefsirlerdir. Müfessirler Allahu Tealanın *اطْمَسَ* sözünün helak veyahut taşa dönüşme anlamına geldiği üzerinde ittifak etmişlerdir. Ancak Maturidi ise Allahu Tealanın bu sözünün onların kalplerini katılaştırarak hiç kimsenin onlara uymaması veya peygambere imana onları mecbur bırakması anlamına geldiğini bildirerek farklı bir yorum getirmiştir.

2- Allahu konuyla ilgili bir ayette *وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ*

ayetinin *وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا* buyurmaktadır.¹⁶¹ Müfessirlerin bir kısmı *وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ* kısmı için tefsirinde haram, halkı ve ikamet eden halkı güven içinde olan bir şehir ve ülke anlamına geldiği üzerinde ittifak etmişlerdir. Ayetin *وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ* kısmı için ise onu şerden uzaklaştırdım manası üzerinde ittifak etmişlerdir. Mücahit'ten aktarılan görüşe göre bu ayette Allahu Teala İbrahim (a.s.)in oğlu hakkında yaptığı duayı kabul etmiş ve Hz. İbrahim (a.s.)in bu duasından sonra çocuklarından hiç kimse putlara tapmamıştır. Sanem diğer bir ifadeyle put resmedilmiş heykel demektir. Şayet heykel değilse vesen yani puttur. Tefsirlerde Allahu Tealanın onun duasını kabul ederek Mekke'yi güvenli ve haram kıldığını, halkını meyve ve yemişlerle rızıklandığı, onu imam kılarak neslinden ise namazı ikame edenler var ettiği, ona ibadetlerini göstererek

¹⁶⁰ Maturidi, *Te'vilatü Ehli's-Sünne*, c.6, s.79.

¹⁶¹ İbrahim 14/ 35.

tevbesini de kabul ettiği şeklinde açıklamalar bulunmaktadır.¹⁶² Abdülkerim Yunus el-Hatib (ö: 1390) وَأَجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ ayeti ile ilgili olarak Allahu Teala Hz. İbrahim (a.s.)'ın nesli ile ilgili duasını neslinden bazıları için kabul ettiğini bazıları için ise kabul etmediğini söylemiştir. Onlardan bazıları cahiliyye döneminde hanif dini olan İbrahim (a.s.) dini üzerinde Allaha ibadet ederken bazıları ise –ki bunlar çoğunlukta olanlardı– putlara tapmakta ve Allaha şirk koşmaktaydılar.¹⁶³

Bu ayet duanın geç kabul edildiğine delil teşkil etmektedir. İbrahim (a.s.) rabbine Mekke'yi güvenli bir şehir kılması ve kendisi ile çocuklarını putlardan uzak tutması için dua etmişti. Bu konu ile ilgili olarak müfessirlerin ittifak ettikleri ve ihtalafa düştükleri tefsir ve yorumlar bulunmaktadır. Müfessirlerin ittifak ettikleri Allahu Tealanın وَأَجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ ayetinde belirtilen duaya ilişkin olarak Hz. İbrahim'in çocuklarından hiç kimsenin Allaha şirk koşmadığı hususudur. Diğer bazı müfessirler ise bu ifade de belirtilen duaya ilişkin Hz. İbrahim'in neslinden bazılarının Allaha iman ettiğini diğer bazılarının ise inkar ettiğini belirterek farklı görüş ileri sürmüşlerdir.

3- Allahu Teala رَّبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ buyurmaktadır.¹⁶⁴ Bazı müfessirler رَّبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي ifadesine zürriyetimden bazıları yani İsmail'i indirdim, yerleştirdim, بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ sözüne Mekke topraklarına, عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ kelamına üzerinde savaşmak ve avlanmak haram kılınmış ve ihramsız kimsenin oraya giremeyeceği, رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ cümlesine onları namaz kılmaya muvaffak kıl şeklinde açıklama yapmışlardır. Burada sadece namazın zikredilmesinin nedeni namazın ibadetlerin en önemlileri ve en faziletlilerinden olmasından dolayıdır. Ayetin فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ kısmı hakkında onları özleyecek olanları yorumu yapılmıştır. Mücahit

¹⁶² Taberi, *Camiu'l-Beyan*, c.17, s.16-17; Ebu Muzaffer es-Semani, *Tefsiru'l-Kuran*, c.3, s.119; Beğavi, *Me'alimu't-Tenzil*, c.4, s.354; Razi, *Mefatihul-Gayb*, c.1, s.101; Beyzavi, *Envaru't-Tenzil*, c.3, s.200.

¹⁶³ Abdülkerim Yunus el-Hatib, *Tefsiru'l-Kur'ani li'l-Kur'an*, Tah. Muhammed Mahmud el-Haderi, Daru'l-Fikri'l-Arabi, Kahire – Mısır, 1967, c.2, s.435.

¹⁶⁴ İbrahim 14/ 37.

ayetin bu bölümüyle ilgili olarak şayet İbrahim (a.s.) insanların kalplerin - تَهْوِي إِلَيْهِمْ - onlara yönelt deseydi Rumlar ve Farslar onlara akın ederdi demiştir. Açıklamalarında وَارْزُقْهُمْ ifadeyi sözüyle sadece Müslümanların kastedildiğini söylemiş أَفْقِدَهُ مِنَ النَّاسِ hakkında ise onları meyveler ve yemişer yedir belki onlar şükrederler yani onları rızıklandırmana karşılık şükretsiner demiştir.¹⁶⁵ Mücahitten Allahu Tealanın أَفْقِدَهُ مِنَ النَّاسِ ifadesinden müminler kastedildiği tefsiri de aktarılmıştır.¹⁶⁶

Allahu Teala İbrahim (a.s.)'e eşi Hacer ve oğlu İsmail'i iki dağ arasındaki Mekke-i Mükerrremde bırakması ile ilgili olarak -ki o yani İbrahim (a.s.) ben onları bir vadide iskan ettirdim demişti ve onlar için güven istemiş ve insanların kalplerini onlara yöneltmesini ve onları verilen bu nimete karşı Allaha şükretmeleri için meyvelerle rızıklandırmasını talep etmişti- müfessirler arasında bu konuda ittifak ve ihtilaflar vardır. Müfessirler Allahu Tealanın أَفْقِدَهُ مِنَ النَّاسِ ayetinde kastedilenlerin müslümanlar olduğu üzerinde ittifak halindedirler. Fakat Mücahit ise bu ifadede kastedilenlerin müminler olduğunu söyleyerek farklı görüş beyan etmiştir.

4-Allahu Teala mevzuya örnek olabilecek bir ayette رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُو

buyurmaktadır.¹⁶⁷ Bir kısım müfessirler Allahu Tealanın رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ sözü ile ilgili müslüman ümmet tefsiri üzerinde ittifak etmişlerdir. Ayetin رَسُولًا مِّنْهُمْ kısmı hakkında ise onların içlerinden açıklaması yapmışlardır. Allahu Teala onların içlerinden Muhammed (s.a.v.)i peygamber olarak seçti. Allah Resulü Ben babam İbrahim'in duası, İsa'nın müjdesi ve

¹⁶⁵ Taberi, *Camiu'l-Beyan*, c.17, s.25; Vahidi, *et-Tefsiru'l-Vasit*, c.3, s.34; Ebu Muzaffer es-Semani, *Tefsiru'l-Kur'an*, c.3, s.120; el-Beğavi, *Me'alimu't-Tenzil*, c.3, s.44; Razi, *Mefatihu'l-Gayb*, c.19, s.105.

¹⁶⁶ Mücahid, Ebu'l-Haccac bin Ceber et-Tabii el-Mekki el-Kureşi el-Mahzumi, *Tefsiru Mücahid*, Tah. Muhammed Abdusselam Ebu'n-Neyl, Daru'l-Fikri'l-İslami el-Hadis, Mısır, 1.Baskı, 1989, s.412.

¹⁶⁷ Bakara 2/129.

annemin rüyasıym ¹⁶⁸ demiştir. Ayetin bir bölümünün tefsiri parça parça verilecek olursa *يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ* onların üzerine senin yani Allahın birliğinin delillerini ve nebilerinin ve resullerin doğruluğunun delillerinden sana vahyedilen ayetlerini okuyor ve onlara tebliğ ediyor, *وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ* Kur'anı, *وَالْحِكْمَةَ* sünneti ve kuranı anlamayı, *وَيُرَكِّبُهُمْ* şirk ve sair günahlardan onları temizleyip erindirir şeklinde açıklamalarla kaynaklarda karşılaşılr.¹⁶⁹ Muhammed Reşid Rıza (ö: 1354) *وَيُرَكِّبُهُمْ* ifadesi ile ilgili olarak nefislerini kötü ahlaktan temizler ve içindeki kötü adet ve huyları sökü� çıkartır şeklinde farklı bir yorum yapmıştır.¹⁷⁰ Sadi ise yapılan bu her iki tefsirden de farklı olarak bu ifade hakkında onlara salih amelleri yapma ve nefislerin kendisi ile arınmadığı kötü olan amellerden de uzaklaştırma terbiyesi ile onları arındırır şeklinde açıklama yapmıştır. Ayetin son kısmındaki *إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ* sözü her şeyi kahreden öyleki hiç kimse ve hiçbir şey onun kuvvetine mani olamayacağı şeklinde tefsir edilmiştir. Hakim - *الْحَكِيمُ* - o ki her şeyi yerli yerine koyan demektir. Ayette ki senin izzetin ve hikmetinle içlerinden onlara bir elçi gönder niyazı ile Allahu Teala her ikisinin duasını kabul etti. Allahu Teala kendisi ile nesline ve sair bütün insanlara rahmet kıldığı bu şerefli elçiyi gönderdi. Bu nedenle Allah resulu ben babam İbrahim'in davetiyim ¹⁷¹ demiştir. Maturidi ise muhalefet ederek farklı bir yorum getirmiş ve *وَالْحِكْمَةَ* lafzını farzlar şeklinde açıklamıştır.¹⁷² Sabuni ise tefsirinde *وَيُرَكِّبُهُمْ* sözü ile ilgili İbn-i Abbas'tan nakille Allaha itaat ve ihlas yorumu yapmıştır.¹⁷³ İbn-i İshak ise onlara kitabı

¹⁶⁸ Muhammed Nasırudin el-Elbani, İşkodralı Muhammed bin Hacı Nuh bin Necati bin Adem, *Silsiletü'l-Ehadi's-Sahihate ve Şey'un Min Fikhiha ve Fevaidiha*, Mektebetü'l-Mearif, Riyad – Suudi Arabistan, 1. Baskı, 1413 h., s.62.

¹⁶⁹ Nesefi, *Medariku't-Tenzil*, c.1, s.130 – 131.

¹⁷⁰ Muhammed Reşid Rıza, Muhammed Reşid bin Ali Rıza bin Muhammed Şemseddin bin Muhammed Bahaaeddin bin Molla Ali Halife el-Kalemuni el-Huseyni, *Tefsiru'l-Kurani'l-Hakim (Tefsiru'l-Menar)*, Heyetü'l-Mısıryete'l-Ammete li'l-Kitab, 1990, c.1, s.389.

¹⁷¹ Sadi, *Tefsiru'l-Kerimi'r-Rahman*, c.1, s.66.

¹⁷² Maturidi, *Te'vilatü Ehli's-Sünne*, c.10, s.6.

¹⁷³ Sabuni, *Muhtasaru Tefsiri İbn-i Kesir*, c.1, s.129.

ve hikmeti öğreterek işlemleri için iyiliği ve sakınmaları için de kötülüğü bildiriyor demiştir.¹⁷⁴

Ayet-i kerimede duanın geç kabul edilmesine ilişkin işaret vardır. Bu peygamberimiz İbrahim (a.s.)'in dualarındandır. Burada kastedilen kişi Muhammed (s.a.v.)'dir. Onların üzerine Kuran-ı kerimi okuyor ve onlara sünnet ve hikmeti öğretiyor. Yani onlar kötülükten uzaklaşmaları ve iyiliği de yapmaları için iyilik ile kötülüğü birbirinden ayırıyor. Ve onları Allaha şirk ve putlara ibadetten temizliyor. Bu konuda müfessirler arasında hem ittifak hem de ihtilaf bulunmaktadır. İttifak ayette geçen وَالْحِكْمَةَ manasındadır. Onu Kur'an olarak tefsir etmişlerdir. Maturidi ise farklı görüş ileri sürmüş ve bu lafız için farzlardır demiştir. Sabuni ise kötülükten sakınmak ve hayır olan davranışları yapmaktır şeklinde tefsir etmiştir.

2.2. Duanın Kabul Edilmeyişi

Allahu Teala nedenini sadece kendisinin bileceği gerekçelerle kullarının duasını kabul etmez. Bizim bu sebepleri bilmemize imkan yoktur. Belki bu duaların bize faydası yoktur belki de bizler şer olanı istemiştiz. Veyahut bizim bilmediğimiz sadece Allahın bildiği nedenlerden dolayı kabul edilmemiştir. Allahın hanif dinini inkar etmeleri nedeni ile peygamberlerin çocukları veyahut aynı nedenle babaları arasında fark gözetilmemiştir. Çünkü Allah rahmetini kullarından dilediğine verir. İşte tüm bu hususlar duanın kabul edilmediği anlamındaki ayetler eşliğinde ele alınacaktır.

1- Allahu Teala konuyla ilgili olarak وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَا إِيَّاهُ buyurmaktadır.¹⁷⁵ Müfessirler Allahu Tealanın وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَا إِيَّاهُ sözünü açıklamaya çalışmışlardır. Kaynaklarda yer alan açıklamalara göre İbrahim(a.s.) babasının kendisine iman edeceğine dair söz vermesi ve iman etme ihtimaline binaen onun bağışlanmasını istiyordu. İbrahim (a.s.) babası ölünceye değin ona dua etmiştir. Öldüğünde, onun

¹⁷⁴ Zehebi, Şemseddin Abu Abdullah Muhammed bin Ahmed bin Osman bin Kaymaz, *Siyeru Alami'n-Nubela*, Tah. Şuayb el-Arnayudi, Risale Yayınları, Beyrut – Lübnan, 3. Baskı, c.6, s.492.

¹⁷⁵ Tevbe 9/113.

¹⁷⁶ O, Himyerli, Yemani, Allame, bilgin Kab bin Mati'dir. O Yahudi idi. Peygamberimizin ölümünden sonra Müslüman oldu ve Müslümanlığı çok güzel oldu.; Zehebi, *Siyeru Alamu'n-Nübela*, c.4, s.472.

177 Dahhak, Dahhak bin Müzahim el-Hilali, *Tefsiru'd-Dahhak*, Tah. Muhammed Şükrü Ahmed ez-Zevayiti, Daru's Selam, Kahire – Mısır, 1. Baskı, 1999, c.1, s.426; Zeccac, *Me'ani'l-Kuran ve İ'rabuhu*, c.2, s.473 – Maturidi, *Te'vilatu Ehli's-Sünne*, c.5, s.493 – 494; Semerkandi, *Bahru'l-Ulum*, c.2, s.91-92; Ebu Muzaffer es-Semani, *Tefsiru'l-Kuran*, c.2, s.353 – 354.

¹⁷⁸ Taberi, *Camiu'l-Beyan*, c.14, s.523.

¹⁷⁹ Beğavi, *Medaru't-Tenzil*, c.4, s.102.

Onlardan birisi Taberi'dir ki o dua olduğunu söylemiştir. Diğerisi ise Begavi olup o da rahim anlamında geldiğini belirtmiştir.

2- Allahu Teala şöyle buyrmaktadır.

وَنَادَى نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَأَنْتَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ * قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلَا تَسْأَلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنِّي أَعِظُكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ¹⁸⁰

Bazı müfessirler Allahu Tealanın نُوْحٌ رَبَّهُ ifadesini dua ederek ondan istedi veyahut isteyerek ona dua etti şeklinde açıklamışlardır. Ayetin رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَأَنْتَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ kısmını ise Hz. Nuh'un oğlu Kenan babası ile birlikte binmekten imtina etti ve sen beni ve ailemi ve benimle beraber olan müminleri kurtaracağıma dair bana söz vermiştin şeklinde tefsir etmişlerdir. Ayette yer alan وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ senin vadin asla dönüşü olmayacak şekilde haktır ve وَأَنْتَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ en bilginlerin en adilisin anlamındadır. Buna karşı Allahu Teala مَا قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلَا تَسْأَلْنِي ey Nuh boğduğum ve helak ettiğim ve senin benim ailem diye seslendiğin kişi senin aileden değildir diyerek cevap vermiştir. Müfessirler Allahu Tealanın إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ ayetinin tefsirinde ihtilafa düşmüş ve bazıları senin zürriyetinden değildir, o senden başkasındandır şeklinde izah etmişlerdir. Bunun bir hıns yemini bozma olduğunu söylemişlerdir. Dahhak (ö. 105) ise Allahu Tealanın bu ifadesi kendisine sorulduğunda seninin dininin ehlinden ve sana kurtaracağımı söz verdiğim kimselerden değildir diyerek cevap vermiştir. O sulbünden olan oğludur denmiştir. Yine söz konusu ifadenin o senin velayetinin ehlinden ve senin ehlinden kurtaracağımı söz verdiğim kişilerden değildir şeklinde tefsir edildiği söylenmiştir. Ayette geçen إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ lafzı ameli ve davranışı şirk olan kişi şeklinde

¹⁸⁰ Hud 11/45.

açıklanmıştır.¹⁸¹ İbn-i Abbastan rivayet edildiğine göre o *إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ* ayetini sana kurtaracağımızı söz verdiğimiz kişilerden değildir şeklinde tefsir etmiştir. Bazıları Allahu Tealanın *إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ* ifadesinin senin bu isteğin salih olmayan bir davranıştır anlamına geldiğini söylemişlerdir. Ayette geçen *فَلَا تَسْأَلَنَّ* ey Nuh hakkında bilgin olmayan şeyi isteme anlamındadır. Ayetin *فَلَا تَسْأَلَنِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ* kısmı ise Allahu Tealanın peygamberi Nuh'a fiillerinin nedenini sorgulamaması yönünde bir yasaklamadır. Çünkü bu bilgi belki de kendisi ve diğer insanlardan korunmuş bir bilgi olabilir. Allahu Teala ona şöyle hatırlatmaktadır. Ben senin helak ettiğim oğlunun helak sebebini soruşunu sana haber verdim. Artık nedenini senden sakladığım yani senin bilmeni istemediğim fiillerimin nedenini bana sorma. Teberi Allahu Tealanın bunu zikretmesi nebisi Muhammed (s.a.v.) e Nuh (a.s.)un oğlu hakkında rabbinden istediği ve işlediği zelle karşı nedametini ve tevbesini haber vermek içindir der.¹⁸² Maverdi eserinde *إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ* ifadesi ile ilgili yaptığı açıklamalardan birinde o senin oğlun değildir şeklinde farklı görüş bildirmiştir.¹⁸³

Bu ayet duanın kabul edilmediğine delildir. Allahın peygamberi Nuh (a.s.) Allah'ın emrinden kaçış olmadığını ve mutlaka geldiğini anlayınca Allaha şirk koşan müşrik oğlu Kenan'ı boğulmaktan kurtarması için dua etti. Allahu Teala ona, o senin ailenden değil o salih olmayan bir ameldir. İşte o esnada Nuh günahını anladı ve rabbine rabbim beni bağışla bana merhamet et ve eğer sen bana merhamet etmezsen ben zarara uğrayanlardan olurum diyerek niyazda bulundu. Bunun üzerine rabbi duasını kabul etti. İşte bu müfessirlerin üzerinde ittifak ettikleri yorumdur. Ancak diğer bazıları ise bu konuda ihtilaf etmişlerdir. Müfessirler Allahu Tealanın *إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ* sözü ile ilgili onun sulbünden olan oğlu yorumu üzerinde ittifak etmişlerdir. Ancak Maverdi ise bu ifadenin tefsirinde Nuh'un (a.s.) değil eşinin oğlu olduğunu beyan etmiştir.

¹⁸¹ Dahhak, *Tefsiru'd-Dahhak*, c.1, s.448 – 449.

¹⁸² Taberi, *Camiu'l-Beyan*, c.15, s.344 – 352; Vahidi, *Tefsiru'l-Vasit*, c.2, s.575 – 576; Razi, *Mefatihul-Gayb*, c.18, s.355 – 557; Hazin, *Lübabü't-Tenzil*, c.3, s.234 – 236; Ebubekir el-Cezayiri, *Eyserü't-Tefasir*, c.2, s.548 – 549.

¹⁸³ Maverdi, *en-Nüketü ve'l-Uyun*, c.2, s.475.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DUANIN ŞARTLARI USULÜ VE YÖNTEMLERİ

Bu bölüm iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım duanın şartlarından oluşmakta muhteviyetında Kuran-ı Kerimden deliller bulunmakta, yine duanın adap ve usulünü içermektedir. Yani yapılan duada Allahu Teala karşısında takınılması gereken edep ve terbiyenin şeklini konu edinmektedir. Buna ek olarak hayra ilişkin duaları kapsamaktadır.

İkinci kısım ise duada yasaklanan hususları ele almaktadır. Diğer bir ifadeyle bu bölümde yapılmaması gereken dualar bulunmaktadır. Çünkü bu tür dualar duada haddi aşmaya onun sınırlarını ihlal etmeye girmektedir. Ayrıca kavimlere azabı içeren bedduaları barındıran ve şerr yani kötülüğü isteyen duaları kapsayan ayetler incelenecektir. Bu bağlamda müfessirlerin ayetler üzerinde ittifak ettikleri ve ihtilafa düştükleri hususlar konu edinilmiştir.

1. DUANIN ŞARTLARI VE ADABI

Bu başlık altında duanın şartları, adabı ile tetkik edilecek konuyla ilgili ayetler verilecektir. Sonra hayra delalet eden ayetler ve bu ayetlere ilişkin müfessirlerin ittifakla veyahut ihtilafı olarak yaptıkları tefsirler aktarılacaktır.

1.1. Duanın Şartları

Dua kulun Allahu Tealadan talepte bulunma yöntemi olduğu ifade edildi. Kul isteyen taraf olarak dua ederken bazı rabbine karşı bazı tavırlar takınması gerekir. Bu tavırlar duanın kabul edilmesini etkileyen unsurlardan biridir. Sözünü ettiğimiz bu unsurlar duanın şartlarını ve adablarını oluşturmaktadır. İmdi bunlara sırayla değinmeye çalışalım.

1- Tevhit: Dua edenin taşıması gereken şartlardan birisi, onun yani dua edenin ihtiyacının Allahtan başka kimsenin karşılayamayacağını ve kendisinin bu ihtiyacını gidermeye gücünün yetmeyeceğinden emin olması ve işin tamamen Allahın elinde olduğunu bilmesi gerekir. Allah'ın sıfatlarında, isimlerinde ve rububiyetinde Allahı tek

kılması yani müvahhid olması gerekir.¹⁸⁴ Allahu Tealanın *أَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ*

وَيَجْعَلُكُمُ الْاَرْضَ اِلٰهَ مَعَ اللّٰهِ قَلِيْلًا مَّا تَذَكَّرُوْنَ ayetinde bu durum ifade edilmiştir.¹⁸⁵ Bu ayet sizin putlara olan ibadetiniz mi daha hayırlıdır yoksa sıkıntıda olanın dua ettiğinde duasına cevap verenin ve kendisine isabet eden bir zarar veya hastalığını ondan giderenin ve fiillerinde tek olan Allahın ibadeti mi daha hayırlıdır anlamındadır.¹⁸⁶

Bu ayetler ubudiyyet ve rububiyette Allaha Tealanın birliğine delalet eden ayetlerdir. Bu duanın şartlarından biridir. Bu kendilerine isabet eden kötülükler esnasında ihtiyaç içerisinde bulunanların göstermek ve yerine getirmek zorunda oldukları bir şarttır.

2- Duada İhlas: Bu duanın önemli şartlarından biridir. Çünkü Allaha yapılan duanın ihlastan yoksun olması bazen dinden çıkartan apaçık bir şirk olur. Bazen de küçük şirk olur. Böylece duası kabul ve duasına icabeti mümkün olmayan bir müşrik olur.¹⁸⁷ Allahu Tealanın *فَادْعُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ* ayeti de duada ihlas hususuna örnek verilebilir.¹⁸⁸ Bu ayet ey Allaha iman eden müminler başka herhangi bir şeyi ona asla ortak koşmadan itaatinizi sadece ona ait kılarak ona ibadet ediniz anlamındadır. Ayette *وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ* buyrularak kafirlerin ibadeti ihlaslı bir şekilde Allahı Tealaya yapılmasından hoşlanmadıkları yani putlara ve ortaklara ibadet eden müşrikler ve kafirler tarafından kerih görüldüğü bildirilmiştir.¹⁸⁹

Ayette ihlasın duanın önemli şartlarından biri olduğuna vurgu yapılmaktadır. Ayetin tefsirinde onlar ki Allahı çağırmaktadır onlar Allahın iman eden kullarıdır şeklinde açıklama yapılmış ve bu yaptıkları bütün kafirleri kahretse de bütün azaları ile ihlaslı bir şekilde sadece ona dua etmelerinin istendiği söylenmiştir.

¹⁸⁴ Akili, Suud bin Muhammed bin Mahmud, *el-I'tidau fi'd-Duai Suverun ve Zevabitun ve Nemazecün Mine'd-Duai's-Sahih*, Daru Künuzi İşbilya, Riyad – Suudi Arabistan, 1. Baskı, 2010, s.11.

¹⁸⁵ Neml 27/62.

¹⁸⁶ Taberi, *Camiu'l-Beyan*, c.18, s.102; Kurtubi, *el-Hidaye ila Buluği'n-Nihaye*, c.8, s.5455; Semerkandi, *Bahru'l-Ulum*, c.2, s.589; Ebu Muzaffer es-Semani, *Tefsiru'l-Kur'an*, c.4, s.109.

¹⁸⁷ Ukeyli, Suud bin Muhammed bin Mahmud, *el-I'tidau Fi'd-Duai Suverun ve Zevabitun ve Nemazecün Mine'd-Duai's-Sahih*, Daru Künuzi İşbilya, Riyad – Suudi Arabistan, 1. Baskı, 2010, s.12.

¹⁸⁸ Gafir 40/14.

¹⁸⁹ Taberi, *Camiu'l-Beyan*, c.21, s.363; Beğavi, *Me'alimu't-Tenzil*, c.7, s.134; Hazin, *Lübabu't-Tenzil*, c.6, s.91; İsmail Hakkı el-Halveti, İsmail Hakkı bin Mustafa el-İstanbuli, el-Hanefi, *Tefsiru Ruhul-Beyan*, Daru İhyau Turasi'l-Arabi, Beyrut – Lübnan, 1715 h. c.8, s.122; Meraği, *Tefsiru'l-Meraği*, c.24, s.53.

3- Muttaki Olmak: Bu da duanın şartlarından biridir. Yani çoğunluğun görüşlerine göre yeme içmesi haram olanların duası kabul olmaz. Allahu Teala sadece takvalı olanların dualarını kabul eder. Bu durum ayette *إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ* şeklinde ifade edilmiştir.¹⁹⁰ Tefsir kaynaklarına bakıldığında Allahın takva sahiplerinin dualarını kabul edeceği söylenmiştir. Kitaplarda sen ise takvalı değilsin, senden takva elbisesinin çıkartılması nedeniyle benim tarafımdan sana verilmedi gibi ifadeler mevcuttur.¹⁹¹ Buradan Allahın takvasını kaybettiği için bir kimsenin duasını kabul etmediği anlaşılmaktadır.

Yeme içmenin temiz yani helal oluşu duanın şartlarındandır. Yukarıdaki ayette müttaki olan kişinin yeme içmesi helal olduğu için bu durumun duasının kabul olmasına vesile olduğu belirtilmektedir. Ancak takva sahibi olmayan kulun ise duası kabul olmamıştır. Bunun nedeni ise kendisidir.

4- İtaat/Tabi Olma: Müslümanın bütün amellerinde peygambere (s.a.v.) uyması gerekir. Hiç şüphesiz yaptığı işler peygamberin (s.a.v.) şeriatine uygun değilse batıl ve geçersiz olur ve kabul olunmaz.¹⁹² Duanın ihlaslı bir şekilde yapılmasına delil olacak ayetlerden biri de *قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ* ayetidir.¹⁹³

Yani Allah resulü (s.a.v) zamanındaki insanlar Allahı severek dua ederlerdi. Bu nedenle Allah onların sözlerini amelleri ile tasdik etmelerini istedi. Eğer Allahı seviyorlarsa Hz. Muhammed (s.a.v.)'e uyarak sözlerini onaylamaları ve bunu fiilleri ile tasdik etmeleri gerekir ki ayet bu durumu ifade eder.¹⁹⁴

Uyma ve tabi olma duanın şartlarından biridir. Ancak onunla kabul gerçekleşir. Uymanın beraberinde müminin -Allah resulünü severek ve bu sevginin de sözde yani dilde ve itaatle birlikte amelde de olması sadece sözde olmaması gerekir- Hz. Muhammed (s.a.v.)'e de uyması ve tabi olması gerekir.

¹⁹⁰ Maide 5/27.

¹⁹¹ Nesefi, *Medariku't-Tenzil*, c.1, s.264; Hazin, *Lübabu't-Tenzil*, c.3, s.476; Şehabeddin el-Hafaci, Şahabeddin Ahmed bin Muhammed bin Ömer el-Mısıri el-Hanefi, *İnayetü'l-Kadi ve Kifayetü'r-Razi ala Tefsiri'l-Beyzavi - Haşiyetü's-Şehab ala Tefsiri'l-Beyzavi*, Daru Sadır, Beyrut – Lübnan, c.3, s.232.

¹⁹² Ukeyli, *el-İtidau fi'd-Dua*, s.12-13; Abdullah Aydemir, “Tedavide Duanın Yeri”, *İslam Medeniyetleri*, 1973, c.3, sayı 32, ss.7-16.

¹⁹³ Ali İmran 3/31.

¹⁹⁴ İbn-i Ebi Hatem er-Razi, Abu Muhammed Abdurrahman bin Muhammed bin İdris bin el-Münzir et-Temimi el-Hanzali, *Tefsiri'l-Kur'ani'l-Kerim*, Tah. Esad Muhammed et-Tayyib, Mektebetü Nizar Mustafa el-Baz – Suudi Arabistan, 3. Baskı, 1998, c.2, s.633.

5- Allaha güven ve ona hüsnüzan beslemek: Allaha hüsnüzan beslenmesi, reca ve itikadın güçlü olduğuna delalet eder. Ama Allaha dönük suizan beslemekse bidat ve delalet sahiplerinin özelliklerinden ve belirtilerindendir.¹⁹⁵ Allahu Teala وَيُعَذِّبُ الْمُنَافِقِينَ

وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ الظَّالِمِينَ بِاللَّهِ ظَنَّ السَّوْءِ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَلَعَنَهُمْ وَأَعَدَّ لَهُمْ

buyurmaktadır.¹⁹⁶ Ayette Medine ahalisinden münafık erkek ve münafık

kadınları Mekke ahalisinden ise Müşrik erkekleri ve müşrik kadınları Allahın azaba uğrattığı, onların Allaha suizan ettiği, suizanlarının üzerlerine döneceği ve Allahın onları gazaplandırarak cehenneme sokacağı ifade edilmiştir.

Duanın şartlarından biri de Allahu Tealaya güven ve onun hakkında beslenen hüsnüzandır. Bu duanın kabulünü sağlayan delillerden ve gerekçelerdendir. Fakat suizan ise kişiye azabı kazandırır ve onu Allaha şirk koşanlara ve Allahın kızdığı ve lanet ettiği kişilere katar.

1.2. Duanın Adabı

Duanın şartları olduğu gibi onun belli bir adabının da olması gerekir. Dua edenin bu adablara uyması ve Allahu Tealadan niyazının kabul edilmesi ümidiyle dua esnasında bunları en güzel şekilde yerine getirmesi gerekir. Dua eden bunları yani adab kurallarını ihlal ettiğinde duasının kabulü için ricada bulunamaz. Çünkü kendisi ile edeb dairesinde olması gerekirken edep kurallarına riayet etmemiştir. İşte bu adablardan bazılarını sırayla ifade etmeye çalışacağız

1- Kişi duasını Allaha hamd ve peygambere salat ve selam ile başlatmalı ve yine hamd ile bitirmelidir. Bu nedenle Allahu Teala bizlere Fatiha suresini okumamızı söylemiştir. Kulun duadan önce tenzih, zikir ve sena yani Allaha hamd ve övgü ile başlaması gerekir.¹⁹⁷ Fatiha suresinin başlangıcında الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ * الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * مَالِكِ

¹⁹⁵ İbn-i Baz, Abdulaziz bin Abdullah, *Mevmu'u Fetava Allame Abdulaziz bin Baz*, Tah. Muhammed bin Sad eş-Şuvey'ir, Riasetü İdareti'l-Buhusi'l-İlmiyye ve'l-İfta, Riyad – Suudi Arabistan, 1. Baskı, 1999, c.9, s. 358.

¹⁹⁶ Fetih 48/6.

¹⁹⁷ Reb'i, *Min Acaibi'd-Dua*, c.1, s.13.

يَوْمَ الدِّينِ ifadesinde bu açıkça görülür.¹⁹⁸ Surede yer alan الْحَمْدُ لِلَّهِ sözü kemal sıfatlarla ve fazilet ve adalet ile ilgili fiilleri ile Allaha hamd etmektir. Tam ve eksiksiz hamd bütün yönleri ile Allaha aittir. Allahu Tealanın رَبِّ الْعَالَمِينَ ifadesi yaratılış ve tedbir, nimet, kimseye muhtaç olmaması, bütün alemlerin her açıdan ona mutaç olması bağlamında tek olduğu anlamında bir senadır. Aynı şekilde hamd مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ kelamı emretme ve nehyetme, mükafat ve ceza verme, bütün tasarruflarla hakimiyetindekilerle tasarrufta bulunma özellikleri bulunan ve malik sıfatına sahip olanadır. Mülk din gününe izafe edilmiştir. Bu kıyamet günüdür. O gün insanlar yaptıkları iyi ve kötü amelleri ile muhasebeye çekilirler.¹⁹⁹

Dua edenin duaya başlamadan önce ve bitirdikten sonra yapması ve uyması gereken adaplardan biri de, Allaha hamd ve sena ile peygamberine salat ve selamda bulunmaktır. Buna en iyi örnek namazın her rekatında okunan Fatiha suresidir. Bu sure güzel bir dua formatı olup mülkün Allaha ait olduğuna deklare etmektedir. Yani o hem emreden hem de yasaklayan hemde bunun üzerine herkesi amellerine göre muhasebeye çekecektir.

2- Kısık bir ses tonuyla dua edilmelidir. Dua edenin zorlanmadan nefesini duyuracağı kısık ses ile huşu ve yalvarışlı bir şekilde dua etmesi gerekir. O nedenle dua edenin sesini dua esnasında yükseltmesi uygun olmaz.²⁰⁰ Allahu Tealanın ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا ayeti bu çerçevede değerlendirilebilir.²⁰¹ Şanı yüce Allah ادْعُوا ey insanlar dua edin, رَبَّكُمْ duayı putlara ve ilahlara değil sadece ona ait kılınız, تَضَرُّعًا tezellül, muhtaçlık ve ona itaat ile, وَخُفْيَةً kalplerinizin huşusuyla, sizinle onun arasındaki şeyle ilgili sadece onun birliği ile sizden yansıyan gerçek bir samimiyet ve yakınlık

¹⁹⁸ Fatiha 1/2-4.

¹⁹⁹ Abdurrahman Sadi, *Teysirü'l-Kerimi'r-Rahman*, 1/39.

²⁰⁰ Reb'i, *Min Acaibi'd-Dua*, c.1, s.13.

²⁰¹ Araf 7/55.

içerisinde, açıktan ve gösterişten uzak bir kalplerinizin onun rububiyet ve vahdaniyeti ile dolu olacak şekilde buyurmaktadır.²⁰²

Dua edenin uyması gereken adablardan birisi de dua esnasında sesini kısması, sadece kendisi duyacak şekilde ihlaslı olarak ve duasının kabul olacağına tam bir inançla sadece Allaha dua etmesi gerekir. Çünkü duada bağırarak ve sesini yükseltmek edeb sınırı aşmak olur.

3- Dua esnasında Allaha yalvarmalıdır. Bizler Allahın huzurundayken huşu içinde layık olandan talebimizin karşılanması için ısrarlı bir şekilde ve ona muhtaç olduğumuzu açığa çıkartarak ve Allaha karşı tezellül içerisinde olduğumuzu göstermemiz gerekir.²⁰³ Allahu Teala وَلَقَدْ أَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ فَمَا اسْتَكَانُوا لِرَبِّهِمْ وَمَا يَتَضَرَّعُونَ ayetinde bu hususu belirtmiştir.²⁰⁴ Bu ayette yer alan وَلَقَدْ أَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ açıklıkla, فَمَا اسْتَكَانُوا لِرَبِّهِمْ rablerine boyun eğmediklerinden, وَمَا يَتَضَرَّعُونَ dua ve isteklerini Allahtan istemediklerinden şeklinde yorumlanmıştır.²⁰⁵

Duanın adaplarından birisi de yalvarmak, huşu, ihtiyaç ve tezellülünü göstermektir. Çünkü bizler kabul edenin huzurunda ondan istemekteyiz. Bu nedenle duanın edep ve adaplarla süslenmesi gerekir.

4- Meşru tevessül yöntemleri ile Allaha yalvarmak ve yönelmek gerekir. Dua edenin dua esnasında sahip olması gereken adaptlardan birisi de salih amel ve itaat gibi vesilelerle kendisini Allaha yaklaştıran şeylerle Allahtan istemesi ve dua etmesidir.²⁰⁶ Buna örnek Allahu Tealanın وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ ayetidir²⁰⁷ Ayet onun razı olacağı ameller ve itaatle ona yaklaşmamızı istemektedir.²⁰⁸

İtaat ve salih amellerle Allaha tevessül etmek duanın adabındandır. Müslümanın dua esnasında Allaha hamd ve sena ile peygamberine salat ve selamdan sonra onlarla tevessül etmesi gerekir.

²⁰² Taberi, *Camiu'l-Beyan*, c.10, s.247.

²⁰³ Rebi'i, *Min Acaibi'd-Dua*, c.1, s.13

²⁰⁴ Müminun 23/76.

²⁰⁵ Semerkandi, *Bahru'l-Ulum*, 2/487.

²⁰⁶ Rebi'i, *Min Acaibi'd-Dua*, c.1, s.13.

²⁰⁷ Maide 5/35.

²⁰⁸ İbn-i Kesir, *Tefsiru'l-Kurani'l-Azim*, 3/93.

5- Dua için değerli vakitlerin seçilmesi uygun olur.. Seher vakti gibi dua için kıymetli zamanların seçilmesi önemli bir husustur.²⁰⁹ Allahu Teala bunu **وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ** **يَسْتَغْفِرُونَ** ayetinde belirtmiştir.²¹⁰ Bu ayet onların ibadetlerinde bağışlanma talep ettiklerini ifade etmektedir. Seher gecenin sonudur. Bu vakit, insnaların çoğunluğu uykudayken yani Allahu Tealanın rahmetinden gafil iken dua ve teheccüd vakti olduğundan dolayı istiğfar için belirlenmiştir. Bu vakit niyetin halis olması ve duada gösteriştten herhangi bir şey olmaması, Allahu Tealaya karşı istekli oluması, dua edenin duasının kabulüne çokça muhtaç olması gibi hususiyetleri içerisinde barındırır.²¹¹

Özellikle gecenin son üçte biri olmak üzere kabul saatlerini gözetmek müminin dikkat etmesi gereken adablardandır. Çünkü insanların çoğunluğunun uyuduğu bir zamanda kul gösteriştten uzak olacağı için şiddet ve sızı içerisinde Allahtan talebini ister ve ondan kabulünü diler.

6- Kişi duaya başkasından önce kendi nefsinden başlamalıdır. Bu müslümanın uyması gereken adabtandır. Yani kişi başkasına duaya başlamadan önce kendisine duaya başlamalıdır.²¹² Tıpkı Allahu Tealanın **وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ** ayetinde bu husus ifade edilmiştir.²¹³ Ayette geçen **وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ** ifadesi mühacir ve ensardan sonra gelenlere yani kıyamete kadar olan herkese uyarlanabilir. Ayetin **وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ** kısmı onların kendileri ve kendilerinden önce iman eden kardeşleri için bağışlanma talep ediyorlar anlamındadır.²¹⁴

Müslümanın kardeşinden önce kendisi için dua etmesi İslamın teşvik ettiği duanın adablarından birisidir. Bu adab kişinin önce kendisi için yakarır bir şekilde dua etmesi ardından imanda kendisini geçmiş yani kendisinden önce iman etmiş olan mühacir ve ensara dua etmeye başlamasıdır.

²⁰⁹ Gazali, Ebu Hamid Muhammed bin Muhammed et-Tusi, *İhyau Ulumi'd-Din*, Daru İbn-i Hazm, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 2005, s. 361.

²¹⁰ Zariyat 51/18.

²¹¹ Hazin, *Lübabu't-Tevil*, c.6, s.242.

²¹² Rebi'i, *Min Acaibi'd-Dua*, c.1, s.16.

²¹³ Haşr 59/10.

²¹⁴ Hazin, *Lübabu't-Tevil*, c.4, s.272.

7- Allahın güzel isimlerine yani Esmau'l-Hüsnaya tevessül ederek dua etmek güzel olur. Allahu Teala bize ondan bir şey istediğimizde bize durumumuza ve ondan yapacağımız isteğimize uygun bir isimle dua etmemizi öğütlüyor. Hayra ulaşmak için bizim onun nimetleri ve kereminden istediğimize uygun bir esma-i husna ile talepte bulunmamız gerekir. Şöyle ki o lütuf ve rahmet makamında rahman, rahim ve latiftir. Azamet ve kibriya makamında ise azim, yüce ve büyüktür.²¹⁵ Allahu Tealanın قُلْ ادْعُوا اللَّهَ

ayeti de bu başlıkta belirtilen adaba örnektir.²¹⁶ O bu ayette kullarına, kendisine ait isim ve sıfalardan diledikleri ile dua edebileceklerini tavsiye etmiştir. İnananlar eğer arzu ederlerse Ya Allah, dilerlerse Ya Rahman veyahut durumun gerektirdiği şekilde bunların dışında herhangi bir isim ve sıfat ile dua edebilirler. Bütün hepsi sahihtir ve şirk bulaşmaz.

Ayette Allahu Tealanın güzel isimleri ve sıfatlarına tevessül ederek dua etmenin müslümanın uyması gereken duanın adabından olduğuna işaret edilmektedir. Aynı şekilde duruma uygun olan Allahın ismi ile dua edilebileceğine ima vardır. Yani kişi rahmet ve bağışlanma istediğinde Ya Rahman, Ya Rahim, Ya Gaffar, Ya Gafur diyerek dua edebilir. Kendisini zengin yapmasını istediğinde ise Ya Gani, Ya Hamid diyebilir.

1.3. Hayır ve İyilik İçin Dua Etmek

Dua edenin sahip olması gereken duanın adap ve şartlarıyla ilgili Kur'anın delillerinden bahsettikten sonra bu başlıkta hayır ve iyilik için yapılan duayı misal olabilecek ayetler verilecektir. Bu ayetler üzerinde müfessirlerin yaptığı ortak açıklamalar ile farklı görüşlere değinilecektir.

1- Allahu Teala konuyla ilgili bir ayette وَأَخْفِضْ هُماً جَنَاحَ الدُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا²¹⁷ buyurmaktadır. Ayetin وَأَخْفِضْ هُماً جَنَاحَ الدُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ kısmı onlara karşı merhametli ve alçak gönüllü ol anlamındadır. Yani onlara karşı alçak gönüllü olması ve sevdikleri ve talep ettikleri bir şeyi onlardan alıkoymaması şeklinde yorumlanmıştır.

²¹⁵ Abdurrezzak bin Abdulmuhsin el-Bedr, *Fıkhu'l-Ed'iyeti ve'l-Ezkar*, Kuveyt, Kuveyt, 2. Baskı, 2003, c.2, s.84.

²¹⁶ İsra 17/110.

²¹⁷ İsra 17/24.

Ata bin Ebi Rebah kanatların yani ellerin anne babaya kaldırılmamasını ve kızgınlık ve kıskançlık bakışları içerisinde gözlerinin onlara dikilmemesini söylemiştir.²¹⁸ Sonra Allahu Teala **وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا** sözü müslümanken yaşlılıklarında onları tedavi etme ve bakman esnasında şeklinde açıklanmıştır. Rabbim yaşlılıklarında onlara bakayım diye merhameti kalbimde sürekli olarak sabit kıl diye dua edilmiştir. Ayette geçen **كَمَا رَبَّيَانِي** sözü onların küçüklüğümden bana baktıkları gibi anlamındadır. Onlara ölümlerinden sonra rahmet dilenmesi zikredilmiştir. Açıklamalar toparlandığında onlar yaşarken onlara itaat et ve onlara karşı iyi ve güzel huylu ol, eğer müslüman iseler ölümlerinden sonra da dua et şeklinde bir davranış sergilenmesi gerektiği ortaya çıkar.²¹⁹ Bu, müfessirlerin üzerinde ittifak ettikleri yorumdur. el-Vasit tefsirinin müfessirleri ise **وَقُلْ** ifadesi hakkında farklı görüş ileri sürerek anne baba müslüman ise böyle davranılabilir, şayet fasık veya kafir iseler onlara itaat etmemek şartıyla dua edebilir, şayet müşrik iseler dua edilemez demişlerdir.²²⁰

Bu ayet hayır ve iyilik için duaya işaret etmektedir. Ayette Allahu Teala kullarına, hayatta oldukları sürece anne babasına itaat etmelerini ve onlara karşı alçak gönüllü olmalarını, sevdikleri hiçbir şeyi onlardan alıkoymamalarını, onlara karşı seslerini yükseltmemelerini, ellerini kaldırmamalarını, ölümlerinden sonra onlara dua etmelerini emretmiştir. Müfessirler Allahu Tealanın **وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا** ayetinin eğer müslüman iseler onlara dua et şeklinde tefsiri üzerinde ittifak etmişlerdir. el-Vasit tefsirinin müfessirleri ise bu ayetin tefsirini ister müslüman ister kafir olsunlar onlara itaat etmeden ve sadece acıyarak dua edilmesi şeklinde yapmışlardır.

²¹⁸ Usfuri, Ebu Amr Halife bin Hayyat bin Halife eş-Şeybani, *Tarihu Halifete İbn-i Hayyat*, Tah. Ekrem Ziya el-Ömeri, Daru'l-Kalem, Risale Yayınları – Şam, Beyrut, 2. Baskı, 1397 h., s.346.

²¹⁹ Semerkandi, *Bahru'l-Ulum*, c.2, s.307; Ebu Muzaffer es-Semani, *Tefsiru'l-Kuran*, c.3, s.233-234; İbn-ul Cevzi, *Zadu'l-Mesir*, c.3, s.17; Faysal Mübarek, Faysal bin Abdulaziz bin Faysal bin Hamd el-Mübarek el-Harimli, en-Necdi, *Tevfiku'r-Rahman Fi Durusi'l-Kur'an*, Tah. Abdulaziz bin Abdullah bin İbrahim ez-Zir Al Muhammed, Daru'l-'Asime, Riyad – Suudi Arabistan, 1. Baskı, 1996, c.2, s.616.

²²⁰ Mecmaul-Buhusi'l-İslamiyye, *Tefsiru'l-Vasit*, c.5, s.747.

2- Allahu Teala bir ayette

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ

buyurmaktadır.²²¹ Ayette yer alan وَلِوَالِدَيَّ lafzının tefsiri ile ilgili İbrahim'in (a.s.) anne babası için bağışlanma dilediği söylenmiştir. Bir başka ayette onun babası için bağışlanma istemesi ²²² babasının Allahın düşmanı olduğunu bilmeden önceydi. Bildikten sonra ondan uzaklaştı. Ayette geçen diğer lafızların tefsirlerine bakıldığında وَلِلْمُؤْمِنِينَ bütün müminler için, يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ senin kullarının hesaba çekildikleri ve senin amellerine göre onlara hayır ise hayır ile şer ise şer ile cezalandırıp mükafatlandığı gün açıklamaları yapılmıştır.²²³ Bu tefsir müfessirlerin çoğunluğunun yaptığı açıklamalardır. Nese fi (ö. 710) ise Allahu Tealanın وَلِوَالِدَيَّ ifadesini için Adem ve Havva diyerek farklı bir görüş ileri sürmüştür.²²⁴

Bu ayet hayır ve iyilik ile dua etmeye delildir. Bu dua Hazret-i İbrahim (a.s.)ın kıyamet gününde kendisi, anne babası ve diğer tüm müminlerin bağışlaması için yaptığı dualardandır. Müfessirler وَلِوَالِدَيَّ lafzından anlaşılanın kendisi yani Hz. İbrahim ve küfür üzerine öldüğünü bilmeden öncesine kadar anne babası olduğunu söylemişlerdir. Nese fi ise bu konuda Adem ve Havva diyerek farklı bir görüş belirtmiştir.

3- Allahu Teala konuya örnek olacak bir ayette وَقُلْ رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ

buyurmaktadır.²²⁵ Müfessirler وَقُلْ رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ ifadesinin Medine anlamına geldiğini söyleyerek bu konuda ittifak etmişlerdir. Aynı şekilde وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ lafzının ise Mekke olduğu üzerinde görüş birliği etmişlerdir. Ayette geçen وَأَجْعَلْ لِّي مِنْ لَّدُنْكَ سُلْطَانًا نَّصِيرًا ifade bana kasdedenlere karşı yardım edecek güçlü bir lider ve dinini ikame edeceğim apaçık bir güç ver şeklinde tefsir edilmiş ve Allahu Teala ona Fars, Rum ve diğerlerinin saltanatlarını söküp atacağını yani

²²¹ İbrahim 14/41.

²²² Tevbe 9/114.

²²³ Taberi, *Camiu'l-Beyan*, c.17, s.28; Beğavi, *Mealimu't-Tenzil*, c.3, s.5; Sabuni, *Muhtasaru Tefsiri İbn-i Kesir*, c.2, s.302.

²²⁴ Nese fi, *Medariku't-Tenzil*, c.2, s.177.

²²⁵ İsra 17/80.

yıkılacağını ve onları kendisine vereceğini vadetmiştir.²²⁶ Maverdi ve Zeccac ise Allahu Tealanın *وَقُلْ رَبِّ أَدْخِلْنِيْ مُدْخَلَ صِدْقٍ* ayetini cennet ve islam şeklinde tefsir etmişlerdir.²²⁷

Bu ayet hayır ve iyilik üzerine yapılan duaya delildir. Bu ayet Allahu Tealanın peygamberine Mekke'den çıkıp Medine'ye yönelmesini, oraya hicret etmesini emrettiğinde inmiştir. Peygamber bu ifadelerle dua ederek kendisine mülk vermesini istemiş Allahu Teala ise kendisine Rum ve Fars ülkelerini vereceğini vadetmiştir. Müfessirler *وَقُلْ رَبِّ أَدْخِلْنِيْ مُدْخَلَ صِدْقٍ* ayetinin Medine şeklinde tefsiri üzerinde ittifak etmişlerdir. Maverdi ve Zeccac ise bu ifadeyi cennet ve islam şeklinde tefsir etmiştir.

4- Allahu Teala *وَقُلْ رَبِّ أَنْزِلْنِيْ مُنْزَلًا مُّبَارَكًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ* buyurmaktadır.²²⁸ Bu ayet Nuh (a.s.)'ın dualarındandır. Müfessirler Allahu Tealanın *رَبِّ أَنْزِلْنِيْ مُنْزَلًا* ifadesinin tefsirini yerden, *وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ* lafzını ise su, ağaç ve sairlerini bereketli ve mübarek olarak şeklinde tefsir etmişlerdir.²²⁹ Razi *رَبِّ أَنْزِلْنِيْ مُنْزَلًا* lafzını burada bahsedilenin geminin bizzat kendisi olduğunu ve her kim ona binirse kavminin düçar olduğu helaktan kurtulacağını söyleyerek konuyu farklı şekilde izah etmiştir.²³⁰

Bu ayett hayır ve iyilik için yapılan duaya delildir. Bu dua Hz. Nuh'ın gemideyken kendisini içerisinde ağaç, su ve sair şeylerin bulunduğu mübarek bir yerde ve beldede indirmesi için yaptığı dualarındandır. Bu tefsir müfessirlerin üzerinde ittifak ettikleri bir açıklamadır. Razi ise *رَبِّ أَنْزِلْنِيْ مُنْزَلًا* lafzının Allahu Tealanın üzerlerinde indirdiği azaptan Hz. Nuh ve beraberindekileri kurtarması şeklinde farklı bir tefsirini yapmıştır.

²²⁶ Taberi, *Camîu'l-Beyan*, c.17, s.533-353, Maturidi, *Tevîlatü Ehli Sünne*, c.7, s.99-100; Semerkandi, *Bahru'l-Ulum*, c.2, s.325 – 326; Şevkani, *Fethu'l-Kadir*, c.3, s.304.

²²⁷ Zeccac, *Me'ani'l-Kurani ve İrabuhu*, c.3, s.256; Maverdi, *en-Nüketü ve'l-Uyun*, c.3, s.266.

²²⁸ Müminun 23/29.

²²⁹ Taberi, *Camîu'l-Beyan*, c.19, s.27; Maturidi, *Te'vilatü Ehli's-Sünne*, c.7, s.466; Semerkandi, *Bahru'l-Ulum*, c.2, s.479; İbn-i Uceybe, *el-Bahru'l-Medid*, c.3, s.572.

²³⁰ Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, c.23, s.274.

5- Allahu Teala **قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَى وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ**

buyurmaktadır.²³¹ Müfessirler **أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ** ifadesinin beni nimetine şükredeceğim halde yani sağlık ve afiyette kıl şeklindeki tefsiri üzerinde ittifak etmişlerdir. Ayetin **وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ** kısmına rabbim bana razı olacağın salih amelleri işleyeceğim güç ve kudret ver anlamı verilmekte bunun da Allaha ve resülü (s.a.v.) ne itaatle olacağı belirtilmektedir.²³² Bu açıklamalar üzerinde ittifak edilen görüşlerdir. İbn-i Atiyye **نِعْمَتَكَ** lafzı ile ilgili olarak İbn-i Abbas (r.a.)tan bir rivayeti aktarıp tevhid şeklinde yorum yaparak onlara muhalefet etmiştir.²³³

Bu ayet hayır ve iyilik için yapılan duaya delildir. Müminin Allaha ve kendisine, anne babasına verdiği nimetlerine şükretmede devamlılık üzerinde olması ve hayır işleri ve salih amel işlemede Allahu Tealadan kendisine yardım etmesini istemesi gerekir. Ayette geçen **نِعْمَتَكَ** kelimesi sağlık ve afiyet şeklinde ittifak üzere tefsir edilmiştir. İbn-i Atiyye ise bu kelimenin tevhid anlamına geldiğini belirterek yapılan tefsirlere muhalif bir açıklama yapmıştır.

6- Allahu Teala mevzu ile alakalı bir ayette **رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّاتٍ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ وَمَنْ**

صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ buyurmaktadır.²³⁴ Müfessirlerin çoğunluğu **رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّاتٍ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ** ifadesi ile ilgili olarak senin itaatine yönelen ve gerekeni yapanları söz verdiğin adn cennetine koy şeklinde yapılan tefsir üzerinde ittifak etmişlerdir. Ayette yer alan **وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ** lafzı için onlar ki tevbe edip babalarından, eşlerinden ve nesillerinden salih olanlardan dünyada razı olacağın salih

²³¹ Ahkaf 46/15.

²³² Taberi, *Camiu'l-Beyan*, c.22, c.115; Maturidi, *Te'vilatü Ehli's-Sünne*, c.9, s.247; Nesefi, *Medariku't-Tenzil*, c.3, s.312.

²³³ İbn-i Atiyye, *el-Muharriru'l-Veciz*, c.5, s.98.

²³⁴ Gafir 40/8.

amel işleyenleri açıklaması yapmışlar ve bu tefsir üzerinde ittifak etmişlerdir.²³⁵ Beğavi ise bu ayet için mümin cennete girecek ve benim babam nerede, annem nerede, çocuklarım nerede, eşim nerede diye soracaktır. Kendisine onlar senin işlediğin amelleri işlemediler denilecektir. O da ben amellerimi hem kendim hem de onlar için işledim diyecektir. Bunun zerine denilecektir ki onları cennete koyunuz şeklinde farklı bir tefsir yapmıştır.²³⁶

Bu hayır ve iyilik için yapılan duaya delildir. Allahu Teala bizlere babalarımız, eşlerimiz ve çocuklarımız için dua etmemizi ve onları masiyetlerden uzaklaştırmasını istememizi, onların içinde Allaha itaat ve kendilerini Allah yaklaştıracak salih ameller işleme sevgisini arttırmasını istememizi emretmiştir. Müfessirler وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ lafzını babalarından, eşlerinden ve çocuklarından her kim dünyada Allahın razı olacağı salih ameller işlerse şeklinde tefsir ederek bu hususta ittifak etmişlerdir. Ancak Begavi ise ayeti yukarıda aktardığımız üzere farklı şekilde açıklayarak diğerlerine muhalefet etmiştir.

2. DUANIN YASAKLARI

Müslüman dua etmek istediğinde yapması gereken duanın şartları ve adaptarı olduğu gibi aynı şekilde sakınılması gereken hususlar da vardır. Bu hususlar dua ederken Allahın belirlediği sınırları ve işlenmemesi gereken yasakları ifade etmektedir. Bu yasaklardan bazıları şunlardır.

1- Allahtan başkasına dua etmek yani şirke düşmek haramdır. Bu tür dua sahibi için en büyük zararı veren ve en tehlikeli haddi aşmadan sayılmaktadır. Yani kul nasıl olur da duasında, recasında, tezellül ve boyun eğişinde kendisi gibi bahşedemeyen, engelleyemeyen, fayda ve zarar veremeyen başka bir mahluka yönelir de bütün işlerin yetkisinde bulunanı terk eder. Bunun için Her kim Allah (c.c.) başka birisine dua eder ve duasının kabul olmasını arzularsa o sapkınlık ve delalet düşmüş ve dünya ve ahirette mahrumiyet, zillet ve hüsrana ve emelleri yıkılmış bir halden başka duasından bir

²³⁵ Taberi, *Camiu'l-Beyan*, c.21, s.356; Zeccac, *Me'ani'l-Kur'an ve İrabuhu*, c.4, s.368; Cezairi, *Eyseru't-Tefsir*, c.4, s.516; Vehbe bin Mustafa ez-Zuheyli, *Tefsiru'l-Münir fi'l-Akideti ve's-Şeriatı ve'l-Menheci*, Daru'l-Fikri'l-Muasır – Şam, 2. Baskı, 1418 h., c.24, s.82.

²³⁶ Beğavi, *Mealimu't-Tenzil*, c.4, s.107.

şey elde edemez.²³⁷ Duanın yasaklarından biri لَا يَسْتَجِيبُ لَهُ وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ يَدْعُو مِنْ دُونِ اللَّهِ مَنْ لَا يَسْتَجِيبُ لَهُ

ayetinde belirtilmektedir.²³⁸ Ayet kendi yaptığı putlara dua edenden ve kıyamet gününe kadar asla yapamayacağı şeyleri ondan isteyen, istenilen şeyden ve söylenenden gafil, sağır cansız taşlar olduğundan işitmeyen ve görmeyen, yakalayamayan ve kurtaramayandan isteyen daha sapkın bir başkası yoktur anlamına gelmektedir.²³⁹

Duada yasaklananlardan birisi de dua ederken şirke düşmektir. Yani kişinin duasını Allaktan başkasına dönük yapması, tezellül ve boyun eğmeyi ona karşı yapması, ondan kabul etmesini umması yasaklanmıştır. Çünkü o işitmeyen, fayda ve zarar sağlamayan, bilmeyen bir puttur. Böyle bir duada kişi dua edilmeye daha layık gören ve işiten fayda ve zarar vereni bırakıpta putlara dua ederse dünya ve ahirette yenilgi, zarar ve ziyandan başka bir şey elde etmez.

2- Kendisine zulmedene bedduada haddi aşmak doğru değildir: Bir kişiye masiyet üzere ölmesi veyahut küfür ve dinden çıkması için beddua edilmesi bu cümledendir. Allahım onu Muhammed (s.a.v.)'in dininden başka bir din üzerine öldür demek bu gibi duaya bir misaldir. Oysa bağışlanması ve affedilmesini istemek gerekir. Kişi kendisine cevap vermesi gerektiğinde ona kendisinin başına gelenin en azından aynısının onun da başına gelemsini istemesi öyle ki adama yaptığı bedduada ondan daha zalim olmaması gerekir. Allahım onun bana yaptığının aynısını ona yap demek buna bir örnektir.²⁴⁰ Allahu Teala لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظَلَمَ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا

buyurmaktadır.²⁴¹ Bu ayet onun bir kimsenin bir başkasına beddua etmesini sevmediğini ifade etmektedir. Ancak zulme uğrayanlar hariç tutulmuştur. Allah kendisine yapılan zulmün aynısına eşit bir şekilde kendisine zulmedene beddua etmesine ruhsat vermiştir. Şayet sabrederse bu onun için daha hayırlıdır.²⁴²

²³⁷ Abdurrezzak bin Abdulmuhsin el-Bedr, *Fıkhu'l-Ed'yeti ve'l-Ezkar*, c.2, s.75.

²³⁸ Ahkaf 46/5.

²³⁹ İbn-i Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, c.7, s.275.

²⁴⁰ Ukeyli, *el-İtidau Fi'd-Dua*, s.54.

²⁴¹ Nisa 4/148.

²⁴² Sabuni, *Muhtasaru Tefsiri İbn-i Kesir*, c.1, s.452.

Zulme uğrayan müslümanın uğradığı zulümden daha fazla beddua etmemesi gerekir. Çünkü bu durumda duada yasaklanan sınırı aşma durumuna düşer. Bilakis sizden biriniz zulme uğradığında onu affetmesi veyahut uğradığı zulme denk karşılık vermesi ve fazlası için beddua etmemesi gerekir. Hatta karşı tarafın kendisi için istediği İslamdan çıkma yani riddet veyahut küfür ile bedduası gibi karşı tarafa beddua etmesi caiz değildir.

3- Duada sadece dünyaya ilişkin talebinin olması uygun olmaz. Allahu Teala ahiretten yüz çevirerek sadece dünyalık isteyenleri zemmetmiştir. Bilakis dua edenin Allahu Tealadan birini diğerine tercih etmeden hem dünya hem de ahireti için istemesi gerekir.²⁴³ Sadece dünyalık istememesi gerektiği ile ilgili Allahu Teala قَمِنَ النَّاسُ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ buyurmaktadır.²⁴⁴ Bu ayet tekrar gönderilmeye ve ölümden sonra tekrar dirilmeye inanmayan kavim hakkındadır. Onlar dünya mallarını istemiş ve ahirete ilişkin iyilikler istememişlerdi. Onlara dünyaya ilişkin istedikleri iyilikler kendilerine verilmiş ancak bu durumda onlara ahirette nasip ve pay olmadığı belirtilmiştir.²⁴⁵

Dua ve yasaklarına karşı sınırı aşmadan birisi de dua edenin duasında kalıcı olan ahireti değil de sadece geçici olan dünya ve onun iyiliklerini istemekle yetinmesidir. Fakat bu ancak tekrar dirilmeye inanmayanların duasıdır. Bu nedenle dua sadece yok olan dünya ile sınırlı kalır. Bilakis onun Allahtan hem dünya hem de ahiret nimetlerinden kendisine vermesini istemesi gerekir.

4- Kişinin dua ederken sesini yükseltmesi ve bağırması haddi aşmak olarak ifade edilebilir. İçinde boyun eğme ve huşu olmayan dua Allahın huzurunda edepsizlik olarak kabul edilir. Vakarlı olmayan dua sahibi sınırı aşan olarak kabul edilir. Zamanımızda bir çok kimseni bağırıp çağırarak dua ettiği görülür.²⁴⁶ Ayette وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ

أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ buyrulmaktadır.²⁴⁷ Ayet ey

²⁴³ Ukeyli, *el-İtidau fi'd-Dua*, s.77.

²⁴⁴ Bakara 2/200.

²⁴⁵ Maturidi, *Te'vilatü Ehli's-Sünne*, c.3, s.440.

²⁴⁶ Ukeyli, *el-İtidau fi'd-dua*, s.79-80.

²⁴⁷ Bakara 2/186.

Muhammed ne zaman ki kullarım benden isediklerinde muhakkak ki ben yakınım onlara, iştirim dualarını, onlardan bana dua edenin duasını da kabul ederim anlamına gelmektedir.²⁴⁸

Bizlere duada yasaklanan husus duada bağırıp çağırmadır. Çünkü bu tür bağırıp çağırmalar dua edenin içinden sükunet, vakar ve huşuyu alıp götürür. Hatta bunu yapan kendisine tevessül ve dua ettiğimizde edebe daha layık olanın huzurunda olduğundan saygısızlık yapmış olur. Çünkü yüce Allah bizlere yakındır. Duamızı işiten ve kabul eden ve onu geciktirip reddedecek olandır.

5- Duada lanet etmek doğru değildir. Lanet lafzı ile sövme ibareleri kastedilmiş olabilir. Aynı şekilde bu lafız asıl manası olan Allahın rahmetinden uzak ve kovma anlamında da kullanılmış olabilir. Kişiye eksiklik gelmesi ve beddua telebini içerebilir. Bu dua Allahın kendi aralarında merhamet sahibi olarak tanımladıkları müminlerin özelliklerinden değildir. Hiç kimsenin müslüman kardeşine yasaklanmış olan Allahın rahmetinden uzak kalmak anlamındaki lanet ile bedduada bulunmaması gerekir.²⁴⁹

Allahu Tealanın ²⁵⁰ إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُهِينًا sözünde Allah'a (c.c.) ve peygambere eziyet edene Allahın lanetlediği görülmektedir. Ancak Müslüman hiçbir zaman Allaha ve rasülüne eziyet etmez. Lanet en kötü yasaklardandır. Çünkü Allahtan uzak kalınmasında hayır ve fayda yoktur. Oysa ateş ve saire ile azap öyle değildir. Allahu Teala ²⁵¹ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ sözü ile yakınlıkta ümit olmayan uzaklığa işaret etmektedir. Çünkü dünyada uzak kalınmak istenilen şey hakkında ahirette yakınlık istemektedir. Oysa ahirette uzaklaştırıldığında zarar ve ziyan ve hüsrana uğrar. Çünkü Allahu Teala onu uzaklaştırdığında ve kovduğunda kim onu kıyamet gününde yakınlıştırır. Sonra Allahu Teala onun cezasını sadece uzaklaştırmakla sınırlı tutmamıştır. Aksine şiddetli azapla da onu tehdit etmiştir.²⁵¹

Lanet duanın yasaklarından. Lanet eden kişi sınırı aşmıştır. Çünkü dua eden kişiye kimseyi Allahın rahmetinden uzaklaştırması caiz değildir. O bizim yaklaşmamamız ve sakınmamız gereken en tehlikeli yasaklardan sayılmaktadır. Allahu

²⁴⁸ Taberi, *Camiu'l-Beyan*, c.3, s.480; Beyzavi, *Envaru't-Tenzil*, c.1, s.125.

²⁴⁹ Ukeyli, *el-İtidau fi'd-Dua*, s. 72

²⁵⁰ Ahzap 33/57.

²⁵¹ Razi, *Me fatihu'l-Gayb*, c.25, s.128.

Teala peygambere eziyet eden kişinin durumunu dünyada ve ahirette lanetlemiştir. Bu kişinin Allaha yakın olması umulamaz. Çünkü o Allahın rahmetinden uzaklaştırılmış ve kovulmuştur. Sadece bununlada sınırlı olmayıp ona şiddetli azap hazırlamıştır.

2.1. Kavimlere Azap İçin Beddua

Kur’anda bir çok kavmin kendilerine gönderilen peygamberleri dinlemeyip yalanladıkları anlatılmaktadır. Onların bu davranışlarının dünyada ve ahirette bazı kötü sonuçları olduğu belirtilmektedir. Bu başlıkta müfessirlerin ittifak ve ihtilafı ile birlikte kavimlere azabı öngören ayetlerden bahsedilecektir.

1- Allahu Teala **قَالَ رَبِّ انصُرْنِي عَلَى الْقَوْمِ الْمُفْسِدِينَ** buyurmaktadır.²⁵² Ayetteki **قَالَ رَبِّ** ifadesinin tefsirinde bu sözün Lut (a.s.)e ait olduğu ve sözünün gerçekleştiği söylenmiştir. Allahu Tealanın **قَالَ رَبِّ انصُرْنِي عَلَى الْقَوْمِ الْمُفْسِدِينَ** sözünün anlamının ise azabın isyan edenlere indirilmesi olduğu ifade edilmiştir.²⁵³ Bunlar müfessirlerin üzerinde ittifak ettikleri açıklamalardır. Yahya bin Sellam (ö. 200) ve Semerkandi **قَالَ رَبِّ انصُرْنِي عَلَى الْقَوْمِ الْمُفْسِدِينَ** ifadesi için müşrikler açıklaması yaparak farklı görüş ileri sürmüşlerdir.²⁵⁴

Ayet kavimlere azab olunması için yapılan bedduaya delildir. Bundan amacın ise Allahın peygamberi Lut (a.s.) kavminin kendilerine söylediklerine iman etmeyeceğini ve onunla öğüt almayacaklarını anladığında onların bozguncu bir kavim olmaları nedeni ile onlara beddua etti. Allah da onların üzerine asla redolunmayan bir azab indirdi. Müfessirlerin üzerinde ittifak ettikleri husus **قَالَ رَبِّ انصُرْنِي عَلَى الْقَوْمِ الْمُفْسِدِينَ** lafzının kendilerine nasihat edilence karşı çıkıp isyan edenler şeklindeki tefsirdir. Bazı müfessirler ise bu kelime kastedilenlerin müşrikler olduğunu söyleyerek farklı bir görüş ileri sürmüşlerdir.

²⁵² Ankebut 29/30.

²⁵³ Mukatil bin Süleyman, *Tefsiru Mukatil bin Süleyman*, c.3, s.381; Vahidi, *Tefsiru'l-Vasit*, c.3, s.419; Alimler Topluğu - Nahbe min 'el Ulema, *el-Muhtasaru Fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Kerim*, Merkezu Tefsiri li'd-Diraseti'l Kur'aniyye, 3. Baskı, Riyad – Suudi Arabistan, 2010, s.399.

²⁵⁴ Yahya bin Selam, Ebu Zekeriyya Yahya b. Sellam b. Ebi Salebe et-Teymi, *Tefsiru Yahya bin Selam*, Tah. Hind Çelebi, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 2004; Semerkandi, *Bahru'l-Ulum*, c.2, s.631.

2- Allahu Teala bir ayette

رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ

buyurmaktadır.²⁵⁵ Ayet bizimle onların arasında hüküm ver sen hüküm verenlerin en hayırlısının anlamına gelmektedir. Şuayb (a.s.)'ın kavmi küfür ve azgınlıklarında devam ettiler ve Şuayb Peygamber onların ıslah olmalarından ümidini kestiğinde onlara beddua etti. Ayette geçen افْتَحْ hükmet²⁵⁶ anlamında olup bu mana müfessirlerin çoğunluğunun katıldığı ve yaptığı bir tefsirdir. Zeccac ve Maturidi'nin görüşleri bu tefsirden farklı olmuştur. Onlar افْتَحْ lafzını üzerimizden kaldı ve aç şeklinde tefsir etmişlerdir.²⁵⁷

Bu ayet Şuayb (a.s.)'ın onların akıllanmalarından ve ıslah olmalarından tamamen ümidini kestikten sonra hatta inatlaşarak küfürde haddi aşmalarından ötürü kavmine azab için yaptığı duaya bir delildir. Bu izah müfessirlerin çoğunluğunun yaptığı bir tefsirdir. Bu müfessirler افْتَحْ kelimesinin hükmet şeklinde tefsiri üzerinde ittifak etmişlerdir. Zeccac ve görüşlerinin birinde Maturidi ise farklı düşünerek bu kelimeye üstümüzden al ve aç anlamını vererek tefsir etmişlerdir.

3- Allahu Teala şöyle رَبَّنَا آتِنَا آتِيَهُمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ الْعَذَابِ وَالْعَنَاهُمْ لَعْنًا كَبِيرًا buyurmaktadır.²⁵⁸ Bu

ayet iki kat azap ver manasını taşır. Söz konusu azabın bir katı kendi sapkınlıkları için bir katı ise başkalarını saptırdıkları içindir. Bu onların reislerinin ve liderlerinin hükmü altında bulunanlardan saptırdıkları insanların sorumluluklarını üzerlerine aldıktan sonra olmuştur. Onların bu azaptan kurtulmaları mümkün değildir. Sapkınlıklarına neden olanların azabını iki kat daha arttırmasını istemişlerdir. Bunu onlara olan kızgınlıklarından ve kendilerine teselli olması için talep etmektedirler. Bu cehenneme girdikten sonra ümitsizliğe girenlerin duasıdır. Bu duanın dünya ve ahiret azabı olduğu söylenmiştir.²⁵⁹ Şevkani farklı bir görüş ileri sürerek bu ayette geçen ضِعْفَيْنِ ifadesinin yılanlar ve kobra anlamında kullanıldığını savunmuştur.²⁶⁰

²⁵⁵ Araf 7/89.

²⁵⁶ Taberi, *Camii'l-Beyan*, c.2, s.254; İbn-i Ebi Hatem er-Razi, *Tefsiru'l-Kurani'l-Azim*, c.8, s.247; Vahidi, *Tefsiru'l-Vasit*, c.2, s.388; Beğavi, *Mealimu't-Tenzil*, c.2, s.415.

²⁵⁷ Zeccac, *Me'ani'l-Kuran ve İrabuhu*, c.2, s.358; Maturidi, *Te'vilatü Ehli's-Sünne*, c.4, s.505.

²⁵⁸ Ahzab 33/68.

²⁵⁹ Taberi, *Camii'l-Beyan*, c.19, s.188; Muhammed el-Mekki en-Nasrî, *et-Teyisiru Fi Ehadisi't-Tefsir*, Daru'l-Garb el-İslami, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 1985, c.5, s.161; Mecmuatü mine'l Ulemai,

4- Allahu Teala bir ayette كَلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعَنَتْ أُخْتَهَا حَتَّىٰ إِذَا ادَّارَكُوا فِيهَا جَمِيعًا قَالَتْ أُخْرَاهُمْ

buyurmaktadır.²⁶¹ لَأُولَاهُمْ رَبَّنَا هَؤُلَاءِ أَضَلُّونَا فَآتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِّنَ النَّارِ قَالَ لِكُلِّ ضِعْفٌ وَلَكِن لَا تَعْلَمُونَ

Bura geçen كَلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعَنَتْ أُخْتَهَا ifadesi için oraya giren her topluluk ve millet kendi milletinden olsa bile kendisinden önce oraya girene lanet eder izahı yapılmıştır. Yani müşrikler müşriklere Hristiyanlar Hristiyanlara vs. lanet eder. Ayette yer alan lafızlara bakıldığında أُخْرَاهُمْ sonradan ateşe girenler yani tabi olanlar, لَأُولَاهُمْ önceden ateşe girenler yani liderler ve tabi olunanlar, رَبَّنَا هَؤُلَاءِ liderler ve efendiler manalarını taşır.

Bunlardan bazıları diğerlerine yapılan dua ve lanet üzerine rablerinden kendilerini saptırmanın cezası olarak onlara iki kat azab vermesini istediler. Allahu Teala da onlara liderlerin her birine iki kat azap olduğunu haber vermiştir. Ayetteki قَالَ لِكُلِّ ضِعْفٌ وَلَكِن لَا تَعْلَمُونَ sözü bu durumu belirtmektedir. Fakat onlardan her bir grubun ne kadar azap çekeceklerinin bilinemeyeceği söylenmiştir.²⁶² Bu açıklamalar müfessirlerin üzerinde ittifak ettikleri tefsir ve yorumlardır. Taberi ise عَذَابًا ضِعْفًا مِّنَ النَّارِ sözünün izahının yılanlar ve kobra olduğunu söylemiştir.²⁶³

Bu ayet kavimlere azab için yapılan bedduaya delildir. Topluluklardan bir topluluk ateşe her girdiğinde kendisinden önce cehenneme giren kendi topluluğuna lanet eder. Çünkü onlar kendilerinin sapkınlığına ve cehennem ateşine girmesine neden olduklarını düşünmektedirler. Müşrikler birbirlerine Hristiyanlar da birbirlerine lanet ederler. Sonradan gelenler önceden gelenlere iki kat azap verilmesi için dua ederler. Fakat hepsi için iki kat azap olduğunu bilmez ve dualarının bunda bir etkisinin olmadığını bilmezler. Müfessirler فَآتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِّنَ النَّارِ ifadesi ile ilgili olarak yapılan ey rabbimiz lider ve başkanların azabını bizim azabımızın iki katı kıl açıklaması

Tefsiru'l-Vasit, c.8, s.234; Maverdi, en-Nüketü ve'l-Uyun, c.4, s.426; Ebu Muzaffer es-Semani, Tefsiru'l-Kuran, c.4, s.309.

²⁶⁰ Şevkani, Fethu'l-Kadir, c.2, s.232.

²⁶¹ Araf 7/38.

²⁶² Semerkandi, Bahru'l-Ulum, c.1, s.514; Beğavi, Me'alimu't-Tenzil, c.2, s.191; İbn-i Cevzi, Zadu'l-Mesir, c.2, s.118.

²⁶³ Taberi, Camiu'l-Beyan, 12/418.

üzerinde ittifak etmişlerdir. Taberi ise ayette geçen ضِعْفًا yani iki kat ifadesinin tefsiri ile ilgili olarak cehennemde yılan ve kobra ların getirilmesi şeklinde izah yaparak lafzı farklı anlamıştır.

5- Allahu Teala konuyla ilgili bir ayette وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَيَّ الْأَرْضَ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا

buyurmaktadır.²⁶⁴ Ayet Hz. Nuh rabbim, yeryüzünde kafirlerden dolaşan bir kimse bırakma dedi anlamına gelmektedir. Bu Allahu Tealanın her bir mümini onların sulbünden ve kadınlarının rahimlerinden çıkarttığı içindir. Onlardan iman edenler dışında artık kimse sana inanmayacaktır. Allahu Teala bunu ona bildirdikten sonra Nuh (a.s.) onlara beddua etti. Bu ayetle ilgili tefsirlere bakıldığında hepsi helak olup yok oldular ve Allah onlardan hiç kimseyi evinde ikamet eder bırakmadı şeklinde açıklamalara rastlanır.²⁶⁵ Bu müfessirlerin üzerinde ittifak ettikleri tefsirdir. Bazı müfessirler ise وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَيَّ الْأَرْضَ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا ifadesini kavminden biri küçük çocuğunu omuzunda taşıyordu bu durumda Nuh (a.s.)un yanından geçti ve çocuğuna bundan sakın o seni sapkınlığa ve delalet e sürükler dedi, çocuk babasına babacığım beni indir, babası onu indirdi ve ona taş atarak ona sövdü, bunun üzerine Nuh (a.s.) kızdı ve onlara beddua etti şeklinde farklı bir açıklama yapmışlardır.²⁶⁶

Bu kavimlere azab için onlara yapılan bedduaya delildir. Allahın peygamberi ümitsizlenerek Allahın kendisine kavminden şimdiye kadar inanaların dışında hiç kimsenin inanmayacağını haber vermesi üzerine onlara azab olunması için beddua etti. Kavminden kafir olanlardan yeryüzünde hiç kimseyi bırakmamasını ve onları helak ederek yok etmesini istedi. Bunun üzerine Allahu Teala onun duasını kabul etti ve onları tufan ile azaplandırdı. Müfessirler وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَيَّ الْأَرْضَ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا ayetinin Allahu Tealanın ona şidiye kadar iman edenlerin dışında kimsenin kendisine iman etmeyeceğini bildirmesi üzerien onlara azap ile beddua ettiği şeklindeki tefsiri üzerinde

²⁶⁴ Nuh 71/26.

²⁶⁵ Mukatil bin Süleyman, *Tefsiru Mukatil bin Süleyman*, c.4, s.452; Maturidi, *Te'vilatu Ehli's-Sünne*, c.10, s.235; Kuşeyri, *Letaifu'l-İşarat*, c.3, s.636; Gorani, Ahmed bin İsmail bin Osman, *Gayetü'l-Emani fi Fefsiri'l-Kelami'r-Rabbani*, (Doktora Tezi), Tah. Muhammed Mustafa Göksu, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Türkiye, 2007, s.244.

²⁶⁶ Maverdi, *en-Nüketü ve'l-Uyun*, c.6, s.105; Hatib eş-Şerbeti, Şemseddin, Muhammed bin Ahmed eş-Şafii, *es-Siracu'l-Münir Fi'l-İnani Ala Marifeti Bazi Meani Kelami Rabbina'l-Hakimi'l-Habir*, Bulak, Kahire – Mısır, 1285 h., c4, s.396.

ittifak etmişlerdir. Bazı müfessirler ise kavminden biri küçük çocuğunu omuzunda taşıyordu bu durumda Nuh (a.s.)un yanından geçti ve çocuğuna şöyle seslendi. Bundan sakın o yalancıdır demesi üzerine çocuk babasının sırtından iner ve aldığı taşla Allahın peygamberine vurur ve başını yaralar. Bunun üzerine Nuh (a.s.) kızdı ve onlara beddua etti şeklinde farklı bir izah getirmişlerdir.

6- Allahu Teala mevzuya misal olabilecek bir ayette قَالُوا رَبَّنَا مَنْ قَدَّمَ لَنَا هَذَا فَرِّدْهُ عَذَابًا

buyurmaktadır.²⁶⁷ Ayette geçen مَنْ قَدَّمَ لَنَا هَذَا sözünün tefsiri onu bize siz öğrettiniz ve kural olarak koydunuz, biz onu öyle bulduk ve ona uyduk şeklinde yapılmıştır. Bu nedenle bu ifade kim bunu bize kural olarak koydu, üzerinde bulunduğumuz bir sünnet olarak yasalaştırdı ve uymamızı emrettiyse ona cehennemde iki kat azap ver. Ayette geçen فَرِّدْهُ عَذَابًا ضِعْفًا فِي النَّارِ ifadesi ile ilgili onun içinde bulunduğu azabı iki kat yap anlamına geldiği söylenmiş bu ifadenin aynı şekilde tabilerin metbulara yani efendilerine söylediği sözler olduğu söylenmiştir.²⁶⁸ Bu çoğu müfessirlerin tercih ettikleri bir tefsir ve yorumdur. Bazı müfessirler فَرِّدْهُ عَذَابًا ضِعْفًا فِي النَّارِ ayeti ile ilgili olarak yılanlar ve kobra lar ifadesini kullanmışlardır.²⁶⁹

Bu ayet kavilere azab hakkında delildir. Bu yöneticilerine uyanların cehenneme girip azabı gördüklerinde söyledikleri sözlerdendir. O esnada kendilerinin cehenneme girip azap çekmelerine neden olanların iki kat ve daha fazla azap görmelerini istemektedirler. Bu yorum müfessirlerin çoğunluğunun kabul ettiği yorum ve tefsirdir. Müfessirler Allahu Tealanın فَرِّدْهُ عَذَابًا ضِعْفًا فِي النَّارِ ayeti için yapılan bizlerin gördüğü azabın iki katı şeklindeki tefsirde ittifak etmişlerdir. Bazı müfessirler ise bu ayeti yılanlar ve kobra lar olarak açıklamışlardır.

²⁶⁷ Sad 38/61.

²⁶⁸ Taberi, *Camii'l-Beyan*, c.20, s.135; Mekki bin Ebu Talib, *el-Hidayetü ila Buluği'n-Nihaye*, c.1, s.6279; Kuşeyri, *Letaifu'l-İşarat*, c.3, s.261; İbn-i Cüzey el-Kelbi, Ebu'l Kasım, Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Abdullah, *et-Teshilu li-Ulumi't-Tenzil*, Tah. Abdullah el-Halidi, Daru'l-Erkam, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 1995, c.2, s. 212.

²⁶⁹ Hazin, *Lübabü't-Tenzil*, c.4, s.46; Siddık Hasan Han, *Fethu'l-Beyan*, c.12, s.61.

2.2. Şer ve Kötülük İçin Dua Etmek

İsra Suresi 11. ayette Allahu Teala وَيَدْعُ الْإِنْسَانُ بِالشَّرِّ دُعَاءَهُ بِالْخَيْرِ وَكَانَ الْإِنْسَانُ عَجُولًا buyuymaktadır.²⁷⁰ Konuya uygun bu ayet insan hayra dua eder gibi şerre dua eder, insan çok acelecidir anlamını taşır. Duanın yasaklarından ve azab için yapılan duaya delil teşkil eden ayetleri anlatıldıktan sonra bu başlığı şerre yani kötülük için yapılan duaya delil teşkil eden ayetleri ve bu ayetlere ilişkin müfessirlerin ittifakla yaptıkları tefsirler ile farklı görüş sergileyen müfessirlerin yaptıkları açıklanmalardan bahsedilecektir. İnsanın kendisine isabet eden herhangi bir bela veya musibetten dolayı kendisi yahut başkası için beddua etmesi caiz değildir.

1- Allahu Teala قَالَ رَبِّ السَّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُنْ مِنَ الْجَاهِلِينَ buyurmaktadır.²⁷¹ Müfessirler bu haberin Allahtan geldiğini ve Azizin karısının Yusuf (a.s.)a meylettiğini ve arzuladığını ve eğer istediğini yapmazsa kendisini hapisle tehdit ettiğini, Yusuf (a.s.)ın ise kendisini çağırdığı fiili işlemektense hapse girmeyi tercih ettiğine delil teşkil ettiğini söylemişlerdir. Ayette geçen قَالَ رَبِّ السَّجْنُ أَحَبُّ إِلَيْهِ ifadesi hapse girmek olarak açıklanmıştır. Yani gramatik olarak muza finin hazfedildiği yani getirilmediği belirtilerek aslında Ya Rabbi şeklinde olması gerekmete olduğu Zeccac ve Nahhas tarafından belirtilmiştir. Ayetin أَحَبُّ إِلَيَّ kısmı bana saha kolay ve nefsim günah kazandırmış olsa dahi masiyete düşmekten daha rahattır. Başka bir ifadede bana zinadan daha sevimlidir denmektedir. Kaynaklar derki Yusuf (a.s.) السَّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ dediğinde Allahu Teala Yusuf'a (a.s.) vahyetti ve dedi ki ey Yusuf sen, rabbim السَّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ dediğinde kendini hapsedmiş oldun. Şayet sen benim için afiyet daha sevimlidir deseydin afiyette kılınırdın. Allahu Tealanın وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ ayeti ile ilgili olarak Yusuf (a.s.)'un Rabbim eğer sen beni onların yaptığı bu çirkin fiillerinden yani onları beni kendi nefisler için arzulamalarından uzaklaştırmazsan onlara

²⁷⁰ İsra 17/11.

²⁷¹ Yusuf 13/33.

meylederim ve beni istedikleri ve arzuladıkları şeye uyarım dediği ifade edilir. Yine bu ayetle ilgili şayet senden gelen bir yardım ve engelleme olmazsa bu yardım ve engelleme asla benden sadır olmaz ve eğer sen onların tuzaklarını benden uzaklaştırmazsan hiç kimse uzaklaştıramaz şeklinde söylediği belirtilir. Ayette yer alan وَأَكُنْ مِنَ الْجَاهِلِينَ sözü hakkında onun ben onlara meyletmemle hakkını bilmeyenlerden, emir ve yasaklarına muhalefet edenlerden ve yine masiyetini bilmeyen, ve günahkarlardan olurum dediği şeklinde bir açıklama yapılır.²⁷² Kurtubi ise وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي sözü ile ilgili yaptığı tefsirde kadınların tuzağı yorumu yapmıştır. Kaynaklarda

geçtiğine göre kadınlar Yusuf'a (a.s.) Aziz'in karısına itaat etmesini ve uymasını emrettiler ve o mazlumdur ve sen ona zulmettin dediler. O kadınlardan her biri onu Aziz'in karısının yanından uzak kalmasını yani onun yalnızlaştırılmasını istediler. Ona yardım etmeyi teklif ettiler. Sanki o da onlara cevap vermiştir. Böylece her biri ayrı ayrı onunla yalnız kalarak ona ey Yusuf ihtiyacımı gider, ben sana hanımefendinden daha hayırlıyım demeye ve her biri onu kendisi için istemeye, çağırmaya başladı. Yuuf (a.s.) ey rabbim bir taneydi cemaat oluverip çoğaldılar demiştir.²⁷³

Bu ayet şerri yani kötülük için yapılan duaya delildir. Açıklamalar çerçevesinde Allahu Teala ona vahyederek eğer sen beni afiyete kıl deseydin ben seni afiyette kılacaktım demiştir. Fakat o Allahtan hapis istediği için Allahu Teala da duasını kabul etti ve Aziz'in karısının onu tehdit ettiği şeyi yani istediğini verdi. Yusuf (a.s.) bu duayı yapmasının nedeni Aziz'in karısını onu iki tercih arasında bırakmasından dolayıdır. O kendinden istenen şey yani fuhuş (zina) ile hapse atılma arasında tercih yapmak zorunda bırakılmıştı. Yusuf (a.s.) ise dünya azabı olan hapsi karşılığında ahirete azap olan zinaya tercih etti. Müfessirler وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ sözünde kastedilenin Mısır Azizinin karısı olduğunu söylemişler ve bunun üzerinde ittifak etmişlerdir. Kurtubi ise müfessirlerden farklı düşünerek bu ifadede kastedilenin sarayda olan bütün kadınlar olduğunu

²⁷² Taberi, *Camii'l-Beyan*, c.16, s.87 – 89; Maturidi, *Te 'vilatü Ehli's-Sünne*, c.6, s.235 – 237; Semerkandi, *Bahru'l-Ulum*, c.2, s.191; Beyzavi, *Envaru't-Tenzil*, c.3, s.163; Abdurrahman es-Sadi, *Teysiru'l-Kerimi'r-Rahman*, s.397.

²⁷³ Kurtubi, *Cami li-Ahkami'l-Kuran*, c.9, s.185.

söylemiştir. Açıklamalarında o kadınlardan her biri ona ihtiyacımı gider yani zina et diyerek fuhuş teklifinde bulunduklarının dile getirmiştir.

2- Allahu Teala bir ayette *وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَذَا هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنْ*

السَّمَاءِ buyurmaktadır.²⁷⁴ Bu ayet Nadr bin Haris²⁷⁵ hakkında inmiştir. Nadr

bin Haris Allahım eğer bu senin katından bir hak ise eğer Muhammed (s.a.v.)in Kur’andan söylediği doğruysa üzerimize gökten taş yağdır demiştir. Kur’anı yalanlamadan kaynaklı yağın her şey azaptan olup rahmetten kaynaklananın ise yağmur olduğu zikredilir. Ayette geçen *الْيَمِّ* kelimesinin azabın farklı bir türü için kullanıldığı

dile getirilmiştir. Nadr bin Haris Bedir gününde öldürülmüştür.²⁷⁶ Bazı müfessirler farklı görüş ileri sürerek *اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَذَا هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنْ السَّمَاءِ* ayetinin inat ve alay sebebiyle Ebu Cehil’in dili üzerine indiğini söylemişlerdir.²⁷⁷

Bu ayet şer yani kötülük için yapılan duaya delildir. Bu dua Nadr bin Haris'in Allahın elçisi Muhammed (s.a.v.)le alay ettiği zaman onun lisanı üzerine yapılmıştır. Nadr peygamberimize sen eğer nebi olduğunu söylediğin sözünde ve Kuran ile ilgili söylediklerinde haklıysan ve doğruysan diyerek üzerimize gökten taş yağdır veyahut daha şiddetli herhangi bir azap ile azap et diye kendisinin kötülüğü için dua etmiştir. Bu çoğu müfessirlerin bu ayet ile ilgili yaptıkları açıklamadır. Bu ayetin tefsiri ile ilgili farklı görüş ileri sürenler de bulunmaktadır. Onlar bu ifadenin Ebu Cehil’in duası olduğunu söylemişlerdir. Fakat ikisinin de davranış şekilleri ayındır. Bu, alay ve inkar türlerinin en şiddetlisidir.

²⁷⁴ Enfal 8/32.

²⁷⁵ O Nadr bin Haris bin Alkame bin Kelde bin Abdimenaf bin Abdudhar bin Kusay el-Kureyşi el-Abderi'dir. Bedir gününde esir alınmıştır. Kafir olarak öldürülmüş ve Hazret-i Ali (r.a) onu Allah Resülünün (s.a.v.) emriyle öldürmüştür. O İslam ve Müslümanlara karşı çok esiyet ettiği için öldürülmüştür. Nevevi, Ebu Zekeriyya Muhyiddin Yahya bin Şeref, *Tehzibu'l-Esmai ve'l-Lüga*, Tah. Şirketü'l-Ulema Bi- Müsaadeti İdareti't-Tibaati'l-Müniriyye, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut – Lübnan, trs., c.2, s.126.

²⁷⁶ Semerkandi, *Bahru'l-Ulum*, c.2, s.19; en-Nesefi, *Medariku't-Tenzil*, c.1, s.642; Kasımi, *Mehasinu't-Tevil*, c.5, s.283 – 284; Meraği, *Tefsiru Meraği*, c.9, s.201 – 202.

²⁷⁷ Şaravi, *Havatiri Havle'l-Kur'ani'l-Kerim*, c.8, s.4687.

3- Allahu Teala konuyla ilgili bir ayette وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّلْ لَنَا قِطَّنَا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ

buyurmaktadır.²⁷⁸ Kaynaklarda ifade edildiğine göre Kureyşliler büyülenerek Allah resulünden kıyamet gününden önce yani dünyada kendilerine azap etmesini istediler. Allahu Tealanın قِطَّنَا sözcüğü hissemize düşen azap ve ceza anlamına gelir ki bu sözü inkar ve alay ederek söylemişlerdir.²⁷⁹ Bu, müfessirlerin üzerinde ittifak ettikleri tefsirdir. Bazı müfessirler ise ifadeyi مِنْ bağlacı varmış gibi anlayarak bu bağlacı cennetten²⁸⁰ ve قِطَّنَا kelimesini ise payımız ve nasibimiz şeklinde yorumlayarak farklı tefsir etmişlerdir.

Bu ayet Kureyşlilerin Allahu Tealadan ahiretten önce bu dünyada kendilerine azap indirmesini istediklerine ve aynı zamanda kendisi ile dua edilmenin caiz olmadığı şer yani kötülüğü istemeye ilişkin dua edildiğine delil teşkil etmektedir. Bu Kureyşlilerin Allahu Tealadan, Allah Resulünün söylediği hak ise kendilerine hemen azap indirmesini istemiş oldukları çirkin bir davranıştır. Müfessirler Allahu Tealanın قِطَّنَا lafzının azap ve ıktan nasibimiz şeklindeki tefsiri üzerinde ittifak etmişlerdir. Bazı müfessirler ise Allahu Tealanın bu lafzını cennetten payımız şeklinde anlayarak farklı şekilde yorumlamışlardır.

4- Allahu Teala muvzuya misal olabilecek bir ayette فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسْفًا مِّنَ السَّمَاءِ إِنَّ

كُنْتُ مِنَ الصَّادِقِينَ buyurmaktadır.²⁸¹ Şuayb'ın(a.s.) kavminden müşrikler şöyle Şuayb'a (a.s.) biz seni söylediklerinde ve bizi kendisine çağırdığın şeye önem vermemekte ve söylediklerinde yalancı olduğunu düşünmekteyiz ve eğer sen iddia ettiğin üzere Allahın elçisi olduğun yönünde söylediklerinde doğruysan yani gökten parçalar, yani senin gök yarılacak dediğin gibi gökten ceza olarak indir demişlerdir.²⁸² Bazıları ise bu ayeti üzerimize buluttan azap indir şeklinde anlamışlardır.²⁸³

²⁷⁸ Sad 38/16.

²⁷⁹ Kurtubi, *el-Cami li 'Ahkami 'l-Kur'an*, c.3, s.75; Beyzavi, *Envaru't-Tenzil*, c.5, s.26.

²⁸⁰ Ebu Muzaffer es-Semani, *Tefsiru'l-Kur'an*, c.4, s.428; Beğavi, *Medariku't-Tenzil*, c.7, s.75.

²⁸¹ Şuara 26/187.

²⁸² Taberi, *Camii'l-Beyan*, c.19, s.393; İbn-Ebi Hatem er-Razi, *Tefsiru'l-Kurani'l-Azim*, c.9, s.2914; Ebu Muzaffer es-Semani, *Tefsiru'l-Kur'an*, c.4, s.65; Suyuti, Abdurrahman bin Ebu Bekir, Celaeddin,

Bu ayeti kerime şer yani kötülüğe ilişkin yapılan duaya delil teşkil etmektedir. Bu söz müşriklerden birinin Allah resulü Muhammd (s.a.v.)e kendisi ve söyledikleri ile alay ederek söylediği bir sözdür. Bu ifade ile Allahtan kendisine gökten parçalar yani cezalar indirmesini isteyerek kendisi için beddua etmiştir. Müfessirler bu ayetin gökten parçalar şeklindeki tefsiri üzerinde ittifak etmişlerdir. Ancak bazı müfessirler كَسَفًا sözünden maksadın gökten indirilen azap olduğu kanaatindedirler.

Dürrü'l-Mensur Fi't-Tefsiri Bi'l-Me'sur, Tah. Abdullah bin Abdulmuhsin et-Turki, Merkezü Hicr li'l-Buhusi Ve'd-Dirasati'l-Arabiyye ve'l-İslamiyye, Kahire – Mısır, 1. Baskı, 2003, c.13, s. 291.

²⁸³ Faysal el-Mübarek, *Tevfiku'r-Rahman*, c.3, s.310; İbn-i Aşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, c.19, s.187.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DUA EDENLER

1. DUA EDENLERİN SINIFLARI

İnsanoğlu yürüyeceği ve takip edeceği yolu belirleyebilen bir varlıktır. Ona bu konuda yardımcı olan ise Allahu Tealadır. Kendisini sahip kıldığı niyetindeki ihlas ve rabbinin rızasını kazanma isteği gibi hususlarla ve ona öğrettikleri ile hidayete ve doğru yola iletir. Etrafındaki bütün insanlar için hidayet ve aydınlık kaynağı olan nebiler kınanmaktan ve mücadeleden korkmayan salih müslüman insan örneğidirler. Nebiler ve resüller gönderildikleri ümmetlerin ve etrafındaki bütün insanların yollarını aydınlattılar. Onlar insanları karanlıklardan aydınlığa çıkartarak onları hem dünyada hem de ahirette kurtardılar. Bunun için Allahu Teala insanlara bu din ve bütün insanlık için sundukları ve yaptıkları gayret ve çabalara göre onları mükâfatlandırmaktadır.

1.1. Nebiler

Duaların en güzelleri Allah (c.c.) peygamberlerinin dualarıdır. Bunun nedeni bu dualar sayısız ve sınırsız nimetlerle lütufta bulunan yaratıcıya karşı ubudiyetin, rububiyetin, boyun eğmenin, tevessül ve tezellülün bütün anlamlarını içermektedirler. Yine bu duaların en iyi dua örnekleri olmaları kulun sürekli olarak Allahu Tealanın başarıya ulaştırma, üzerlerine rahmetini ve onlara olan muhabbet ve bağlılığını üzerlerine indirmedeki daimi ihtiyaçlarını ikrarlarından kaynaklanmaktadır. Nebilerin amaçlarından birisi de Allah (c.c.) tam bir şekilde vahdaniyetini yani tek ve bir oluşunu insanlara anlatmaktır. Onlar insanlar içerisinde Allahı ve sıfatlarını en iyi bilenlerdendirler. Allahu Teala bizlere nebilerine uymayı emretmiştir. Bu noktada peygamberlerin Kur’anda yer alan dualarını incelemek yararlı olacaktır.

1.1.1 Adem (a.s.)

Adem (a.s.) insan olarak Allahın yarattığı ilk insan ve yaratılmış mahlukat olarak ise Allahın yarattığı son yaratılmış varlıktır. Allahu Teala Hz. Adem’i yeryüzünün

toprağından –bütün topraklarından- yarattı.²⁸⁴ Hz. Adem'in dualarından olup Kur'anda geçen dualarından biri *قَالَ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ* dir.²⁸⁵ Bu ayette Hz Adem ve eşinin birlikte dua ettikleri bildirilmektedir. Ayet rabbimiz biz kendimize zulüm ettik ve eğer bizi bağışlamaz da bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz anlamına gelmektedir. Kaynaklardaki açıklamalara bakıldığında kendimize zarar verdik, masiyet ve günahlarla kendimizi helak ettik. Geçmişte yaptıklarımızı, yani tevbe ile ve onu kabul etmezsen hüsrana uğrayanlardan yani olgunluğa erişme bakımından elde edilen her şeyi kaybedenlerden oluruz gibi ifadeler bulunmaktadır.²⁸⁶

Adem (a.s.) Allahu Tealanın yarattığı ilk insan ve yarattığı büyük mahlukatlarının da sonuncusudur. Adem olarak isimlendirilmesinin nedeni onun bütün yeryüzünün topraklarından –yerin toprak ve renklerinden- yaratılmasındandır. Şeytan Adem ve eşine vesvese vererek onların yasaklanmış ağacın meyvesinden yemelerini sebep oldu. Onlar da bu ağacın meyvesinden yediler ve rableri onlara kızdı ve onları yeryüzüne indirdi. Adem (a.s.) sahip oldukları nimetlerden dolayı pişmanlık duydu ve onlara karşı nankörlük yapmadı. Pişman bir şekilde rabbine dua ederek, Allaha tezellül ve pişmanlık çerisinde boyun eğerek günahlarını bağışlamasını istediler. Eğer onlara günahlarını bağışlamazsa helak olanlardan ve zarara uğrayanlardan olacaktı. Fakat Allahu Tealanın rahmeti gazabını geçerek onların tevbesini kabul etti.

1.1.2. Nuh (a.s.)

Nuh (a.s.) alemlerin Rabbi olan Allahu Tealanın ilk resulüdür. Allahu Teala onu elçi olarak gönderdi ve o uyarıcı olarak gönderilen ilk nebidir. Bu İbn-i Abbasın rivayetidir.²⁸⁷ Nuh (a.s.)un Kur'anı Kerimde geçen duası *قَالَ رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مَا*

²⁸⁴ İbn-i Hişam, Ebu Muahammed Abdulmelik bin Hişam bin Eyub el-Himyeri el-Meafiri, *et-Ticanu fi Müluki'l-Himyeri*, Tah. Merkezü'd-Dirasati ve'l-Ebhasi'l-Yemeniyye, Merkezü'd-Dirasati ve'l-Ebhasi'l-Yemeniyye, Sana – Yemen Arap Cumhuriyeti, 1. Baskı, 1928, s.12-13; İbnu'l-Cevzi, Cemaleddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman bin Ali bin Muhammed, *el-Muntazamu Fi Tarihi'l-Ümem ve'l-Müluk*, Tah. Muhammed Abdulkadir Ata ve Mustafa Abdulkadir Ata, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 1992, c.1, s.198-200.

²⁸⁵ Araf 7/23.

²⁸⁶ Kasımı, *Mehasinu't-Te'vil*, c.5, s.26.

²⁸⁷ Diyarbakırlı, Hüseyin bin Muhammed bin el-Hasan, *Tarihu'l-Hamisi Fi Ahvali Enfusi'n-Nefis*, Daru's-Sadır, Beyrut – Lübnan, c.1, s. 68; Mansurburi, Muhammed Süleyman, *Rahmeten li'l-Alemin*,

şeklindedir.²⁸⁸ Ayetin anlamı, hakkında

bilgimin olmadığı bir şeyi senden istememe hususunda bana yardım etmeni bekliyorum. Dua ey rabbim gelecekte hakkında bilgimin olmadığı bir şeyi senden talep etme benden hasıl olmaması için senden yardım dileniyorum, senin takdir ve tedbirinden olan hakkın babalardan ve çocuklardan olması daha evladır şeklinde devam eder. Bu gelecekte olanla ilgilidir. Geçmişle ilgili olanla ilgili ise وَالْأَلَّا تَغْفِرَ لِي وَتَرْحَمَنِي أَكُنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ demiştir.

Yani, ey herşeyden münezzeh olan eğer sen benim bu hatamı rahmetinle affetmezsen ben hüsrana uğrayanalarından ve helek olanlardan olurum.²⁸⁹

Nuh (a.s.) kafir olan kavme uyarıcı, nezir olmak üzere gönderilen ilk resuldür. Gönderilen bütün elçiler tek bir din üzerinde idiler. O da hak din islamdır. Allahu Teala Nuh (a.s.)a bir gemi yaparak kendisine iman edenlerle birlikte gemiye binmesini ve bütün hayvan türlerinden birer çift yanlarına almasını emretti. Allahu Teala geride kalan ve kendisine iman etmeyenleri suda boğdu. Nuh (a.s.) kendisi ile oğlu arasına dalga girdiğinde rabbine bu duayı yaptı. Nuh'un oğlu kavminden boğulanlarla birlikte helak oldu. Sonra rabbinden duasından dolayı bağışlamasını – oğlunun boğulmaktan kurtulmasını istemesi Allah nazarında uygun değildi - ona merhamet etmesini istedi ve rabbi de duasını kabul etti.

1.1.3. Lut (a.s.)

Lut (a.s.) Hz. İbrahim'in kardeşinin oğludur. Allahu Teala onu Sodom halkına gönderdi. Sodom halkı küfür ve fuhuş ehli idi. Öyle ki onlardan önce hiç kimse onların yaptığı bu fuhuşu yapmamıştır. Lut (a.s.) onları sürekli olarak hak dine çağırmaya ve onları yaptıklarından vazgeçirmeye çağırdı. Ancak kavmi onu dinlemedi. Onlar yolu keserek geçen birini gördüklerinde onu yakalıyor ve ona livata fiilini yapıyorlardı. Lut (a.s.) ise onları bundan yasaklıyor, ısrar ederlerse onları korkutuyor ve azapla tehdit ediyordu. Ancak onun vaazları aşırı davranışların devamına engel olmuyor ve inat etmelerinden başka işe yaramıyordu. Bu durumun uzadığını ve herhangi bir fayda

Urducadan Arapçaya Tercüme Eden: Semir Abdulhamid İbrahim, Daru's-Salam, Riyad – Suudi Arabistan, 1. Baskı, 1997, s.289.

²⁸⁸ Hud 11/47.

²⁸⁹ Muhammed Ebu Zehra, *Zehretü't-Tefasir*, c.7, s.3713.

görmediğini anlayınca Allahu Tealadan onlara karşı kendisine yardım etmesini istedi. Allahu Teala da onun duasını kabul etti ve bu çirkin livata fiilin işledikleri Sodom köyü ve ona bağlı diğer beş köye melekleri gönderdi. Sodom'da dört yüz bin kişi yaşamaktaydı.²⁹⁰ Lut (a.s.) Kur'anda geçtiği üzere rabbine رَبِّ نَجِّنِي وَأَهْلِي مِمَّا يَعْمَلُونَ²⁹¹ diyerek dua etti. Lut (a.s.) kavmi kendilerini fuhuştan yasaklamaktan vazgeçmezse şehirlerinden kovacaklarına dair yaptıkları tehditten dolayı rabbinden yardım dileyerek erkeklerle girdikleri ilişkiden dolayı yaptıklarına karşı onlara vereceği azaptan kendisini ve ailesini kurtarmasını istedi.²⁹²

Allahu Teala onu daha önceden hiç kimsenin yapmadığı fuhuş ve kötülüğü yani lutilik ve diğer fuhşiyat fiillerini yapan Sodom köyüne gönderdi. Ona bağlı beş köy bulunmaktaydı. Tüm bu köyler bu kötü fiilleri işlemektedirler. Allahın peygamberi onlardan ümidini kesince Allaha kendisini ve ailesini bunların zulmünden kurtarması için dua etti. Allahu Teala da melekleri göndererek onlara indirilen azaptan onu kurtardı.

1.1.4. İbrahim (a.s.)

İbrahim Halil misafirliğin babası lakabı olarak bilinir. Aynı şekilde nebilerin babası lakabıyla da anılır. Irak şehirlerinden Babil'e bağlı Ur şehrinde dünyaya geldi. Bu Nemrud dönemindeydi. Nemrud, putlarını kırdığı için ateşe atılmasını isteyen İbrahim'in firavunuydu. Ancak Nemrud bunda başarılı olamadı. Çünkü Allahu Teala onu ateşten kurtardı. Ateşi serin ve esenlik kıldı.²⁹³ Hz. İbrahim'in Kur'anda geçen dualarından biri şudur.

²⁹⁰ İbn-i Kesir, Ebu'l-Fida İmaduddin İsmail bin Ali bin Mahmud bin Muhammed bin Ömer, *el-Muhtasaru fi Ahbari'l-Beşer*, Matbaatü'l Hüseyniyyetü'l Mısıriyye, Mısır, 1. Baskı, 1907, c.1, s.15; Ahmed Mahmud el-Useyri, *Mu'cezü't-Tarihi'l-İslami Münzü Ahd-i Adem (a.s.) (Tarihu ma Kable'l-İslam) İla Asrina'l-Hazır*, Fihristu Mektebeti'l-Melik Fehd el-Vataniyye, Riyad – Suudi Arabsitan, 1. Baskı, 1996, s.38.

²⁹¹ Şuara 26/169.

²⁹² Taberi, *Camiu'l-Beyan*, c.19, s.389.

²⁹³ Ebu Hanife ed-Deynuri, Ahmed bin Davud, *el-Ahbaru't-Tıval*, Tah. Abdulmunim Amir, Daru İhyai'l-Kütubi'l-Arabi, Kahire, 1. Baskı, 1960, s.6-8; İbn-i Haldun, Ebu Zeyd Abdurrahman bin Muhammed bin Muhammed Veliyuddin el-Hadremi, *Tarihu İbn-i Haldun el-Müsemma (Divanu'l-Mübtade' ve'l-Haberi fi Tarihi'l-Arabi ve'l-Berber ve Men Aserehum Min Zev's-Şe'ni'l-Ekber)* Tah. Halil Şehhade, Daru'l-Fikr, Beyrut – Lübnan, 2. Baskı, 1988, c.2, s.36 – 39.

öğüt alması ve Allahın dinine girmesi için gönderdi. Fakat Allahın nebisi onların putlarını kırdı ve Nemrud buna çok kızdı onu yakmak için emir vererek onu ateşe attırdı. Fakat Allahu Teala Hz. İbrahim'i ateşten kurtardı ve ateşin ona karşı serin ve esenlik olmasını emretti. Allaha kendisini nebi yapmasını, cennet ile rızıklandırmasını ve hayatta ve ölümünden sonra insanlar içerisinde bir ün sahibi olmayı istedi. Bütün işlerinde Allaha tevekkül etmekteydi ve kendisini inanmayanların fitneye düşmelerine sebep olmamayı istemekteydi. Muhakkak ki Allah aziz ve hikmet sahibidir.

1.1.5. İsmail (a.s.)

Allahu Teala onu Amalika halkına ve Yemen kabilelerine peygamber olarak gönderdi. O ölüm döşeginde iken kardeşi İshak'a kendisini annesinin kabri yakınına defnetmesini vasiyyet etmiş ve vasiyyeti yerine getirilmiştir.²⁹⁸ İsmail (a.s.)in dualarından biri *وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ* * رَبَّنَا ²⁹⁹ İbrahim dir. *وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَكَ وَثُبِّ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ*

(a.s.) Kabe'nin temellerini yükseltirken ona yardım ediyordu. Kava'id esas anlamındaki Kaide'nin çoğuludur. Bundan kast edilenin statüsünün yüksekliği ve ona saygıdan dolayı şerefının ortaya çıkartılması ve insanları onu haccetmeye çağırır. Bir yandan Kabe'yi inşa ederken bir yandan da *رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا* yani ey rabbimiz bizden kabul buyur diyorlardı. Yine *رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ* sana ihlasla iman eden ve yüzünü sana dönerek sana teslim olanlardan kıl diyerek niyazda bulunuyorlardı. Burada amaç ziyadesi ile ihlası istemek ve onda sabit kalmaktır. Zürriyetimizden de sana teslim olan bir ümmet var et. Yani zürriyetimizden bir kısmını salihlerden kıl. Çünkü onlar salih olurlarsa onlara tabi olanlarda salih olur. Zürriyetleri için veyahut yanlışlıkla onların kaçırdıkları şeylere karşı tevbemizi kabul et diyorlardı. Belki onlar bunu kendi nefisleri için veyahut

²⁹⁸ İbnu'd-Devadari, Ebubekir bin Abdullah bin Aybek, *Kenzü'd-Dürrer ve Cami'u'l-Ğureri*, Tah. Edvard Bedin, İsa el-Babi el-Halebi, Mısır, 1994, c.2, s. 218; Fasi, Muhammed bin Ahmed bin Ali Ve Takiyuddin, Ebu't-Tayyib el-Mekki el-Hüseyni, *Şifau'l-Ğarami bi-Ahbari'l-Beledi'l-Harami*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 2000, c.2, s.22.

²⁹⁹ Bakara 2/127 – 128.

nesillerinin ıslahı için söylediler. Muhakkak ki Allah tevbe edenlerin tevbesini kabul eden merhamet sahibidir.³⁰⁰

İsmail (a.s.) babası İbrahim (a.s.) gibi Allaha kendisini şerefli bir makama yükseltmesini istemiştir. Allah ta onların yaptığını bütün alemlere kible yapmıştır. İnsanlardan imkanı olanlar her yıl oraya hacca gidiyorlar. Allaha tevbelerinin kabul olmasını istediler ve onların bu duaları kabul olacaktır.

1.1.6. Yusuf (a.s.)

Yusuf (a.s.) çetin imtihanlarla dolu bir hayat yaşamıştır. Şeytan kardeşlerine vesvese vererek aralarında Yusuf'u (a.s.) bertaraf etme hususunda anlaştılar. Onu kuyuya atmaya karar verdiler. Sonra da yalan söyleyerek onu kurdun yediğini söylediler. Yusuf'un atıldığı kuyunun yanından geçen bedevilerden bir kafilé Hz. Yusuf'u fark ederek onu kuyudan çıkarttılar ve çok düşük bir parayla Mısır Azizi'ne sattılar. Aziz eşinden ona bakmasını istedi. Fakat azizin karısı onu kendisi için arzuladı. Ancak Yusuf (a.s.) Azizin karısının bu teklifini red edince onu hapse atmakla tehdit etti. Çok sonradan Yusuf'un suçsuz olduğu ortaya çıktı ve hapisten çıkartıldı. Mısır azizi onu gıda hazinelerinin başına getirdi. O da hazine yönetimini kıtlık yıllarında çok güzel yaptı. Sonra kardeşleri ve anne babası ile gücünü birleştirerek ona secde ettiler ve rüyası gerçekleşti.³⁰¹ İşte o esnada rabbine

رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيِّي فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ diyerek dua etti.³⁰² Bazı müfessirler

bu ayetin رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ ifadesini Mısır yönetimini, الْأَحَادِيثِ sözünü de Allahın kitaplarının tefsirini ve rüyaların yorumunu öğrettin şeklinde açıkladılar. Burada geçen min - مِنْ - teb'iz içindir. Yani bütünden bir kısmı ifade etmek için kullanılır. Çünkü dünyanın sadece bir kısmının mülkü ve yorumlardan da bir kısmı kendisine ihsan edilmiş ve verilmiştir. Ayet فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ yerin ve göğün yaratıcısı,

³⁰⁰ Beyzavi, *Envaru't-Tenzil*, c.1, s.105 – 106.

³⁰¹ Mesudi, Ebu'l-Hasan Ali bin el-Hasan bin Ali, *Ahbaru'z-Zaman ve Nen Ebadehu'l-Hedsan, Acaibu'l-Büldan Ve'l-Gamiru Bi'l-Mai Ve'l-İmran*, Daru'l-Endülüs, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 1996, s. 258; İbnu'l-Verdi, Ömer bin Muzaffer bin Ömer bin Muhammed bin Ebi'l-Faris Ebu Hafs, *Tarihu İbnu'l-Verdi*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 1996, c.1, s.17.

³⁰² Yusuf 12/101.

أَنْتَ وَلِيِّي فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ her iki dünyada da yani hem ahiret hem de dünyada beni nimetlerle gözeten sensin bu nedenle ben durumumu sana havale ediyorum, تَوَفَّنِي مُسْلِمًا Allahtan kendisini hak din ve İslam üzere öldürmesini istemiş, وَالْحَقْنِي الصَّالِحِينَ atalarım Yakub ve İshak... vd. dahil et şeklinde açıklanmıştır.³⁰³

Yusuf (a.s.)'un rüyasında on bir yıldız güneş ve ayı kendisine secde ederken gördüğünü ve babasının rüyasını kardeşlerine anlatmamasını tenbih ettiğini ve onun da babasının dediğini yaparak rüyasını kardeşlerine anlatmadığını, bu on bir yıldızın onu kıskanan kardeşleri olduğunu çünkü onların babaları olan Yakub'un (a.s.) onu onlardan daha çok sevdiğini ve bu nedenle şeytan onlara vesvese vererek kardeşlerini öldürmek yerine kuyuya attıkların ve oradan geçen bir kafilenin Yusuf'u (a.s.) bularak beraberlerinde alıp Mısır'da çok düşük ücretle Mısır Azizine sattıklarını ve Aziz'in eşine ona iyi bak belki bizlere faydası dokunur dediğini, ancak Aziz'in karısı onu severek süslenip yanına geldiği ve ona haydi gel dediğini ancak Yusuf'un onun çağrısına cevap vermediğini ve fuhuş yapmaktan sakındığını ve bu nedenle Aziz'in karısının emri ile hapse atıldığını ve sonradan suçsuz olduğunun ortaya çıktığını ve Mısır Kralı onu emin bir kişi olarak gıda hazinesinin başına getirdiğini, sonra kardeşleri ve anne babası ile birlikte bir araya geldiklerini bilmekteyiz. İşte bu ayet Yusuf (a.s.)'un dualarından biridir. Allahtan rüyaların yorumunu kendisine öğretmesini ve Mısır'ın yönetimini kendisine vermesini ve kendisini salihlere katarak müslüman olarak canının alınmasını istemiş ve onun bu isteğini de rabbi kabul etmiştir.

1.1.7. Şuayb (a.s.)

Şuayb (a.s.) Medyen halkına gönderildi. Medyen halkı Eyke'lilerdir. Allahu Tealanın كَذَّبَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ الْمُرْسَلِينَ bu ifade edilir.³⁰⁴ Bu halk Eyke denilen büyük bir ağaca tapmakta ve kötü ahlak sahibi, ve birbirlerine karşı çok kötü davranışlar içerisindeydiler. Tartı ve ölçümlerde hile yaparak alırken fazla almakta ve alıcıya ise

³⁰³ Tüsteri, Abu Muhammed Sehl bin Abdullah bin Yunus bin Refi, *Tefsiru'l Tüsteri*, Tah. Muhammed Basil Uyunu's-Suud, Daru'l-Kütüb'il-İlmiyye, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 2002, s. 83; Nesefi, *Medariku't-Tenzil*, c.2, s.136.

³⁰⁴ Şuara 26/176.

eksik vermekteydiler. Yol kesicilik yaparak geçenleri korkutmaktaydılar. Bunlar Kur’anda bahsi geçen karanlık günün sahipleridirler. Allahu Teala onları yedi gün boyunca kasırgayla durdurdu. Ancak bu durdurma onları gölgeden ve susuzluktan alıkoyamıyordu. Bu sıkıntılarından dolayı çöle kaçtılar ve onları bir bulut gölgelemekteydi. Hepsi bu bulutun altında toplandılar. Ne zaman ki hepsi bu bulutun altında toplandılar işte o zaman gökten bir gürültülü ses geldi ve hepsinin oracıkta canını aldı.³⁰⁵ Şuayb (a.s.)’ın duası **وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْجَنَّةِ** ayetinde zikredilmektedir.³⁰⁶ Ayette geçen **وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا** sözünden bizleri işlerimizin akıbetinin nereye varacağını bilemeyeceğimizi anlayabiliriz. Ayetin **وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا** kısmı ile ilgili Allaha dayandık, onun gücüne ve mülküne sığınırız ve düşmanlara karşı bize vadettiği zafer yardımına ilişkin vadinde ona güveniriz manası çıkarılabilir. Dua ifadesi olan **رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْجَنَّةِ** kelamı bizimle kavmimiz arasında hak ile hükmet ve onlara azabı hemen indir manasına gelir.³⁰⁷

Şuayb’ı (a.s.) Allahu Teala Medyen halkına peygamber olarak göndermiştir. Medyenliler büyük bir ağaca tapan Eyke halkıdır. Aynı şekilde bu kavim yolcuları korkutmakta, tartı ve ölçülerle oynamaktadırlar. Şuayb (a.s.) onlardan ümidini kestiğinde onlara beddua etti ve Allah onların üzerinden rüzgarı kaldırdı. Onlara ne gölge ve ne de su artık fayda vermemeye başladı. Sonra Allahu Teala onlara bir bulut gönderdi ve onlar bu bulut ile gölgelendiler. Tam bu esnada gökten bir ses ile onların tamamı helak oldu.

1.1.8. Musa (a.s.)

Dilinin tarafında bir ben vardı. İşte bu ben Allahu Tealanın Kur’anda bahsettiği düğüm idi.³⁰⁸ Allahu Teala onu Firavun, Musab Oğlu Velid’e gönderdi.³⁰⁹ Musa

³⁰⁵ Nevevi, *Tehzibu'l-Esmai ve'l-Lüga*, c.1, s.246; Muhammed Ebu Zehra, Muhammed bin Ahmed bin Mustafa bin Ahmed, *Hatemu'n-Nebiiyyin*, Daru'l-Fikri'l-Arabi, Kahire, 2004, c.1, s. 36 – 37.

³⁰⁶ Araf 7/89.

³⁰⁷ Maturidi, *Te'vilatü Ehli's-Sünne*, c.4, s.5044 – 505.

³⁰⁸ İbn-i Kuteybe, , Ebu Muhammed Abdullah bin Müslim ed-Deyneveri, *el-Mearif*, Tah. Servet Akkaşe, el-Heyetü'l-Mısıriyyete'l-Ammete li'l-Kitab, Kahire – Mısır, 2. Baskı, 1992 , s.44.

³⁰⁹ Mesudi, *Ahbaru'z-Zaman ve Emn Ebadehu'l-Hedsan*, s.270 – 278; Ebu'l-Beka Huli, Hibetullah Muhammed bin Nema, *el-Menakıbu'l-Mezidiyye Fi Ahbari'l-Müluki'l-Esediyye*, Tah. Muhammed

قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي * وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي * وَاحْلُلْ (a.s.)nın dualarından birisi de Allahu Tealanın غُقْدَةً مِنْ لِسَانِي * يَفْقَهُوا قَوْلِي * وَاجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِنْ أَهْلِي * هَازُونَ أَخِي * اشْدُدْ بِهِ أَزْرِي * وَأَشْرِكْهُ فِي أَمْرِي ayetidir.³¹⁰ Pasajı parça parça ele alırsak rabbim, indirdiğin vahyini kavramam için kalbimi aç ki onunla Firavuna karşı cesaretli olayım, bana وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي yüklediğin risalet yani peygamberlik görevini ve itaat gibi yapmam gereken sorumlulukları yapmam için işimi kolaylaştır, يَفْقَهُوا قَوْلِي söz olarak onlara söylediğim ve tekrarladıklarımı anlasınlar diye, وَاجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِنْ أَهْلِي benim ev halkımdan ailemden bana yardımcı olacak birisini yardımcı ver, اشْدُدْ بِهِ أَزْرِي onunla işlerimi sağlamlaştırayım, onunla beni kuvvetlendir, ben onunla güçlü olurum şeklinde anlayabiliriz.³¹¹

Musa (a.s.) İsrailoğullarına gönderilen peygamberlerden birisidir. Dilinde konuşmasını zorlaştıran bir düğüm vardı. Kur’anda görüldüğü üzere Allaha dua etti ve Allah onun duasını kabul etti. Dilindeki düğümü çözdü, kalbini genişletti ve kardeşi Harun'u ise Firavuna karşı ona destekçi olarak verdi. Firavun azdığı için ona gitmesini emretti. Hz. Musa'nın dokuz mucizesi bulunmaktaydı. Bunlardan birisi asasının yılan dönüşmesi, elinin beyaza bürünmesi idi. Firavun başlarında üç liderin bulunduğu bütün sihirbazları saraya topladı. Musa peygamberin (a.s.)nın yılan mucizelerini gördüklerinde hemen Hz. Musa'nın önünde secdeye kapandılar. Firavun buna çok kızdı. Onlara dedi ki ben sizi keseceğim, çünkü onlar Musa (a.s.) ve Harun'un (a.s.) Rabbine iman etmişlerdi. Musa kendisine inanlarla denize gitti. Firavun ve askerleri arkalarında oldukları halde denize ulaştıklarında Musa (a.s.) asasıyla denize vurdu ve deniz ikiye yarıldı ve onlara denizin ortasından bir yol açıldı. Firavun ve askerleri Musanın arkasından denizde açılanyola koyuldular ve Firavunun adamlarından arkada hiç kimse kalmadı. Musa ve ona inanlar denizden çıktıktan sonra Allah denizin kapanmasını emretti. Deniz kapandı ve Firavın ve askerleri denizin içinde boğuldular.

Abdulkadir Hureysat ve Salih Musa Dradkete, Mektebetü'r-Risaletel-Hadise, Amman, 2. Baskı, 1984, c.1, s.39.

³¹⁰ Taha 20/25-32.

³¹¹ Taberi, Camiu'l-Beyan, c.18, s.299.

1.1.9- Eyyub (a.s.)

Eyyub (a.s.) beş ulu'l-azm peygamberden biridir. Allah onu yedi sene hastalıklarla imtihan etmiştir. Ona sana bulaşan belalardan en şiddetlisi hangisiydi diye soruldu. O da düşmanların şamatası diye cevap verdi. İblis Allahtan kendisini onun üzerine salmasını ve dininde onu imtihan etmesini istemiştir. Şeytan onu malına ve ailesine musallat oldu. Şeytan ifritlerden büyük arkadaşlarını çağırdı ve onları gönderdi. Onlar da bütün malını yok ettiler. Eyyub (a.s.) ise Allaha hamd ederek ibadetinden ve Allahın ona verdiklerine karşı şükründen ve karşılaştığı belalara karşı sabrından asla geri kalmadı. Şeytan bunu görünce bütün çocuklarını da helak etti. Eyyub Rabbine ibadetten ve karşılaştığı musibetlere karşı sabrından vazgeçmeyince bizzat kendi cesedini belaya düşür kıldı. Ancak şeytan Eyyub (a.s.)un kalbine, aklına ve diline musallat olamadı. Eyyub (a.s.) secdede iken şeytan geldi, burnundan içine üfledi ve içi tutuştu öyle ki etleri parparça düşecek halde cesedi kurtçuklarla dolmuştu. O cesedinden yere düşen kurtları alıp tekrar vücuduna koyarak Allahın rızkindan yiyiniz diyordu. Ona cüzam isabet etmişti. Cesedi kokmaya başladı ve hiç kimsenin onu koklamaya gücü yetiremiyordu. Köy halkı onu köyün dışına çıkarttı ve eşinden başka kimse ona yaklaşamıyordu. Eşi iyileşmesi için yanına gidip geliyordu. Bu halde tam yedi yıl kaldı. Allahtan kendisi için şifa dilemedi. Kurtçukların diline ulaşmasından korktu ve böylece Allahı zikredemeyecek hale geleceğini görünce o esnada rabbine **أَيُّ مَسْنِي الضُّرِّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ** diye dua etti.³¹² Bunu tekrarlardı. Ona başını kaldır duanı kabul edeyim dendi.

Allah bedenini ve suretini tekrar ona geri iade etti ve eşini gençliğindeki gibi ona geri verdi. Bu eşi ona tekrar ölen çocukları kadar çocuk doğurdu ve yok olan malını da tekrar on ihsan etti.³¹³

O ulu'l-azm peygamberlerden biridir. Onun için en zor imtihan düşmanların şamatası idi. İblis ve avaneleri ifritler tarafından malıyla imtihan olunmuştur. Daha sonra çocukları ile ve son olarak bedeni ile imtihan oldu. Dilinden başka hiçbir azası sağlam kalmamıştı. Bu hastalık şeytanın burnuna üflemesinden meydana gelmiş ve kalbi ile dili hariç bedenini yakmıştı. Artık onun bu hastalıklara karşı duracak bir gücü

³¹² Enbiya 21/83.

³¹³ Taberi, *Camiu'l-Beyan*, c.16, s..36 ; Salebi, *el-Keşfu ve'l-Beyan*, c.6, s.295.

kalmamıştı. Hastalık diline ulaşınca, dilini kaybetmekten ve ondan sonra Allahı zikredememekten korktuğu için Allaha kendisine merhamet etmesini ve bu hastalıktan kendisini kurtarmasını diledi. Allah ta onun bu duasını kabul etti ve rabbi ona ayağıla yere vur ve bedenini yıka dedi.³¹⁴ O da öyle yaptı ve Allah bedenini, malını, eşini ve bütün çocuklarını geri ona iade etti.

1.1.10. Süleyman (a.s.)

O İbrahim oğlu İshak oğlu Yakup oğlu Davud oğlu Süleyman'dır.³¹⁵ Kur'anda belirtildiğine göre Allah ona daha önce ve kendisinden sonra da hiçbirseye vermediği ilim ve hikmeti bahşetmiştir. Her türlü eksiklikten münezzeh olan Allah dilediğine lütufta bulunur.³¹⁶ Süleyman Peygamberin yaptığı önemli işlerden biri ise Mescid-i Aksayı yenilemesidir.³¹⁷ Süleyman peygamberin Kur'anı Kerimde geçen dualarından biri رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأُدْخِلْنِي dir.³¹⁸ Müfessirler bu ayeti rabbinden kendisine lütufta bulunmasını ve kendisine verdiği nimetlere karşı ona şükretmeyi ilham etmesini istedi şeklinde tefsir etmişlerdir. Ayette geçen وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ lafzı ise insanın, Allahın kendisine ve anne babasına ihsan ettiği nimetlere karşı şükretmesi gerektiğini ifade eder. Süleyman (a.s.) rabbinden kendisini razı olacağı salih ameller işlemesini nasip etmesini istedi. Bu nedenle وَأَنْ أَعْمَلَ تَوْفِّئِي مُسْلِمًا ve وَأُدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ ve وَأَلْحَمْنِي بِالصَّالِحِينَ isteği gibi kabul edilebilir. Rabbinden İslam dini üzere ölmeyi ve salihlere katılmayı istemiştir. Cennete girmek yapılan amellere göre değil de Allahın rahmetine

³¹⁴ Sad 38/42.

³¹⁵ İbn-i Kesir, Ebu'l-Fida İsmail bin Ömer, *el-Bidayetü ve'n-Nihaye*, Tah. Ali Şiri, Daru İhyai't-Turasil-Arabi, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 1988, c.2, s.22.

³¹⁶ Ebu'l-Yumn el-Uleymi, Abdurrahman bin Muahmmmed bin Abdurrahman el-Uleymi el-Hanbeli, *el-Ünsu'l-Celil Bi-Tarihi'l-Kudsi ve'l-Halil*, Tah. Adnan Yunus Abdulmecid Nebate, Mektebetü'd-Dendis, Amman, trs., c.1, s 117.

³¹⁷ Ahmed Mahmud el-Useyri, *Mu'cezu't-Tarihi'l-İslam*, s.28.

³¹⁸ Neml 27/19.

bağlıdır. Bu çerçevede rabbinden razı olacağı salih amel işlemeyi kendisine nasip etmesini istedikten sonra وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ demiştir.³¹⁹

Allah ona öyle mülk vermiştir ki şimdiye kadar ve bundan sonra hiç kimseye bahşedilmemiştir. Allah emri ile hareket eden rüzgarları ve şeytanları onun emrine vermiştir. Hudhud Allahtan başkasına ibadet eden bir kavimden haber ile geri dönünce onları kendisine getirmelerini istedi. Sonunda o kavim kraliçeleri ile gelip İslama girdiler ve kraliçe ile evlendi. Bu kraliçenin adı Belkıs'tır. Mescid-i Aksa'yı yeniledi. Bu onun yaptığı işlerden biridir. Bu ayet onun dualarındandır. O Allahtan kendisine verdiği nimetlere şükretmeyi ilham etmesini ve üzerine anne-babasına indirdiği rahmeti indirmesini, kendisine razı olacağı salih ameller işlemeyi nasip etmesini, kendisini salihlere katmasını ve İslam üzere öldürmesini istemiştir.

1.1.11. Yunus (a.s.)

Allah onu kırk yaşında iken Irak'ın kuzeyinde bulunan Musul halkına peygamber olarak gönderdi.³²⁰ Peygamberliğini ilk yıllarında onlara söylediklerine inanmayıp yalanladılar. O da onaları azapla tehdit etti. Azap zamanı yaklaştığında ise aralarından çıktı. Kavmi azabın geleceğinin işaretlerini gördüklerinde izdiham yapıp ağladılar ve Allaha tevbe ederek iman ettiler. Allah ta onlaradan azabı kaldırdı. Sonra peygamberleri onlara sorduğunda kendilerine azap inmediğini ve tevbelerinin nasıl olduğunu da bilmediklerini söylediler. Bu nedenle Allahu Tealanın verdiği bilgiye göre Yunus peygamber onlara isabet edecek azabın kendisine de isabet edeceğinden korktuğu için onlara geri dönmedi.³²¹ Allahu Teala onunla ilgili olarak aziz kitabında فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ

buyurmaktadır.³²² Ayetin tefsirinde bu gecenin

denizin ve balığın karnının karanlığı olduğu söylenmiştir. Bunu İbn-i Abbas rivayet etmiştir. Bu söz Yunus peygamberin hatasından dolayı tevbesinin ve günahının itirafıdır. Balığın karnında rabbine tevbe etmiş ve kendini eleştirmiştir. O, ben kızarak

³¹⁹ Maturidi, *Te'vilatü Ehli's-Sünne*, c.8, s.107.

³²⁰ İbn-i Mende, Abdurrahman bin Muhaemd bin İshak, *el-Müstahrecu Min Kütübi'n-Nasi li't-Tezkireti ve'l-Müstatrefi Min Ahvali'r-Ricali li'l-Marifeti*, Tah. Amir Hasan Sabri et-Temimi, Vizaratü'l Adl ve Şuun'il İslamiyye, Bahreyn, trs., c.1, s. 76; İbnu'l Cevzi, *el-Müntazamu Fi Tarihi'l-Ümem*, c.1, s.395.

³²¹ İbnu'd-Devadari, *Kenzü'd-Dürrer*, c.2, s.248.

³²² Enbiya 21/87.

gittiğimde zalimlerden oldum ve senden başkasına asla ibadet eden olmadım diyerek nedametini dile getirmiştir.³²³

Yunus (a.s.) Allah'ın Irak'ta Musul halkına gönderdiği nebidir. Öğüt almaları için onlara nasihat etti ancak onlar yalanladılar. O da azap yaklaşmak üzereyken kavmine kızarak onları terk etti ve Dicle'ye indi. Kavmi azabın geleceğini hissettiğinde rablerinden günahlarının bağışlanmasını istediler. Rableri de onların günahlarını bağışladı ve onlara azabı indirmede. Yunus peygamber kavmini sorduğunda azaba uğramadıklarını ve affedildiklerini söylediler.. O balığın karnındayken rabbine bu kelimelerle dua etti ve rabbi de onu affetti.

1.1.12. Zekeriyya (a.s.)

Zekeriyya (a.s.), Davud oğlu Süleyman'ın çocuklarından Hanna'nın oğludur. Eden oğlu Zekeriyya da denmektedir. İsrailoğulları Zekeriyya'yı Meryem'le itham ettiler ve onunla üzdüler. Zekeriyya onlardan uzaklaşarak bir ağacın koğuna saklandı. Zekeriyya ağacın kovuğunda olduğu halde ağacı testere ile kestiler.³²⁴ Allahu Tealanın سَمِيعُ الدُّعَاءِ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ ayeti Zekeriyya (a.s.)nın dualarındandır.³²⁵

Zekeriyya (a.s.) o esnada çocuk iseği ile ve ümisiz olarak dua etti. Kurban evinin anahtarları ise onun atalarının yanındaydı. Onlardan ona geçmişti. Öldüğünde anahtarın kendi ailesinden çıkmasından korkmaktaydı. Bu nedenle muhakkak ki Allah kışın rızkını yazın getirmeye, yazın rızkını da kışın getirmeye kadirdir demiştir. O yaşlandıktan sonra beni bir çocukla rızıklandırmaya da kadirdir. Ayette geçen ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً ifadesi temiz ve edepli bir nesil anlamına gelir. Düzgün yaratılışlı manasında da kullanıldığı söylenmektedir. Aynı şekilde müslüman tabiatlı ve takvalı anlamında da kullanıldığı rivayet edilmiştir.³²⁶

Zekeriyya peygamber İsrailoğullarının nebilerinden biridir. İmran'ın karısı Kur'anda geçen ve adı Meryem olan kız çocuğu doğurduğunda bakımını o üstlenmişti. Ancak o kışın meyvelerini yazın ve yazın meyvelerini ise kışın Meryem'in yanında

³²³ Vahidi, *Tefsiru'l-Vasit*, c.3, s.248.

³²⁴ İbnu'd-Devadari, *Kenzü'd-Dürer*, c.2, s.248.

³²⁵ Ali İmran 3/38.

³²⁶ Semekandi, *Bahru'l-Ulum*, c.1, s.210.

gördüğünde hayretler içerisinde kalmış ve o zaman Allahtan kendisine bir çocuk ve itaatkar ve takvalı bir nesil ihsan etmesini istedi. Allah ta duasını kabul etti ve ona Yahya isminde bir çocuk ihsan etti.

1.1.13. İsa (a.s.)

O İshak (a.s.)'ın soyundan gelen İsrailoğullarının son peygamberidir. Filistin'de Nasıra şehrinde ikamet etmiştir. Allah ona gökten yere indirilen dört büyük semavi kitap olan İncil'i indirmiştir. O insanları sadece Allaha ibadet etmeye davet etmiştir. Kendisi ile karşılaşan herkese öğüt vermiştir. Onun mucizelerinin çoğu tıp üzerine idi. Mucizelerinden bazıları dilsiz ve abraş hastalarını iyileştirmek, ölüleri Allahın izni ile diriltmektir. Havarileri Allahın vahdaniyyetinde onun davetine icabet edip onunla birlikte hareket etmişlerdir. Onlardan bir grubu Şam ülkesinin değişik şehirlerine göndermiştir. Ancak İsrailoğulları onun bu davetine karşı kızmış ve onu öldürmek için tuzaklar düzenlemişlerdir. Onu Roma'nın Filistindeki hakimi olan Blatis'e teslim etmişlerdir. Filistin hakimi onun çarmıha gerdirerek idam edilmesine hükmetmiştir. Ancak Allah onlara başkasını oymuş gibi göstererek onu kurtardı ve katına yükseltti³²⁷ Onun dualarından birisi de Allahu Tealanın رَّبَّنَا إِنَّنَا مَائِدَةٌ مِنَ السَّمَاءِ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً

ayetidir.³²⁸ Müfessirler bu ayetin tefsirinde üzerimize sürekli bir sofranın indirilmesinde bir açıklama yapmışlardır. Aynı şekilde تَكُونُ لَنَا عِيدًا sözünü için toplu olarak manasını ihtiva ettiğini söylemişlerdir ki Bayram günü olarak isimlendirilmesinin halkın toplanmasından dolayı olduğunu belirtmişlerdir. Sonra Pazar günü indiğini ve o günü bayram günleri yaptıklarını dile getirmişlerdir.³²⁹ Kaynaklarda bizden sonra gelenlere bir delil ve senden bize bir mucize yani onun senin tarafından indirilmesi senin peygamberliğinin alameti olduğu denilmiştir. Ayetin son kısmı hakkında bizi rızıklandır yani bize sofrayı ver ve sen rızık verenlerin en hayırlısıdır açıklaması yapılmıştır.³³⁰

³²⁷ Ahmed Mahmud el-Useyri, *Mucezu't-Tarihi'l-İslam*, c.1, s.30.

³²⁸ Maide 5/114.

³²⁹ Maturidi, *Te'vilatü Ehli's-Sünne*, c.3, s.651.

³³⁰ Semerkandi, *Bahru'l-Ulum*, s.429.

O İsrailoğullarının son peygamberidir. Allah ona gökten yere indirilen dört büyük semavi kitap olan İncil kitabını indirmiştir. Mucizelerinden bazıları dilsiz ve abraş hastalarını iyileştirmek, ölüleri Allahın izni ile diriltmektir. Bir kısım havarileri İslam dinini yaymaları için Şam diyarına göndermiştir. İsrailoğulları İsa (a.s.)nın yaptıklarına kızarak onu öldürmek için ona tuzak kurdular. Ancak Allah onu göğe kaldırarak Allahın ona benzettği bir başkasını onun yerine çarıha gerdirerek öldürdüler. Onun mucizesi gökten sofranın inmesi idi ve Allah onun duasını kabul etti ve onların üzerine bayramları olsun diye gökten sofranın indi. Sofra Pazar günü indiğinden o günü bayramları yaptılar.

1.1.14. Muhammed (s.a.v.)

O peygamberlerin sonuncusu, rasüllerin efendisi ümmi bir nebidir.³³¹ O İbrahim (a.s.)in çocuklarından olup tek Arap peygamberdir. Annesi öldüğünde ise henüz yedi yaşını doldurmamıştı. Dedesi Abdulmuttalib onu himayesine aldı. Abdulmuttalibin öldüğünde ise O (s.a.v.) henüz sekiz yaşındaydı.³³² Hira Mağarasında ilk vahiy geldiğinde kırk yaşındaydı. Ona اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ dendi.³³³ Çok korktu ve eşi Hatice (a.s.)ye geldi. O da amcasının oğlu Varaka bin Nevfe'le gitti ve ona durumu haber verdi. O da müjdelere olsun bu peygamberlik alametidir dedi. Onun Mekke ve Medine'deki toplam peygamberlik dönemi yirmi üç yıldır.³³⁴

Allah resulünün (s.a.v.) dualarından biri Allahu Tealanın وَقُلْ رَبِّ اَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ * وَأَعُوذُ بِكَ رَبَّ اَنْ يَحْضُرُونِ

ayettir.³³⁵ Ayet ben şeytanın vesvesesinden,

vurmalarından ve onların çekiştirmelerinden sana sığınırım manasını ihtiva eder. Sonra

³³¹ İbn-i Hişam, Abdulmelik bin Hişam bin Ayyub el-Himyeri el-Mearifi, Ebu Muhammed, *Siretü'n-Nebevi*, Tah. Mustafa Saka ve İbrahim el-Ebyari ve Abdullah el-Hafiz el-Çelebi, Tab Mustafa el-Babi el-Halebi ve Evladuhu Mısır, 2. Baskı, 1955, c.1, s.1; Maverdi, Abulhasan Ali bin Muhammed bin Muhammed bin Habib el-Busri el-Bağdadi, *İlamu'n-Nübüvve*, Mektebetü'l Hilal, Beyrut 1. Baskı, 1989, s.202.

³³² İbn-i Hazm el-Endülüsi, Abu Muhamed Ali bin Ahmed bin Said, *Cevamiu's-Sireti'n-Nebeviyye*, Tah. Abdulkerim Sami el-Cündi, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1. Baskı, 2003, s.4

³³³ Alak 96/ 1.

³³⁴ İbn-i Seyyidü'n-Nas el-Yamuri, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Ahmed, *Uyunu'l-Eseri Fi Fununi'l-Meğazi ve's-Şemali ve's-Siyer*, Tah. İbrahim Muhammed Ramazan, Daru'l-Kalem, Beyrut, 1. Baskı, 1993, c.1., s.60 – 65; Hüseyin Hüsnü Madi, Resul (s.a.v.) *Fi Uyunin Garbiyyetin Munsifetin*, Daru'l-Kütübü'l-Arabi, Şam, 1. Baskı, 1998, s.210.

³³⁵ Müminun 23/97 – 98.

Hız. Peygamber وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُون dedi ki bu ifade rabbim ben şeytanların Kur'an okumadan önce bana gelmelerinden sana sığınırım anlamındadır. Şeytanın ölüm ve namaz esnasında geldiği söylenmektedir. Yani her an şeytanın vesvesesinden, vurmalarından ve onların çekıştirmelerinden sana sığınırım diye dua etmek gerekir.³³⁶

Muhammed Nebi (s.a.v.) nebilerin ve resullerin sonuncusudur. O İsmail (a.s.)ın neslinden olup tek Arap peygamberdir Hira Mağarasındayken Cebrail (a.s.) ona geldi ve أَفْرَأُ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ayeti nazil oldu. O da ben okumam bilmem dedi ve sonra korku içinde titreyerek eşine gitti. Eşi onu alıp amcası oğlu Nevfel Oğlu Varaka'ya götürdü Varaka ona müjdelere olsun bu peygamberlik alametidir dedi. Kırk yaşındaydı. Öldüğünde altmış üç yaşındaydı. Cebrail (a.s.) sürekli olarak okuması için bu duayı ona öğretmiştir.

1.2. Melekler

Onlar Allahın nurdan yarattığı bir varlıklardır. Aişe (r.a.) Peygamberimizden rivayet etmiştir. Allah Resulü Meleklerin nurdan yaratıldıklarını söylemiştir.³³⁷ Onlar memur ve görevlendirilmişlerdir. Onlara ikram olunmaktadır. Onlara emredilene isyan etmez ve emrolunduklarını yaparlar. Yemez ve içmezler sadece Allahu Tealayı tesbih ederler. Sayılarını Allahtan başka kimse bilmez. Meleklerle inanmak imanının rükünlerinden ve esaslarından biridir. Onlar Allah ile Peygamberleri (a.s.) arasındaki elçileridirler. İnsanlar onları gerçek yaratılışları halinde göremezler. Melekler de Allah Rasulü (s.a.v.) dışında başkalarını gerçek yaratılışları halinde göremezler. Kur'anı Kerimde belirtildiğine göre onlar da dua ederler.³³⁸ Meleklerin duasını الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ

³³⁶ Semerkandi, *Bahru'l-Ulum*, c.2, s.489.

³³⁷ Muammer bin Raşid, Muammer bin Abi Amr Raşidi el-Ezdi Mevlahum, Abu Urve el-Busri, *el-Cami*, Tah. Habiburrahman el-Azami, el-Mektebu'l-İslami, Beyrut Lübnan, 2. Baskı, 1983, c.11, s.425; el-Bezzar, Abubekir Ahmed bin Amr bin Abdulhalik bin Hallad bin Ubeydullah el-Itki, *el-Bahru'z-Zahhar el-Marufu bi-Mesnedi'l-Bezzar*, Tah. Mahfuzurrahman Zeynullah, Ketebetü'l-Ulumi ve'l-Hikmeti, - Medine-i Münevvere, Suudi Arabistan, 1. Baskı, 2009, c.6, s.440; İbn-i Hibban, Muhammed bin Hibban bin Ahmed bin Hibban bin Muaz bin Mabe'd, *el-İhsanu fi Takribi Sahih-i İbn-i Hibban*, Tah. Şuayb el-amaut, Müessesetü'r-Risale, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 1988, c.14, s.25.

³³⁸ İbn-i Hazm el-Endülüsi, Abu Muhammed Ali bin Ahmed bin Said, *el-Faslu Fi'l-Mileli ve'l-Ehvai ve'n-Nihal*, Tah. Gufran el-Musavi ve Muhammed Muhammed Madi er-Rehavi, Mektebetü's-Selam el-Alemiyye, Mısır, 1. Baskı, 1929, c.1, s.63; Temimi, Muhammed bin Abdulvahhab bin Süleyman

وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا

ayetinde görebiliriz.³³⁹ Allahu Teala arşın taşıyıcılarının iman ve tevbe ederek hak yoluna uyanlar için bağışlanma dilediklerini haber vermiştir. Böylece salih amel işleyenler için dünyada bağışlanma ahirette ise şefaattir. Ayette geçen تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ ifadesi ile ilgili kaynaklarda tevbe durumunda günahları olan affolunur, bağışlanma talebi günah sahipleri için ortaya çıkar, şefaatte bunula ilgilidir gibi açıklamalar bulunur.³⁴⁰

Melekler Allahın yarattıklarındandır. Allah onları nurdan yaratmıştır. Onlar yemez ve içmezler. Hamd ve tesbih ederler. Emrolunduklarını yapar ve asla isyan etmezler. Allahtan başka hiç kimse onların sayısını bilemez. Onlara iman iman şartlarından biridir. Onlar Allahın nebilerine ve resullerine gönderdiği elçileridir. Allah Resulu Muhamed (s.a.v.)ten başka hiçbir kimse daha önce onları görmemiştir. Cebrail'i (a.s.) gerçek yaratılışı üzerinde görmüştür. Bu ayet onların dualarındandır. Allah onlara müminler için dünya hayatında bağışlanma talep etmelerini ahirette ise onlara şefaattçi olmalarını emretmiştir.

1.3. Peygamberlere Tabi Olanlar

Allahu Teala peygamberlere uyanların özelliklerinden, sahip oldukları derin iman ve iradelerinden bahsetmiş ve onları övmüştür. Müminlerden cehalet ve zulümlerinden dolayı tevbeleri kabul edilen ve bağışlananlar peygamberlere tabi olanlardır. Bizler için bu durum bir teselli ve örnektir. Allahu Teala bir ayette وَكَأَيِّنْ مِنْ نَبِيِّ

قَاتَلَ مَعَهُ رِئُوسَ كَثِيرٍ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ

buyurmaktadır.³⁴¹ Yani Allah yolunda, Allahın düşmanları ile yapılan savaşlarda onlara isabet eden yaraların acısından ve onlardan hayatını kaybedenlerin ölümlerinden bıkmayan ve cihatlarından da asla vazgeçmediler, geri kalmadılar. Ayette geçen

en-Necdi, *Usulu'l-İman*, Tah. İsmail el-Ensari vd., Camiatü İmam Muhammed b. Suud, Riyad – Suudi Arabistan, 1. Baskı, 1911, c.1, s. 248 – 256.

³³⁹ Gafir 40/8.,

³⁴⁰ Maturidi, *Te'vilatü Ehli's-Sünne*, c.2, s.237; Semerkandi, *Bahru'l-Ulum*, c.3, s.198.

³⁴¹ Ali İmran 3/146.

وَمَا ضَعُفُوا lafzı Peygamberlerinin ölümü nedeni ile güçlerinin zayıflamadığı anlamını ihtiva eder. Bir diğer استكانوا lafzıdır ki dinlerine girmek ve onlardan korktukları için onlara yağcılık yaparak ve boyun eğerek düşmanlarına karşı zillet içerisine girmediler şeklinde açıklanabilir. Ama onlar peygamberlerinin yolu üzerine basiretle ielerlemeye devam ettiler. Allahın ve peygamberinin emri üzerine sabrederek ve Allaha itaat, onun vahyine ve indirilene ittiba ettiler.³⁴² Onların duasından biri de Allahu Tealanın فَقَالُوا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا ayetidir.³⁴³ Bu ayet Musa (a.s.)ya iman eden İsrailoğullarından müminlerin duasıdır. Müfessirler şu şekilde tefsir etmişlerdir. Musa (a.s.) müminlerin kendisinden korktuklarını gördüğünde onlara ey kavmim eğer Allaha iman ettiyeseniz ona tevekkül ediniz eğer siz Allah'ın takdirine ve onun hükmüne samimiyetle iman edip teslim olmuşsanız bu durumda ona güveniniz ve ona dayanınız. Kavmi dedi ki Allaha tevekkül ettik. Çünkü onlar samimiyetle Allaha iman etmişlerdi. Bu nedenle duaları kabul edildi. Rabbimiz bizleri zalimler ve kafirler için fitne kılma ve bizleri sınamaları için de onları üzerimize salma. Bizleri rahmetinle kafirlerden ve onların tuzaklarından kurtar. Ayette tevekkül duadan önceye alınmıştır. Bu dua edene bir uyarıdır. Dua etmeden önce duasının kabul olması için Allaha tevekkül etmesi gerekir.³⁴⁴

Peygamberlere uyanlar peygamberlerden bildirilen söz ve fiillere iman eden ilk müminlerdir. Onların çoğunluğu da mazlum fakirlerdir. Allahu Teala onları nebi ve resüllerinin sohbetine mazhar kılmıştır. Kafirlerden onlara isabet eden sıkıntılara karşı asla zayıf düşmediler. Bilakis hiç şüphe duymaksızın peygamberlerinin onlara söylediklerine güvenip dayandılar. Bu nedenle İsrailoğullarından olup Musa (a.s.)ya iman eden müminlere bu ayette belirtildiği şekilde dua etmeleri istendi. Onlar da Allaha kendilerini kafirler için fitne kılmamasını ve bu fitne nedeni ile kafirlerden kendilerine isabet eden musibetler nedeni ile kaçipta onların oyuncağı haline gelmemeyi talep

³⁴² İbn-i Teymiyye, Takiyuddin Abu'l-Abbas Ahmed bin Abdulhalim bin Abdussela bin Abdullah bin Ebî'l-Kasım bin Muhammed, *el-Cevabu's-Sahihu li-men Beddele Dine'l-Mesih*, Tah. Ali bin Hasan ve Abdulaziz bin İbrahim ve Hamdan bin Muhammed, Daru'l-Asime, Suudi Arabistan, 2. Baskı, 1999, c.1, s.105; Ziyad bin Abid el-Mişvehi/Meşuhi, *el-İstidafu ve Ahkamuhu Fi'l-Fıkhi'l-İslam*, Dar'ul Künuzi İşbilya, Riyad – Suudi Arabistan, 1. Baskı, 2013 m., s.129.

³⁴³ Yunus 10/ 85 – 86.

³⁴⁴ Beyzavi, *Envaru't-Tenzil*, c.3, s.121 – 122.

ettiler. Aynı şekilde kafirleri üzerlerine musallat etmemesini istediler. Allah ta onların bu dualarını kabul buyurdu ve onları kafirlerin tuzaklarından kurtardı.

Havariler de peygamberlere uyanlardandır. Onlar İsa (a.s.) ile birlikte iman etmişlerdir. Onlar İsa Peygamber ve ondan önceki resullerin öğrencileridirler ki o onları kendine tabi olanlar olarak seçmiştir. Onlar da davetine icabet etmiş ve onunla birlikte yeryüzünde olduğu sürece ona eşlik etmiş ve arkadaşlık etmişlerdir. Sonra göğe kaldırıldıktan sonra onun davetine, risaletine bağlı olarak yaşamışlardır. Hidayet meşalesini taşımış ve onu incil ile birlikte yeryüzündeki bütün insanlara aktarmışlardır.³⁴⁵ Kalplerinin temizliği ve yaşamlarının düzgünlüğü nedeni ile onlara Havariler denilmiştir. Onların dualarından birisi de Allahu Tealanın رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ

ayetidir.³⁴⁶ Müfessirler ayeti açıklarken رَبَّنَا آمَنَّا hakkında doğruladık dediklerini haber verdi, رَبَّنَا آمَنَّا ile ilgili peygamberin İsa (a.s.)ya söz ve davranış olarak indirdiklerine, وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ için gönderdiğin din üzerine peygamberin İsa'ya uyduk ve tabi olduk ifadelerini kullanmışlardır. Artık bizler kendisi ile kullarına gönderdiğin hakk ve doğruluk ile onun yardımcıları olduk. Allahu Tealanın فَاتَّخِذْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ sözünü tefsir ederken bizlerin isimlerini yanında olup hakka şahitlik edenlerin ve senin rububiyetini ve birliğini ikrar edenlerin, elçilerini doğrulayanların, emrettiklerine uyan ve nehyettiklerinden de sakınanların isimleri ile birlikte yaz izahatını yapmışlardır. Devamında bizleri ikramınla ikramda bulunduklarından kıl, bizleri yolundan alıkoyan, azabını hakkeden ve seni inkar edenlerden kılma demişlerdir.³⁴⁷

Havariler İsa (a.s.)ya tabi olanlar ve onun öğrencileridirler. Allah İsa (a.s.)yı göğe kaldırdıktan sonra risaletine bağlı kalarak onun risaletini yanlarında Allahın İsa peygambere indirdiği kitap olan incil olduğu halde bütün ülkeyi gezip insanları Allaha

³⁴⁵ Taberi, Muhammed bin Cerir bin Yezid bin Kesir bin Galib el-Amili, *Tarihu'r-Rusuli ve 'l-Muluki Ve silatu Tarihi't-Taberi*, Daru't-Turas, Beyrut – Lübnan, 2. Baskı, 1967, c.1, s.601 – 604; el-Makdisi, el-Mutahhar bin Tahir, *el-Bed'u ve't-Tarih*, Mektebetü's-Sekafeti'd-Diniyye, Beyrut – Lübnan, Bursaid – Mısır, 1962, c.3, s. 124 – 125.

³⁴⁶ Ali İmran 3/53.

³⁴⁷ Taberi, *Camiu'l-Beyan*, c.6, s.452; Beğavi, *Me'alimu't-Tenzil*, c.1, s.445.

çağırdılar. Onlar Allahın peygamberi İsa (a.s.)ya iman ettiklerini ve onu getirdikleri ile doğruladıklarını ve Allahtan kendilerini birliğine şahit olanlardan ve elçilerini doğrulayanlardan, emrettiklerine uyan yasakladıklarından da sakınlardan kılmalarını ve resüllerin getirdiklerini inkar eden ve azabın üzerlerine hak olduğu kimselerden kılmamalarını Allahtan istediler.

1.4. Alimler

Allahu Teala *إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ* buyurmaktadır.³⁴⁸ Bu ayet Allah'a karşı ancak alim kulların derin saygı duyduklarını belirtir.. Allah resulü de alimin abide üstünlüğü ifade etmek üzere dolunay gecesinde ayın diğer yıldızlara olan üstünlüğü gibidir buyurmaktadır. Alimler peygamberlerin mirasçılarıdır. Peygamberler dinar ve dirhem miras bırakmamışlardır. Bilakis onlar ilmi miras bırakmışlardır. Her kim o mirası alırsa çok büyük bir şans ve pay elde etmiş olur.³⁴⁹

Alimler peygamberlerin mirasçılarıdır. Mirasları ise mal değil ilimdir. Onlar peygamberlerden sonra yaptıkları itaatten ve onların davetteki usulplarının kolaylığı nedeni ile insanların Allahın izni ile dinine girmelerinden dolayı insanların en faziletlieleridir. Onlara itaat etmek gerekir. Onlara isyan etmek reddedilmiştir. İnsanlar din ile ilgili şüphelendiği bir konu varsa onların görüşü ile doğruyu bulabilir. Onlar insanların kandilleri ülkenin minareleri, hikmetin kaynaklarıdır. Hak ehlinin kalpleri onlarla ihya olup dirilir, bidat ve yolunu sapıtanların kalpleri ise onlarla ölür. Onların yeryüzündeki misali karanın ve denizin karanlıklarında yol gösterici olan gökyüzündeki yıldızlar gibidir.³⁵⁰ Onlar Allaha ve kitapta indirilenlere çağırıyorlar. Allahu Teala ayetinde *وَمَا كَانَ قَوْلُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ*

³⁴⁸ Fatır 35/28.

³⁴⁹ Tayyibi, Şerefeddin el-Hüseyin bin Abdullah, *Şerhu't-Tayyibi Ala Mişkati'l-Mesabih el-Müsemma bi-Kaşıfu An Hakaiki's-Sünen*, Tahk. Abdulhamid Hindavi, Mektebetü Nezzar Mustafa el-Baz, Riyad – Suudi Arabistan, 1. Baskı, 1997, c.2, s.673; Molla Ali el- Kari, Ali bin Sultan Muhammed Ebu'l-Hasan Nureddin el-Molla el-Herevi, *Mirkatu'l-Mefatihi Şerhu Mişkati'l-Mesabih*, Daru'l-Fikr Beyrut – Lübnan, 2002, c.1, s.295.

³⁵⁰ el-Acurriyyu, Ebubekir Muhammed bin el-Hüseyin bin Abdullah, *Ahlaku'l-Ulema*, Tah. İsmail bin Muhammed el_Ensari ve Abdullah bin Abdullatif Ali eş-Şeyh, Riasetü İdarati'l-Buhusi'l-İlmiyyete ve'l-İftai ve'd-Davete ve'l-İrşad, Suudi Arabistan, 1978, c.1, s.16 – 17.

³⁵¹ diyerek bu hakikati ifade ediyor. Ayette geçen اذْنُوبِنَا lafzı geçen günah manasına gelip ister küçük ister büyük günahlar olsun masiyet anlamında kullanılmıştır. Aynı şekilde اِسْرَافَنَا kelimesi de yapmaktan men edildiğimizi yapmadaki aşırılıklarımız ve emrindeki sınırı aşmamız manasına gelmektedir. Ayette yer alan أَقْدَامَنَا sözü bizleri İslam ve iman üzerinde sabit kıl şeklinde bir duadır. Benzer bir kullanım فَتَرَلَّ قَدَمٌ بَعْدَ ثُبُوتِهَا ayetinde de görülebilir. Açıklaması imandan sonra küfre girerek önceden üzerinde bulunduğu küfre geri döner şeklindedir. Allahu Tealanın وَأَنْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ifadesi onlara karşı bize göstereceğin kesin kanıtlar ve delillerle bize yardım et anlamını muhtevidir.³⁵³

Alimler peygamberlerden kalan ilmin mirasçılarıdır. İlim dışında dünyaya ait herhangi bir şey miras olarak bırakmamışlardır. Onlar Allahtan en çok korkan ve sakıman Allahın kullarıdır. Onlardan faydalanmak gerekir.. Onlara isyan ise yasaklanmıştır. Çünkü onlar peygamberlerden sonra aydınlık kandillerdirler. Onlara tabi olup onların sözlerini sorunlarımızın çözümü için kullanabiliriz. Allahu Tealanın onlar için bir işaret ve sonradan gelenlere onların doğruluğunun bir delili kıldığı ayet ile duada bulunurlar. Allahtan kendilerini bağışlaması ve küçük ve büyük günahlarını affetmesi, koyduğu sınırları aşmalarındaki israflarını görmeyerek affetmesi için dua ederler. Yine ayaklarını hakkın ve İslam dininin üzerinde sabit kılmasını ister ve önceden olduğu gibi tekrar kafir olarak küfre geri döndürülmelerini istemezler.

1.5. Salihler

Allahu Teala Enbiya Suresi 105. ayette وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا

عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ buyurmaktadır.³⁵⁴

³⁵¹ Ali İmran 3/147.

³⁵² Nahl 16/94.

³⁵³ Maturidi, *Te'vilatü Ehli's-Sünne*, c.2, s.502 – 503.

³⁵⁴ Enbiya 21/105.

Salih insanlar Allahın en yüksek mertebedeki kullarıdır. Bunların dışındaki herhangi bir kul bu özelliklerle anılmaz. Allahın salih kullarından sayılan bir kimse hayatı boyunca Allahın rızasını kazanmak, haram kıldıklarından kaçınmak için sürekli çaba sarfeder. Aynı şekilde o kişi Allahın hilafetini yeryüzünde tatbik eden kimsedir. Allahu Teala onu, yolunu kaybetmiş ve sapmış olan diğer kullarından dilediğinin hidayetini vesile kılar. Bu kişi Allahın ona bağışladığı konum nedeni ile söz ve pratik olarak imanını yeryüzünde uygulama ve onu hayatına yansıtmayı başarmış kişidir. Burada şunu görmekteyiz. Allahu Teala insanları amellerine ve bu din ve insanlık için yaptıklarına göre mükafatlandırmaktadır. Allahu Teala bir kısım peygamberlerin salihlerden olduklarını belirtmiştir. Bu sıfatla vasıflandırdığı söz konusu peygamberlerden bazıları Kur’anda belirtildiğine göre Hz. Süleyman, Hz. Nuh, Hz. Lut’tur.³⁵⁵ Kur’an salihlerin duaları ile süslüdür. Allah bizlere Firavun’un karısının duasını örnek olarak verir. Ayette *إِهْلَآتْ رَبِّ ابْنِ لِي عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَنَجِّنِي مِنْ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ وَنَجِّنِي* ائْهَلَاتُ رَبِّ ابْنِ لِي عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَنَجِّنِي مِنْ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ وَنَجِّنِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ buyrulmaktadır.³⁵⁶ Allah bu ayette Allahı doğrulayıp onun vahdaniyetini kabul edenlere tek ve bir olan Allaha iman eden, peygamberi Musa’ya inanan Firavunun karısını misal göstermektedir. O Allahın düşmanlarından kafir birinin karısıydı. Eşinin küfrü ona zarar vermemiştir. Çünkü O Allaha iman etmişti. Allahu Tealanın takdiri de şudur ki hiçbir kimse bir başkasının günahını yüklenmez. Herkesin kazandığı kendisine aittir. O *إِهْلَآتْ رَبِّ ابْنِ لِي عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ* yani rabbim, senin katında cennette benim için bir ev inşa et diye dua etmiştir. Allah da onun duasını kabul edip cennette ona bir ev yapmıştır. Onun *وَنَجِّنِي مِنْ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ* sözü beni Firavun azabından, aynı kötülükleri işlemekten ve Allahı inkar etmesinden kurtar anlamına gelir. Diğer bir ifadeyle beni seni inkar eden kavmin davranışlarından ve onlara vereceğin azaptan kurtar manasındadır.³⁵⁷

³⁵⁵ Ebu'l-Ala Muhammed bin Hüseyinbin Yakub es-Selefi el-Mısri, *el-Ünsü bi-Zikrillah*, Tah. Muhammed Hüseyin Yakub, Daru't-Takva, Mısır, 2006, s.29; el-Mutezzu Billah, Ebu Muhammed Rıza Ahmed Samedi, *el-kava'idu'l-Hisani fi Esrari't-Ta'ati ve'l-İsti'dadi li-Ramazan*, Tah. Ebu İshak el-Huveyni ve Muhammed Hüseyin Yakub, Mektebetü'l-Fehid, Cidde – Suudi Arabistan, 2. Baskı, 1999, s.20.

³⁵⁶ Tahrim 66/11.

³⁵⁷ Taberi, *Camiu'l-Beyan*, c.23, s.500; Maturidi, *Te'vilatü Ehli's-Sünne*, c.10, s.97.

Allahu Teala Kur’anda salihleri çokça özelliklerle anmıştır. Onları peygamberlerden sonra en yüksek mertebeye koymuştur. Bu onların söz ve kalblerindeki imanlarını pratik hayata aktarmayı başarmalarındaki derin hakikatten kaynaklanmaktadır. Allahu Teala bazı peygamberlerini de salihler olarak vasıflandırmıştır. Bu peygamberler Hz.Süleyman, Hz. Nuh ve Hz. Lut’tur. Allahu Teala sadık imanını sağlamlaştıran Firavunun karısının konumunu yükseltti ve o rabbine kendisi için cennette bir ev yaptırması için dua etti. Allah da duasını kabul etti ve ona cennette bir ev yaptırdı. Allah onu firavun ve kafir kavminden ve onların kötü amellerinden kurtardı.

Salihlerin Kur’anı rehber edinen müminlere örnek olabilecek dualarından birisi de Allahu Tealanın *رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا* ayetidir.³⁵⁸ Ayette geçen *رَبَّنَا* *آتِنَا* *مِنْ* *لَدُنْكَ* *رَحْمَةً* *وَهَيِّئْ* *لَنَا* *مِنْ* *أَمْرِنَا* *رَشَدًا* sözleri rızık anlamındadır. Yine *وَهَيِّئْ* *لَنَا* *مِنْ* *أَمْرِنَا* *رَشَدًا* sözü ise bütün işlerimizi doğruluk ve olgunluk üzerinde kıl demektir. Onlar kavimlerini tefrik ediyorlardı. Çünkü onlar kafir idiler. Kurtuluşları olacağından İslama sınıksız sarıldılar. Rablerinden şefkat ile azaptan korunmaları için bütün işlerini doğruluk ve olgunluk üzerinde kılmasını istediler.³⁵⁹

Kur’anda geçtiği üzere bu ayet salihlerin duasından olup onunla Allahtan kendilerine rızık ve rahmet ihsan etmesini, işlerini kolay ve onları İslam dini üzerinde sabit kılmasını istemişlerdir. Çünkü kıyamet gününde onları azaptan kurtaracak ve kurtuluşlarına vesile olacak olan odur.

1.6. Bütün İnsanlar

Müslüman rabbine dua ettiğinde ona tevekkül etmelidir. Hepimizin bize hayır ve menfaat sağlayacak ve bizlere hayır kapılarını açacak ve bizleri Allaha yaklaştıracak olan bu yüce ibadeti yerine getirmemiz gerekir. Bu ibadet bizleri acizlikten kurtarır. Duada cimrilik müslümanın menfaatine değildir. Çünkü hayırlı bir dua sadece dünya üzüntülerini gidermez aynı zamanda ahirette de büyük bir fayda sağlar.³⁶⁰ Allah bizlere

³⁵⁸ Kehf 18/10.

³⁵⁹ Maturidi, *Te'vilatü Ehli's-Sünne*, c.7, s.141.

³⁶⁰ Süleyman el-Büceyremi, Süleyman bin Muhammed bin Ömer, *Tuhfetü'l-Habibi ala Şerhi'l-Hatibi - Haşiyetü'l-Büceyrimiyyi Ala'l-Hatibi*, Daru'l-Fikr, Beyrut – Lübnan, 1995, c.2, s.18.

nasıl dua edeceğimizi söylemiştir. Bu niyazlardan biri *دَعَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً* *رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً* ayetinde ifade edilir.³⁶¹ Bu şekilde rablerine kendilerini bu dünyada iyilik yani geniş rızık ve ahirette de iyilik yani onları cennetine koyup cehennemden de koruması için dua etmişlerdir.³⁶²

İnsanlar yaratılıştan kaynaklanan bir nedenle tüm işlerinde Allaha tevekkül ederler. Her zaman Allaha dua etmeleri gerekir. Çünkü dua dünyaya ait üzüntü ve kederleri giderdiği gibi sevinç ve ferahlık kazandırır. Allah resulü onlara dünyada geniş rızık ve ahirette ise cenneti vermesi için Allaha dua etmelerini öğretmiştir.

İnsanların dua ettikleri ayetlerden birisi de *يَقُولُونَ رَبَّنَا آتِنَا لَنَا نُورًا وَاعْفِرْ لَنَا إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ* ayetidir.³⁶³ Ayette geçen *يَقُولُونَ رَبَّنَا آتِنَا لَنَا نُورًا* sözünden amaç müminler münafıkların nurunun söndüğünü gördüklerinde kendi nurları hakkında korkmaya ve tedirgin olmaya başladılar ve onların başlarına gelen azabı düşünmeye başladılar ve üzerimizdeki nuru koru ve söndürme diyerek dua etmeleridir. Ayetteki *وَاعْفِرْ لَنَا* sözü ise bizlerin önceden yaptığımız günah ve eksikliklerimizi bağışla, *إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ* ifadesi ise muhakkak ki sen nuru tamamlamaya ve bizi bağışlamaya kadirsin anlamındadır.³⁶⁴

Bu ayet genel olarak insanların yaptığı duaya delil teşkil etmektedir. Bu dua da münafıkların nurlarının söndüğünün ifadesi, kapıldıkları endişeden dolayı Allahtan nurlarını kıyamete kadar korumasını, günahlarını bağışlamasını ve taksiratlarını affetmesini istediklerine dair bir yalvardır.

2. DUA EDENLERİN DUALARINDAN ÖRNEKLER

Kur'anı Kerimde geçen ve dua edenlerin duaları incelendikten sonra bu kısımda onların dualarından bazı örnekleri önceki kısmın tamamlayıcısı niteliğinde Kur'anda yer

³⁶¹ Bakara 2/201.

³⁶² Mukatil bin Süleyman, Tefsiru Mukatil bin Süleyman, c.1, s.176; Salebi, *el-Keşfü ve'l-Beyan*, c.2, s.11.

³⁶³ Tahrim 66/ 8.

³⁶⁴ Semerkandi, *Bahru'l-Ulum*, c.3, s.470.

alan diğer dualar ele alınacaktır. Müfessirlerin anlattıklarına göre bu ayetler lafız ve mana olarak bizlere büyük fayda sağlamaktadır.

2.1. Nebilerin, Meleklerin ve Onlara Uyanların Duaları

1- Allahu Teala قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونُ buyurmaktadır.³⁶⁵ Bu ayet Nuh (a.s.)'un dualarındandır. Bu dua yalanlamalarından dolayı bana yardım olsun diye onları helak et anlamına gelir.³⁶⁶

Nuh (a.s.)'un kavmi kendilerinin şiddetli azaptan kurtulmaları için inen ayetleri ve ilmi yalanladıklarında, onlardan iman edenler dışında kimsenin iman edeceğine dair ümidi kalmadığında kendisini yalanlayan ve getirdiği hak din olan İslama iman etmeyen kavmine beddua etti.

2- Allahu Teala bir ayette وَأَغْفِرْ لِأَبِي إِنَّهُ كَانَ مِنَ الضَّالِّينَ * وَلَا تُخْزِنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ * يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ * إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ buyurmaktadır.³⁶⁷ Bu duada İbrahim'in (a.s.) babasının yaptığı şirk filinin bağışlanmasını ve onun cezalandırılmayıp affedilmesini istemektedir. Ayette onun hidayet yolundan sapanlardan, şeytanın yollarına uyanlardan ve Allahı inkar edenlerden olduğu da ifade edilmektedir. Ayette geçen وَلَا تُخْزِنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ sözünden ise kıyamet günündeki durumlarına hazırlanmak üzere kulların kabirlerinden diriltileceği günde azabınla beni zillete düşürme niyazı anlaşılmaktadır. Yine يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ sözü ile de dünyada bütün malını sadaka olarak verse ve bütün neslini feda etse de inkar etmesi nedeni ile faydanın sağlamayacağı, kendisinden azabın kaldırılmayacağı günde beni hezimete uğratma manası kastedilmektedir. Ayette إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ifadesi ile İbrahim (a.s.) selim bir kalb ile gelme dışında ne malın ne de evlâdın fayda sağladığı o günde insanların tekrar diriltileceği günde beni mahcup etme

³⁶⁵ Müminun 23/26.

³⁶⁶ Ebu Muzaffer es-Semani, *Tefsiru'l-Kuran*, c.3, s.471.

³⁶⁷ Şuara 26/86 – 89.

demek istemektedir. Selim kalpten maksat Allahın birliği ve ölümden sonra tekrar dirilme hususunda kalbin şüphe duymamasıdır.³⁶⁸

Bu ayet efendimiz İbrahim (a.s.)in yaptığı duadır. Bu dua ile rabbinden kendisine şirk koşan babasını affetmesini ve dünyada işlediği, Allahu Tealanın birliği ve rububiyetinde şüpheden uzak selim bir kalp ile yaptığı salih amel dışında insanların tekrar diriltileceği, malın ve evladın fayda sağlamayacağı günde kendisini mahcup etmemesini talep etmiştir.

3- Kur’anda şöyle buyrulmaktadır.

قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِّن قَبْلُ وَإِيَّايَ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا إِن هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ
تُضِلُّ بِهَا مَن تَشَاءُ وَتَهْدِي مَن تَشَاءُ أَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ * وَكَتُبْنَا لَنَا فِي هَذِهِ
الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ³⁶⁹

Bu ayet göreceğini görmeden veya başka bir nedenle onların ve kendisinin helakının temennisidir. Veyahut sen bundan önce onları Firavunun helak etmesinden, denizde boğulmaktan ve sair azaplardan onlara merhamet ederek onları kurtadın şimdi onların ikinci kez kurtulmaları ve senin onlara merhamet etmen senin engin merhametinden hiçte uzak değildir demektir. Ayetteki أَهْلَكْتَهُمْ مِّن قَبْلُ وَإِيَّايَ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا sözünü bizden inatçıların ve seni görmeyi talep edenlerin anlamında ifade edildiğini bazıları söylemiştir. Diğer bir görüşe göre ise ayetin anlamının beyinsizlerin buzağıya tapmaları nedeni ve Musa (a.s.)nın mikat için seçtiği yetmiş kişinin kalplerini korku bürüyerek öyle ki mafsalları kopacak derecede titremeye başlamalarından helak olmaya yüz tutmaları sebebiyle Musa (a.s.) ağlayarak onlar için dua etmiş ve Allah onlardan azabı kaldırmıştır. Aynı şekilde إِن هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ ifadesi için bu ancak senin onlara sözünü dinlettiğinde onların seni görmedeki tamahlarından kaynaklanan imtihan ya da buzağıdan çıkan sestten dolayı onların korkması olduğu söylenmiştir. Ayette geçen ifadelerle bakılırsa تُضِلُّ بِهَا مَن تَشَاءُ birine uyma veyahut sınırı aşma nedeni ile sapma, وَتَهْدِي مَن تَشَاءُ hidayetine ve onunla imanını güçlendirme, وَلِيُّنَا işimizi gören ve onun

³⁶⁸ Taberi, Camiu'l-Beyan, c.19, s.365 – 366.

³⁶⁹ Araf 7/155 -156.

üzerinde kaim olan, *فَاغْفِرْ لَنَا* işlediklerimizi affetme, *وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ* bötölüğü bağışlama ve onu iyilikle değiştirme, *وَأَكْتُبْ لَنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً* güzel bir geçim ve başarılı bir itaat, *وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا هُذْنَا إِلَيْكَ* cennet anlamlarına geldiği görülür.³⁷⁰

Musa (a.s.) kavminin buzağıyı ilah edindiklerini gördüklerinde bu ayette geçen duayı yapmıştır. Fakat o kavminden kendisine iman etmiş yetmiş kişiyi seçmişti. Onları korkudan dolayı titreme tuttuğunda Musa (a.s.) Allaha onların üzerinden azabı kaldırması için dua etti. Bunun üzerine Allah duasını kabul etti ve onların üzerinden azabı kaldırdı. Allahtan kötülüklerini iyiliklerle değiştirmesini ve iyi rızık ve güzel bir geçim vermesini, ölümden sonra ise cennetle mükafatlandırmasını istedi.

4-Allahu Teala ayette *وَأَذْكُرْ عَبْدَنَا أَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ أَيُّ مَسِّنِي الشَّيْطَانُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ*³⁷¹

buyurmaktadır. Ayette geçen *مَسِّنِي الشَّيْطَانُ* sözü hakkında anlamı şeytan Allahtan önce Eyyub'un (a.s.) malına sonra çocuklarına, evine sonra bedenine sonrada kalbine musallat olmak için izin istedi Allah hepsine izin verdi ancak kalbine musallat olmasına izin vermedi açıklaması vardır. Ayetteki *بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ* ifadesi ona elem, azap, bela ve musibet isabet etti anlamındadır. Öyle ki bu musibet Allahı zikrettiği diline varmak üzereyken orada artık rabbine üzerindeki musibeti kaldırması için dua etti. Allah da duasını kabul etti ve üzerindeki belayı uzaklaştırdı.³⁷²

Eyyub peygamber belaya mübetela olduğunda ve bunun hafifletilmesi için önce rabbine dua etmemiştir. Ancak musibetin Allahı zikrettiği diline ulaştığında rabbini anamayacağı endişesi ile Allaha karşılaştığı bela ve musibetleri üzerinden alması için dua etmiştir. Allah da duasını kabul ederek üzerinden musibeti kaldırmıştır.

5- Allahu Teala bir ayette *وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا*³⁷³ buyurmaktadır. Ayet rabbim ilmimi arttır anlamında bir duadır. Ayetle ilgili açıklamalara bakıldığında rabbine Kur'an ile

³⁷⁰ Beyzavi, *Envaru't-Tenzil*, c.3, s.36 – 37.

³⁷¹ Sad 38/41.

³⁷² Maverdi, *en-Nüketü ve'l-Uyun*, c.5, s.101.

³⁷³ Taha 20/114.

ilmini artırması için dua et, manasını anlamam için idrakimi arttır gibi ifadelerle karşılaşılır.³⁷⁴

Peygamberimiz Muhammed (s.a.v.)'in dualarından birisinde Allahtan Kur'anın manalarını daha iyi anlamak ve ondaki o anlam yoğunluğunu ve cümle yapısındaki güzellikleri idrak etme noktasındaki anlayışını artırmasını istemiştir.

6- Allahu Teala konuyla ilgili bir ayette رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِي فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

buyurmaktadır.³⁷⁵ Ayet rabbim beni zalim topluma mensup kılma manasına gelir. Ayetin tefsirinde eğer sen onlara dünyada ve ahirette vad ettiğini bana gösterirsen beni onlarla dost ve arkadaş kılma ve bana onların azabıyla azab etme gibi açıklamalar yapılmıştır. Bu duanın Bedir gününde yapıldığı ifade edilir.³⁷⁶

Peygamberimiz Muhammed (s.a.v.) Bedir gününde müşriklerin yaptığı azabı gördüğünde bu duayı yapmış ve Allahtan kendisine dünyada ve ahirette onların azabıyla azab etmemesini talep etmiştir.

7- Allahu Teala yine bir ayette وَمَا تَنْقِمُ مِنَّا إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِآيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَاءَنَا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا

buyurmaktadır. Firavunun sihirbazları, Firavun onların ellerini ve ayaklarını çarpaz keserek cezalandıracağını söyleyince ona وَمَا تَنْقِمُ مِنَّا إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِآيَاتِ رَبِّنَا diyerek cevap verdiler. Ayetin tefsirinde ey Firavun bizden intikam alamazsın ve sen bizim iman etmemize şaşmaktasın açıklaması yapılmıştır. Diğer bir ifadeyle sihirbazlar bizler göklerin ve yerin sahibi olan Allahtan başka senin ve benzerlerinin hiçbir zaman asla getiremeyeceği ve Musa'nın getirdiği rabbimizin delillerini tasdik ettik demişlerdir. Sonra hemen Allahtan Firavunun azabına karşı kendilerine dayanma gücü ve sabır vermesini istediler. Yani Firavunun bizlere işkence ederken bizlerin üzerine seni inkar etmeye mani olacak bir engel ve mania indir. Onlar ayete göre وَمَا تَنْقِمُ مِنَّا إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِآيَاتِ رَبِّنَا diyerek

³⁷⁴ Semerkandi, *Bahru'l-Ulum*, c.2, s.414

³⁷⁵ Mü'minun 23/94.

³⁷⁶ Ebu's Suud el-İmadi, Muhammed bin Muhammed bin Mustafa, *İrşadu'l-Akli's-Selimi İla Mezaya'l-Kitabi'l-Kerim*, Tah. Abdulkadir Ahmed Ata, es-Saade, Riyad – Suudi Arabistan, trs., c.4, s.83; Said Havva, Said bin Muhammed bin Mahmud, *el-Esasu Fi't-Tefsir*, Daru's-Selam – Kahire, 6. Baskı, 2003, c.7, s.3663.

³⁷⁷ Araf 7/126.

Allahtan kendilerini İslam üzere öldürmesini, canlarını müşrik olarak değil de İbrahim (a.s.)'in dini olan İslam üzerine alınmasını istediler.³⁷⁸

Firavunun sihirbazları Musa ve Harun'un Rabbine iman edip onun getirdiği delilleri ve kanıtları tasdik ettiklerinde Firavun onları, ellerini ve ayaklarını çaprazlama keseceğini ve onları asacağını söyleyerek tehdit etti. Onlar o zaman kendilerini kurtarması için Allaha dua ettiler. Allahta kendilerini İbrahim (a.s.)'in dini olan hak din yani İslam üzerinde ayaklarını sabit kılmasını, gördükleri şiddetli azaba karşı tereddüt geçirmemelerini istedikleri bu ayet onların dualarındandır.

2.2. Alimler, Salihler ve Diğer Tüm İnsanlar

1- Kur'anda **إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ** buyurmaktadır.³⁷⁹ Allahu Tealanın ayetinde geçen **إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرَانَ** sözü Meryem'in annesi Kafuza Kızı Hanna' yı ifade eder. İmran ise Musa (a.s.)'nin babası olan İmran değil, Masan oğlu İmran'dır. Masan'ın Oğulları İsrailoğullarının kralları, ruhbanları ve liderleri idiler. Allahu Tealanın **إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي** sözü ise karnımda taşıdığım çocuğumu senin için adadım anlamındadır. Nezr insanın kendisi için yapacağını ve zorunlu kıldığı şeydir. Ayette yer alan **مُحَرَّرًا** lafzı için sadece senin için, kiliseye hizmetçi olsun diye, dünya işlerinden herhangi bir şey onu meşgul etmeyecek şekilde, erkek çocuklardan başkası adanmamaktaydı ve bir kız çocuğunun kendisinde olan aybaşı ve sair sıkıntılardan dolayı adanması da uygun değildi açıklaması yapılmıştır. Ayetin son kısmı olan **إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ** sözü sen duamı işiten ve niyetimi bilensin anlamına gelir.³⁸⁰

Musa (a.s.)'nin babası olan İmran değilde diğer İmran'ın karısı olan Hanna Allaha kendisine özgür bir çocuk bağışlamasını istedi, veyahut onu kiliseye hizmetçi olsun diye dünya meşgalelerinden uzak olacak şekilde adadı. Fakat o yani Hanna Allahın kendisine erkek çocuk değil de bir kız çocuğu bağışladığını bilmemekteydi. O dönemde ise

³⁷⁸ Taberi, *Camiu'l-Beyan*, c.13, s.35.

³⁷⁹ Ali İmran 3/35.

³⁸⁰ Beğavi, *Me'alimu't-Tenzil*, c2, s.29; İbn-i Kesir, *Tefsiru'l-Kurani'l-Azim*, c.2, s.33.

kiliselerin hizmetine kızlar değilde sadece erkek çocuklar bakardı. Fakat Allah duasını kabul etti ve ondan razı oldu. Çünkü Allah onun niyetindeki sammiyeti bilmekteydi.

2- Allahu Teala bir ayette ³⁸¹ رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ buyurmaktadır. İbn-i Abbas

Araftakiler salih olan topluluk, fakihler ve alimlerdir demiştir. Ateş ehline ve içinde bulunanlara baktıklarında Allaha yalvararak kendilerini onlardan kılmamalarını istediler.³⁸²

3- Allahu Teala konuyla ilgili olarak لَنَا أَهْلُهَا وَاجْعَلْ لَنَا مِنَ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَرْجَاً buyurmaktadır.³⁸³ Ayette geçen - الْقَرْيَةِ - köyden kasıt

Mekkedir. Zalim ise müşrik anlamında kullanılmıştır. Yani çocuk, kadın ve erkeklerden mazlumlardan bizleri halkı müşrik olan bu köyden yani Mekkedden çıkart diyerek dua etmişlerdir. Yine وَاجْعَلْ لَنَا مِنَ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَرْجَاً ifadesi bizden düşmanı alıkoy şeklinde açıklanmıştır. Allah onların duasını kabul etti. Allah resulü Mekke'yi fethettiğinde başlarına Esed Oğlu İtab'ı geçirdi.³⁸⁴ Onları zalimlerin zulmünden korumak için Allah onu başlarına yardımcı kıldı.³⁸⁵

Çocuk, kadın ve erkeklerden mazlum olanlar Allahtan kendilerini halkı müşrik olan Mekke'den çıkartmasını istediler. Yine ondan, müşriklerin kendilerine zulmetmesini engelleyecek ve mani olacak bir yardımcı göndermesini talep ettiler. Allah dualarını kabul etti ve Esed Oğlu İtab'ı başlarına veli olarak bıraktı. Muhammed (s.a.v.)i ise zalim ile mazlum arasında hak ile hükmeden ve adaletli davranan bu kişiyi başlarına yardımcı tayin etti.

³⁸¹ Araf 7/47.

³⁸² Hatib eş-Şirbini, Şemseddin Muhammd bin Ahmed, *es-Siracu'l-Münir Fi'l-İnani Ala Marifeti Bazı Me'ani Kelami Rabbina'l-Hakimi'l-Habir*, Bulak, Kahire, 1868, c.1, s. 477; Nevevi el-Cavi, Muhammed bin Ömer, *Merahu Lebid li-Keşfi Mana'l-Kur'ani'l-Mecid*, Tah. Muhammed Emin es-Sanavi, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye – Beyrhut, 1. Baskı, 1996, s.372.

³⁸³ Nisa 4/75.

³⁸⁴ İtab bin Üseyd bin Ebi'l-Ays bin Ümeyyete bin Abdışems bin Abdimenaf el-Kureşi. Lakabı, Ebu Muhammed veya Abu Abdurrahmandır. Allah Resulü Huneyn'e çıkınca o henüz on sekiz yaşında iken Mekke'ye vali olarak atadı. Ebubekir (r.a.)in öldüğü tarih olan hicri 23 yılında vefat etmiştir.; İbn-i Hibban, Muhammed bin Hibban bin Ahmed bin Hibban bin Muaz bin Mabeid, *es-Sikat*, Tah. Hamd Abdulmuin Han, Dairetü'l-Mearifi'l-Osmaniyye, Haydarabad – Hindistan, 1. Baskı, 1983, c.3, s.324.

³⁸⁵ Beğavi, *Me'alimu't-Tenzil*, c.2, s.250; Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, c.10, s.142.

4- Allahu Teala şöyle buyurmaktadır.

رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ * رَبَّنَا إِنَّكَ مَن تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْرَجْتَهُ
وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ * رَبَّنَا إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا
وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَقَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ * رَبَّنَا وَآتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلَى رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِبْنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ
الْمِيعَادَ³⁸⁶

Ayette geçen رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا sözü boşuna yaratmadın anlamındadır.

Yaratılan tüm mahlukat Allahın birlik ve rububiyetinin delilidir. Yine سُبْحَانَكَ lafzı Allah her türlü eksiklik, ayıp ve kötülükten münezzehtir manasındadır. Sen kafirlerin seni vasıflandırdıkları her şeyden arı ve temizsin demektir. Ayette yer alan ifadelerden رَبَّنَا إِنَّكَ مَن تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْرَجْتَهُ kullarından her kimi ateşe koyarsan muhakkak ki onu zillete düşürüp onu utandırmış ve alçaltmışsındır, وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ onları azaptan uzaklaştıracak veyahut hafifletecek bir yardımcı ve manileri yoktur, رَبَّنَا إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا bizler senin gönderdiğin hak davetçiyi işittik ve gördük şeklinde anımlandırılabilir. Buradaki davetçi Hz. Muhammed ve Kur'andır. Her ikisi de insanları tek ve bir olan Allaha çağırırlar. Onların فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا sözü sözleri önceden وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا, işlediğimiz günahlarımız ve yaşlandıkça çok önce geçen günahlarımız, ifadesi kalan ömrümüzde bizleri günah ve masiyetlerden korusun ve bizlere belkide bizim kafirlerle birlikte haşrolunmamıza neden olacak ve bizleri küfre ve ateşe sokacak olan günahlarımızı ve kötülüklerimizi bağışlayacak salih amelleri bize göster şeklinde açıklanabilir. Allahu Tealanın وَآتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلَى رُسُلِكَ ifadesi elçilerinin bize vadettikleri senin izinle günahlarımızın bağışlanması ve cennete girmeyi nasip eyle tarzında anlaşılabilir.³⁸⁷

Kur'anda yer alan bu pasaj bütün insanların yapabileceği duaya bir örnektir. Sen her şeyi bir hedef için yarattın. O hedef de yarattıklarına rububiyetini, vahdaniyetini ve

³⁸⁶ Ali İmran 3/191 – 194.

³⁸⁷ Maturidi, *Te 'vilatü Ehli 's-Sünne*, c.2, s.560 – 566; Kasımi, *Mehasinu't-Te 'vil*, c.2, s.482 – 484.

kudretini göstermektir. Sen her türlü eksiklikten ve ayıptan ve kafirlerin seni itham ettikleri şeyden münezzehsin. Ey Rabbimiz bize vadettiğin cenneti senden diliyoruz. Çünkü eğer sen bizleri ateşe atarsan ve bizleri utandırır ve zillete düşürürsen hiç şüphesiz senden başka hiçbir kimse bizi o ateşten uzaklaştıramaz. Fakat bizler senin lütfunla şerefli paygamberine ve getirdiği Kur'ana ve çağırdığı hakka iman ettik. Ey rabbimiz bizleri önceden yaptığımız günah ve masiyetlerden koru, bizim tevbemizi kabul et. Ve bizleri rahmetinle kalan ömrümüzde kötülüklerden koru.

SONUÇ

Allahu Teala ile kulun iletişim yollarından biri de duadır. Kul dünya ve ahirete yönelik her türlü istek ve talebini dua sayesinde her şeye Kadir olan yaratıcısına ve mutlak istek makamına iletebilmektedir. Kur’anda dua hakikati hakkında bizleri aydınlatacak önemli bilgiler ile karşılaşıldı. Adeta bir ilim denizi olan tefsir kitapları ve marifet okyanusu mesabesindeki kaynaklarda duaya özel önem verilmiş dua ile ilgili ayetler üzerinde titizlikle durulmuş konunun tüm vecheleri aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Dua maddesi lügat kitaplarında çok geniş bir şekilde yer almaktadır. Dua, dua edenin fayda sağlamak, zararı gidermek için ortaya koyduğu taleplerdir. İnsan bu taleplerini yaratıcıya aracı olarak iletebilmesi dua sayesinde mümkün olmaktadır.

Sözlük ve terim anlamı bakımından namaz, ibadet, nida gibi bazı kelimelerin dua manasında kullanıldığı görülmektedir. Kur’anda da bu kullanıma örnekler olduğu ortaya çıkmıştır.

Kur’anda geçen dua ile ilgili ayetlerin delaleti konusunda alimler arasında ittifak ve ihtilaflar bulunmaktadır.

Dini her amelin bir takım usulleri olduğu gibi duanın da tevhid, ihlas ve peygamberin sünnetine tabi olmak gibi şartları vardır. Bu şartlar bir anlamda kulun yaratıcısı ile olan iletişiminin şeklini belirleyerek duanın pratik yönünü düzenler. Çünkü dua yaratıcı ile olan gelişüzel bir ilişki ve öylesine dil ile yapılan bir talep değildir. Belli usul ve kaideleri vardır ki bunlar duanın kabul edilmesi sürecinde de etkili olur. İnsan sadece yerine getirmiş olmak için dua etmez aynı zamanda yaratıcının taleplerine cevap vermesini de bekler. Bu nedenle dua edenin bu süreçte yerine getirmesi gereken şartlar olduğu gibi uyması gereken bir alçak bir sesle dua etmek gibi bir takım adaplar da vardır.

Kur’anda ifade edildiğine göre duanın da bazı sınırları vardır. İnsan aklına gelen herşey için talepte bulunamaz. Duanın konusu haklı, geçerli ve meşru olması gerekir. Ayetlerde ölüme ve şerre dua etmek gibi bazı talepler yasaklanmıştır. Bazı musibetlerle imtihan olduğumuzda beddua etmememiz yönünde teşvik etmektedir. Zira yaşadıklarımız musibetler bizim için bir rahmet, kendi ellerimizle işlediğimiz günah ve isyankarlıkların kefareti olabilmektedir.

Başta insanlar olmak üzere peygamberler ve melerkler de dua etmektedirler. Peygamberler kendilerine yapılan inkar ve eziyetler sonucu kavimlerinin azap görmeleri için dua etmişler O kavimlerden kavimlerden bazılarını sarsıntı götürmüş, kimi bir çılgılla helak olmuş, kimi boğularak ölmüş, kimisi de şiddetli bir rüzgar ile azap edilmiştir.

İnsanlar ve peygamberler de dahil duaya muhtaçtırlar. Müslümanın zorlukta veya rahatlıkta hiçbir zaman duayı terk etmemesi gerekir.

İlgili dini mercilere duanın önemi üzerinde durulması gerekir. Müslümanların okuyup kolayca yararlanabilmesi için kitap ve broşür yayınların çoğaltılmasına faydalı olur. Dini konularda insanları aydınlatanların duanın önemi ve hiçbir şekilde terk edilmemesi hususunda Müslümanları bilinçlendirmek için devamlı bir şekilde gayret sarfetmeleri olumlu sonuçlar doğuracaktır.

Her dönemde, her yerde ve her çevrede farklı şekillerde ortaya çıkan duanın önemi konusunun, üniversitelerce ve araştırma merkezlerince önemsenmesi ve derslerle, araştırmalarla bu konunun işlenmesi farkındalık oluşması açısından gereklilik arz eder.

Aileler ve velilerin çocuklarına dua etme alışkanlığı kazandırmaları duanın insan hayatına yerleşmesi için mühim bir husuttur.

Bütün müslümanların duayı ne zor zamanlarında ne de rahatken asla elden bırakmamalarını gerekir.

Gerek İslami ve gerekse Beşeri İlimlerde çalışan araştırmacıların Kur'an-ı Kerimin ortaya koymuş olduğu ve asla ihmal kabul etmeyen kültüre önem vermeleri ve konuyu kendi zaviyelerinden derinlemesine araştırmaları insanın manevi hayatının anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

Müslümanların Kur'an-ı Kerim'deki dua ayetlerine sınıksız sarılmaları ve yabancı medeniyetlerin ortaya çıkarmış olduğu ve İslamda yeri olmayan bir takım sözlerin körü körüne taklit edilmemesi gerekir.

KAYNAKÇA

- Abdurrezzak bin Abdulmuhsin el-Bedr, Fıkhu'l-Ed'iyeti ve'l-Ezkar, Kuveyt, Kuveyt, 2. Baskı, 2003.
- Abdurrezzak Sanani, Ebubekir Abdurrezzak bin Hümam bin Nafi el-Humeyri el-Yemami, *Tefsir 'u Abdurrezzak*, Tah. Mahmud Muhammed Abduh, Daru'l-Kütüb'l-İlmiyye, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 1419 h.
- Abdulkirim Yunus el-Hatib, *Tefsiru'l-Kurani li'l-Ku'ran*, Tah. Muhammed Mahmud el-Haderi, Daru'l-Fikri'l-Arabi, Kahire – Mısır, 1967.
- Abdulmelik bin Abdullah bin Dehiş, *Rumuzu'l-Kunuz Fİ Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz*, Mektebetü'l-Esedi, Mekke, 1. Baskı, 2008.
- el-Acuriyyu, Ebubekir Muhammed bin el-Hüseyin bin Abdullah, *Ahlaku'l-Ulema*, Tah. İsmail bin Muhammed el-Ensari ve Abdullah bin Abdullatif Al eş-Şeyh, Riasetü İdarati'l-Buhusi'l-ilmiiyyete ve'l-İftai ve'd-Davete ve'l-İrşad, Suudi Arabistan, 1978.
- Ahmed Mahmud el-Useyri, *Mu'cezû't-Tarihi'l-İslami Münzü Ahd-i Adem (a.s.) (Tarihu ma Kable'l-İslam) ila Asrina'l-Hazır*, Fihristu Mektebeti'l-Melik Fehd el-Vataniyye, Riyad – Suudi Arabistan, 1. Baskı, 1996.
- Alimler Topluluğu - Nahbe min'el Ulema, *el-Muhtasaru Fi Tefsiri'l-Kurani'l-Kerim*, Merkezü Tefsiru li'd-Dirasati'l Kur'aniyye, 3. Baskı, Riyad – Suudi Arabistan, 2015.
- Aydemir, Abdullah, “Tedavide Duanın Yeri”, *İslam Medeniyeti*, 1973, cilt. III, sayı. 32, ss. 7-16.
- Bayraklı, Bayraktar , Kur'ân Tefsiri , İstanbul , 2008.
- Bereketi, Muhammed Amim el-İhsan el-Müceddidi, *et-Tarifatu'l-Fıkhiyye*, Daru'l-Kütüb'l-İlmiyye, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 2003.
- Bezzar, Abubekir Ahmed bin Amr bin Abdulhalik bin Hallad bin Ubeydullah el-İtki, *el-Bahru'z-Zahhar el-Marufu bi-Mesnedi'l-Bezzar*, Tah. Mahfuzurrahman Zeynullah, Ketebetü'l-Ulumi ve'l-Hikmeti, - Medine-i Münevvere, Suudi Arabistan, 1. Baskı, 2009.
- Beğavi, Ebu Muhammed el-Hüseyin bin Mesud, *Me'alimu't-Tenzil Fi Tefsiri'l-Kur'an*, Tahkik: Muammed Abdullah en-Nemr ve Osman Cuma Zamiriyye ve Süleyman Müslim el-Harş, Daru Tayyibe, Riyad, Suudi Arabistan, 4. Baskı, 1997.
- Beyzavi, Nasıruddin Abdullah bin Ömer bin Muhammed, *Envaru't-tenzil ve Esraru't-Te'vil*, Tah. Maraşlı Muhammed Abdurrahman, Dar-ı İhya-ı Turasıl-Arabi, Beyrut, 1. Baskı, 1418 h.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'an Keri'in Türkçe Meâli Alisi ve Tefsiri*, Bayraklı Yayınları, İstanbul , 2008.

- Burhaneddin el-Bikai, İbrahim bin Ömer bin Hasan er-Ribat bin Ali bin Ebubekir el-Bikai, *Nazmu'd-Durer Fi Tenasibi'l-Ayati Ve's-Suver*, Tah. Abdurrezzak Galib el-Mehdi, Daru'l-Kütüb'il-İlmiyye, Beyrut – Lübnan, 1995.
- Cemaleddin El-Kasimi, Muhammed Cemaleddin bin Muhammed Said bin Kasım el-Hallak, *Mehasinu't-Te'vil*, Tah. Muhammed Basil Uyunu's-Sud, Daru'l-Kütüb'il-İlmiyye, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 1418 h.
- Cezairi, Cabir bin Musa bin Abdulkadir bin Cabir bin Ebubekir, *Eyseru't-Tefasir li-Kelami'l-Aliyyi'l-Kebir*, Mektebetü'l-Ulumi ve'l-Hikem, Medinei Münevvere – Suudi Arabistan, 5.Baskı, 2003.
- Cilacı, Osman, “*Dua*”, DİA, İstanbul, 1994, c. IX,
- Cürcani, Ebubekir Abdulkahir bin Abdurrahman bin Muhammed, *el-Miftahu Fi's-Sarfi*, Tah. Ali Tevfik el-Hamed, Müessesetu'r Risale, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 1987.
- Dahhak, Dahhak bin Müzahim el-Hilali, *Tefsiru'd-Dahhak*, Tah. Muhammed Şükrü Ahmed ez-Zevayiti, Daru's Selam, Kahire – Mısır , 1. Baskı, 1999.
- ed-Dameğani, el-Hüseyin bin Muhammed, *Kamusu'l-Kuran ev Islahu'l-Vucuhi ve'n-Nezair Fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Tah. Abdulaziz Seyyid el-Ehl, Daru'l-İlm il'l-Melayin, Beyrut – Lübnan, 3. Baskı, 1980.
- Diyarbakırlı, Hüseyin bin Muhammed bin el-Hasan, *Tarihu'l-Hamisi Fi Ahvali Enfusi'n-Nefis*, Daru Sadır, Beyrut – Lübnan, trs.
- Ebu'l-Abbas el-Fasi, Ahmed bin Muhammed bin el-Mehdi bin Uceybe, *el-Bahru'l-Medid Fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Mecid*, Tah. Ahmed Abdullah el-Kureşi Reslan, Daru'l-Kutüb'il-İlmiyye, Beyrut – Lübnan, 2. Baskı, 2002.
- Ebu'l-Ala Muhammed bin Hüseyin bin Yakub es-Selefi el-Mısri, *el-Ünsü bi-Zikrillah*, Tah. Muhammed Hüseyin Yakub, Daru't-Takva, Mısır, 2006.
- Ebu Hanife ed-Deynuri, Ahmed bin Davud, *el-Ahbaru't-Tival*, Tah. Abdulmunim Amir, Daru İhyai'l-Kütüb'il-Arabi, Kahire, 1. Baskı, trs.
- Ebu Hilal el-Askeri, Ebu Hilal el-Hasan bin Abdullah bin Sehl bin Sa'id bin Yahya bin Mihran, *Mu'cemu'l-Furuki'l-Lügaviyye*, Tah. eş-Şeyh Beytullah Beyat, Müessesetü'n Neşru'l İslami, 1. Baskı, 1412 h.
- Ebu'l-Muzaffer es-Semani, Mansur bin Muhammed bin Abdulvebbar bin Ahmed el-Mervezi, *Tefsiru'l-Kuran*, Tah. Yasir bin İbrhaim ve Ganem bin Abbas bin Ganem, Daru'l-Vatan, Riyad, 1. Baskı, 1997.
- Ebu Suud el-İmadi, Muhammed bin Muhammed bin Mustafa, *Tefsiru Ebi Suud el-Müsemma “İrşadu'l-Akli's-Selimi İla Mezaya'l-Kitabi'l-Kerim*, Tah. Abdulkadir Ahmed ata, es-Saade, Riyad – Suudi Arabistan, trs.
- Ebu'l-Yumn el-Uleymi, Abdurrahman bin Muahmmed bin Abdurrahman el-Uleymi el-Hanbeli, *el-Ünsu'l-Celil Bi-Tarihi'l-Kudsi ve'l-Halil*, Tah. Adnan Yunus Abdulmecid Nebatete, Mektebetü'd-Dendis, Amman, trs.

- Enbari, Ebu'l-Berekat Abdurrahman bin Muhammed bin Ubeydullah el-Ensari, *Nüzhetü'l-Elibba Fi Tabakati'l-Üdeba*, Tah. İbrahim es-Samirai, Mektebetü'l-Menar, ez-Zerka – Ürdün, 3.Baskı, 1985.
- Ezheri, Ebu Mansur Muhammed bin Ahmed, *Tehzibu'l-Lüga*, Tah. Muhammed İvaz Murib, Daru İhya'it-Turas'il-Arabi, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 2001.
- Farabi, Ebu İbrahim İshak bin İbrhaim bin el-Hüseyn, *Mu'cemu Divani'l-Edeb*, Tah. Ahmet Muhtar Ömer, Daru's-Şu'ayb, Kahire, 2003.
- el-Fasi, Muhammed bin Ahmed bin Ali Ve Takiyuddin, Ebu't-Tayyib el-Mekki el-Hüseyni, *Şifau'l-Ğarami bi-Ahbari'l-Beledi'l-Harami*, Daru'l-Kütüb'il-İlmiyye, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 2000.
- Faysal Mübarek, Faysal bin Abdulaziz bin Faysal bin Hamd el-Mübarek el-Harimli, en-Necdi, *Tevfiku'r-Rahman Fi Durusi'l-kuran*, Tah. Abdulaziz bin Abdullah bin İbrahim ez-Zir Al Muhammed, Daru'-Asime, Riyad – Suudi Arabistan, 1. Baskı, 1996.
- Firuzabadi, Mecduddin Tahir Muhammed bin Yakub, *Kamusu'l-Muhit*, Tahk. Mektebetü Tahkiki't Turas Fi Müessesetü'r Risale bi İşrafi Muhammed Naim el-İraksusi, er-Müessesetü'r Risale, Beyrut – Lübnan, 8. Baskı, 2005.
- Gazali, Abu Hamid Muhammed bin Muhammed el-Gazali et-Tusi, *İhyau Ulumi'd-Din*, Daru İbn-i Hazm, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 2005.
- Gorani, Ahmed bin İsmail bin Osman, *Gayetü'l-Emani Fi Tefsiri'l-Kelami'r-Rabbani*, (Doktora Tezi), Tah. Muhammed Mustafa Göksu, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Türkiye, 2007 m.
- Haralliyyu, Ebu'l-Hasani Ali bin Ahmed bin Hasan et-Tucibi el-Endülüsi, *Turasu Ebi'l-Hasan el-Hralli el-Merakişi Fi't-Tefsir*, Tah. Mehmedi bin Abdusselam el-Hayyati, Merkezü'l-Camii li'l-Bahsi'l-İlmi – Ribat, 1.Baskı, 1997.
- Hatib eş-Şirbini, Şemseddin Muhammd bin Ahmed eş-Şafii, *es-Siracu'l-Münir fi'l-İlaneti Ala Marifeti Bazi Meanı Kelami Rabbina'l-Hakimi'l-Habir*, Bulak, Kahire – Mısır, 1868.
- Hatib, Abdulkarim, *eş-Şübehatü elleti Esirat Havle De'avetü eş-Şeyh Muhammed b. Abdulvehhab*, İmam Muhammed bin Suud el-İslamiye Üniversitesi Araştırma Enstitüsü, Riyad – Suudi Arabistan, 2. Baskı, 1991.
- Hattabi, Hamd bin Muhammed bin İbrahim el-Besti, *Şe'nu'd-Du'a*, Tah. Ahmed Yusuf ed-Dekkak, Daru's-Sekafeti'l-Arabiye, Kahire – Mısır, 1. Baskı, 1984.
- Hazin, Alaaddin Ali bin Muhammed bin İbrahim bin Ömer eş-Şeyhi, *Lübabu't-Te'vil Fi Me'ani't-Tenzil*, Tah. Muhammed Ali Şahin, Daru'l-Kütüb'il-İlmiyye, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 1415 h.
- Hökelekli, Hayati, *Din Piskolojisi*, Ankara, 1998 .
- Huli, Ahmed bin Fehd, *Uddetü'd-Dai ve Necahu's-Sai*, Tas. Ahmed el-Muvahhidi el-Kummi, Daru'l-Kitabi'l-İslami, Kahire – Mısır, 1. Baskı, 1973

- Huli, Ebu'l-Baka Hibetullah Muhammed bin Nema, *el-Menakıbu'l-Mezidiyye fi Ahbari'l-Müluki'l-esediyye*, Tah. Muhammed Abdulkadir Hureysat ve Salih Musa Dradkete, Mektebetü'r-Risaletel-Hadise, Amman, 2. Baskı, 1984.
- Hüseyin Hüsnu Madi, *Resul (s.a.v.) Fi Uyunin Garbiyyetin Munsifetin*, Daru'l-Kütüb'l-Arabi, Şam, 1. Baskı, 1998.
- İbn-i Akil, Bahaeddin Abdullah, *Şerhu İbn-i Akil ala Elfiyyeti İbn-i Malik*, Akil'in İbn-i Malik Elfiyyesi Şerhi, Tah. Muhyiddin Abdulhamid, el-Mektebetü't-Ticariyye, byy., 14. Baskı, trs.
- İbn-i Aşur, Muhamed Tahir bin Muhammed bin Muhammed Tahir, *Et-Tahriru ve't-Tenvir Tahriru'l-Mana's-Sedid ve Tenviru'l-Akli'-Cedid Min Tefsiri'l-Kitabi'l-Mecid*, Daru't Tunusiyye, Tunus, 1984.
- İbn-i Atiyye, Ebu Muhammed Abdulhak bin Galib bin Abdurrahman bin Temmam el-Endülüsi el-Meharibi, *el-Muharriru'l-Veciz Fi Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz*, Tah. Abdusselam Abduşşafi Muhammed, Daru'l-Kütüb'l-İlmiyye, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 1422 h.
- İbn-i Adil en-Numani, Ebu Hafs Siracuddin Ömer bin Ali bin Adil el-Hanbeli, *el-Lübabu Fi Ulumi'l-Kitab*, Tah. Adil Ahmed Abdulmevcud ve Ali Muhammed Muavviz, Daru'l-Kütüb'l-İlmiyye, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 1998.
- İbn-i Badis, Abdulhamid Muhammed bin Badis es-Sanhaci, *Fi Mecalisi't-Tezkir Min Kelami'l-Hakimi'l-Habir*, Tah. Ahmed Şemseddin, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 1995.
- İbn-i Baz, Abdulaziz bin Abdullah bin Baz, *Mevmu'u Fetava Allame Abdulaziz bin Baz*, Tahkik: Muhammed bin Sad eş-Şuvey'ir, Riasetü İdaretü'l-Buhusi'l-İlmiyye ve'l-İfta, Riyad – Suudi Arabistan, 1. Baskı, 1999.
- İbnu'l-Cevzi, Cemaleddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman bin Ali bin Muhammed, *el-Muntazamu fi Tarihi'l-Ümemi ve'l-Müluk*, Tah. Muhammed Abdulkadir Ata ve Mustafa Abdulkadir Ata, Daru'l-Kütüb'l-İlmiyye, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 1992.
- İbnu'l-Cevzi, Cemaleddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman bin Ali bin Muhammed, *Zadu'l-Mesir Fi İlmi't-Tefsir*, Tah. Abdurrezzak el-Mehdi, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 2001.
- İbn-i Cüzey el-Kelbi, Ebulkasım, Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Abdullah, *et-Teshilu Li-Ulumi't-Tenzil*, Tah. Abdullah el-Halidi, Daru'l-Erkam bin Ebi'l-Erkam, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 1995.
- İbnu'd-Devadari, Ebubekir bin Abdullah bin Aybek, *Kenzü'd-Dürrer ve Cami'u'l-Ğurer*, Tah. Edvard Bedin, İsa el-Babi El-Halebi, Mısır, 1994.
- İbn-i Ebi Hatem er-Razi, Abu Muhammed Abdurrahman bin Muhammed bin İdris bin el-Münzir et-Temimi el-Hanzali, *Tefsiri'l-Kur'ani'l-Kerim*, Tah. Esad Muhammed et-Tayyib, Mektebetü Nizar Musatafa el-Baz – Suudi Arabistan, 3. Baskı, 1998.

- İbn-i Ebi Zemeneyn, Ebu Abdullah Muhammed bin Abdullah bin İsa bin Muhammed el-Murri, *Tefsiru'-Kurani'l-Aziz*, Tah. Abu Abdullah Hüseyin bin Akkaşe ve Muhammed bin Mustafa el-Kenz, Faruk el-Hadise, Kahire – Mısır, 1. Baskı, 2002.
- İbn-i Faris, Ahmet bin Faris bin Zekeriyya Ebu'l-Hüseyin el-Kazvini er-Razi, *Mu'cemu Mekayisi'l-Lüğa*, Tah. Abdusselam Muhammed Harun, Daru'l-Fikr, 1979.
- İbn-i Haldun, Abdurrahman bin Muhammed bin Muhammed, Ebu Zeyd Velıyuddin el-Hadremi, *Tarihu İbn-i Haldun el-Müsemma Divanu'l-Mübtede' ve'l-haberi fi Tarihi'l-Arabi ve'l-Berber ve Men aserehum Min Zev's-Şe'ni'l-Ekber*, Tah. Halil Şehhade, Daru'l-Fikr, Beyrut – Lübnan, 2. Baskı, 1988.
- İbn-i Hazm el-Endülüsi, Abu Muhammed Ali bin Ahmed bin Said, *el-Faslu Fi'l-Milel Ve'l-Ehvai Ve'n-Nihal*, Tah. Gufran el-Musavi ve Muhammed Madi er-Rehavi, Mektebetü's-Selam el-Alemiyye, Mısır, 1. Baskı, 1929.
- İbn-i Hazm el-Endülüsi, Abu Muhamed Ali bin Ahmed bin Said, *Cevamiu's-Sireti'n-Nebeviyye*, Tahkik: Abdulkерim Sami el-Cündi, Daru'l-Kütüb'l-İlmiyye, Beyrut, 1. Baskı, 2003.
- İbn-i Hibban, Muhammed bin Hibban bin Ahmed bin Hibban bin Muaz bin Mabed, *es-Sikat*, Tah. Hamd Abdulmuin Han, Dairetü'l-Mearifi'l-Osmaniyye, Haydarabad – Hindistan, 1. Baskı, 1983.
- İbn-i Hibban, Muhammed bin Hibban bin Ahmed bin Hibban bin Muaz bin Mabed, *el-İhsanu fi Takribi Sahih-i İbn-i Hibban*, Tah. Şuayb el-Arnaut, Müessesetü'r-risale, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 1988.
- İbn-i Hişam, Abdulmelik bin Hişam bin Eyyub el-Himyeri el-Mearifi, *et-Ticanu Fi Müluki'l-Himyeri*, Tah. Merkezü'd-Dirasati ve'l-Ebhasi'l-Yemeniyye, Sana – Yemen Arap Cumhuriyeti, 1. Baskı, 1928.
- İbn-i Hişam, Abdulmelik bin Hişam bin Eyyub el-Himyeri el-Mearifi, *es-Siretü'n Nebeviyye li'İbn-i Hişam*, Tah. Mustafa Saka ve İbrahim el-Ebyari ve Abdullah el-Hafiz el-Çelebi, Mustafa el-Babi el-Halebi ve Evladuhu Mısır, 2. Baskı, 1955.
- İbnnu'l-Katta', Ali bin Cafer bin Ali es-Sa'di, *el-Ef'al*, Alemü'l-Kütüb, Kahire – Mısır, 1. Baskı, 1983.
- İbn-i Kesir, İmaduddin Ebu'l Fida İsmail bin Kesir ed-Dimeşki, *Tefsiru'l-Kurani'l-Azim*, Tah. Mustafa es-Seyyid Muhammed vd., Müessesetü Kurtuba, Suudi Arabistan, trs.
- İbn-i Kesir, Ebu'l-Fida, İmaduddin İsmail bin Ali bin Mahmud bin Muhammed bin Ömer, *el-Muhtasaru Fi Ahbari'l-Beşer*, Mısır, 1. Baskı, 1907.
- İbn-i Kesir, İmaduddin Ebu'l-fida İsmail bin Ömer bin Kesir ed-Dimeşki, *el-Bidaye Ve'n-Nihaye*, Tah. Ali Şiri, Daru İhya'it-Turası'l-Arabi, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 1988.

- İbnu'l-Kayyim el-Cevzi, Muhammed bin Ebubekir bin Eyub bin Sa'd, *Beda'i'u'l-Fevaid*, Daru Aleml-i-Fevaid, Mekketü'l-Mükerreme – Suudi Arabistan, trs.
- İbn-i Kudame, Ebu Muhammed Muvaffakuddin Abdullah bin Ahmed bin Muhammed, *el-Muğni*, Tah. Abdullah bin Abdulmuhsin et-Turki, Abdulfettah Muhammed el-Hulv, Aleml-i-Kutub, Riyad – Suudi Arabistan, 3. Baskı, 1997.
- İbn-i Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah bin Müslim ed-Dinaveri, *el-Me'arif*, Tah. Servet Akkaş, Heyetü'l-Mısriyyete'l-Ammete, Kahire – Mısır, 2. Baskı, 1992.
- İbn-i Manzur, Ebu'l Fazl Cemaluddin Muhammed bin Mükrim bin Ali, *Lisanu'l-Arab*, Dar-ı Sadır, Beyrut – Lübnan, 3 Baskı, 1414 h.
- İbn-i Mende, Abdurrahman bin Muhaemd bin İshak, *el-Müstahrecu Min Küttübi'n-Nasi Li't-Tezkireti Ve'l-Müstatrefi Min Ahvali'r-Ricali Li'l-Marifeti*, Tah. Amir Hasan Sabri et-Temimi, Vüzeratü'l Adl Ve Şuunu'l İslamiyye, Bahreyn, trs.
- İbn-i Safran el-Kahtani, Muhammed bin Hüseyin bin Said bin Hadi bin Abdurrahman bin Muhammed bin Hasan, *Fetava'l-Eimmeti fi'n-Nevazili'l-Müdelime ve Tebrietü Daveti ve Etba'u Muhammed bin Abdulvahhab Min Tühmeti't-Tatarrufi ve'l-İrhab*, Mektebetü'l-Melik Fehd el-Vataniyye, Riyad – Suudi Arabistan, 2. Baskı, 2003.
- İbn-i Seyyidü'n-Nas el-Yamuri, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Ahmed, *Uyunu'l-Eseri Fi Fununi'l-Meğazi ve's-Şemali ve's-Siyer*, Tah. İbrahim Muhammed Ramazan, Daru'l-Kalem, Beyrut, 1. Baskı, 1993.
- İbn-i Side, Ebu'l-Hasan Ali bin İsmail el-Mursi, *el-Muhassas*, Tah. Halil İbrahim Cefal, Daru İhyai't Türasil'l Arabi – Beyrut, 1. Baskı, 1996.
- İbn-i Side, Ebu'l-Hasan Ali bin İsmail el-Mursi, *el-Muhkem ve'l-Muhitu'l-A'zam*, Tah. Abdulhamid Hendavi, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut- Lübnan, 1. Baskı, 2000.
- İbn-i Teymiyye, Takiyuddin Ebu'l-Abbas Ahmed bin Abdulhalim bin Abdusselam, *Şerhu'l-'Umde*, Tah. Halid bin Ali bin Muhammed el-Muşeykhi, Daru'l-Asime, Riyad – Suudi Arabistan, 1. Baskı, 1997.
- İbn-i Teymiyye, Takiyuddin Takiyuddin Ebu'l-Abbas Ahmed bin Abdulhalim bin Abdusselam, *el-Cevabu's-Sahihu li-men Beddele Dine'l-Mesih*, Tah. Ali bin Hasan ve Abdulaziz bin İbrahim ve Hamdan bin Muhammed, Daru'l-Asime, Suudi Arabistan, 2. Baskı, 1999,
- İbn-i Teymiyye, Takiyuddin Ebu'l-Abbas Ahmed bin Abdulhalim bin Abdusselam, *El-'Ubudiyye*, Tah. Muhammed Zuheyr eş-Şaviş, Mektebu'l-İslami, Beyrut, 7. Baskı, 2005.
- İbn-i Uceybe, Ebu'l-Abbas Ahmed bin Muhammed bin el-Mehdi, *Bahru'l-Medid fi Tefsiri'l-Kurani'l-Mecid*, Tah. Ahmed Abdullah el-Karşi Reslani, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 2002.

- İbnu'l-Useymin, Muhammed bin Salih bin Muhammed bin Süleyman bin Abdurrahman, *Tefsiru'l-Fatihate Ve'l-Bakara*, Daru İbn-i Cevzi, Sudi Arabistan, 1. Baskı, 1423 h.
- İbnu'l-Useymin, Muhammed bin Salih bin Muhammed bin Süleyman bin Abdurrahman, *el-Kavlu'l-Müfidu Ala Kitabı't-Tevhid*, Daru İbn-i Cevzi, Suudi Arabistan, 2. Baskı, 1424 h.
- İbn-i Usfur, Ali bin Mümin bin Muhammed, el-Hadremi el-İşbili, *el-Mümti'u'l-Kebir Fi't-Tasrif*, Daru'l Lübnan, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 1996.
- İbn-i Vehb, Said bin Ali el-Kahtani, *Fıkhu'd-Dava fi Sahihi'l-İmami'l-Buhari*, Riasetü İdaretü'l-Buhusü'l-İlmiyye ve'l-İfta, Riyad – Suudi Arabistan, 1. Baskı, 1421 h.
- İbni'l-Verdi, Ömer bin Muzaffer bin Ömer bin Muhammed bin Ebî'l-Faris, *Tarihu İbni'l-Verdi*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 1996.
- İsmail Hakkı el-Halveti, İsmail Hakkı bin Mustafa el-İstanbuli, el-Hanefi, *Tefsiru Ruhü'l-Beyan*, Daru İhyau Turasi'l-Arabi, Beyrut – Lübnan, 1715.
- İbrahim Mustafa vd., *el-Mucemu'l-Vasit*, Kahire Arap Dili Enstitüsü (Mecmuatü'l Lügati'l Arabiyyeti bi'l-Kahire), Daru'd-Dave, Mısır, 4. Baskı, 2004.
- Kadı İyaz, İyaz bin Musa bin İyaz bin Amrun el-Yahsabi es-Sebti, *Meşariku'l-Envar Ala Sihahi'l-Asar*, Mektebetü'l-Atika, Tunus, 1978.
- el-Kannuci, Ebu Tayyib Muhammed Sıddık Han bin Hasan bin Ali bin Lütfullah el-Huseyni el-Buhari, *Fethu'l-Beyan Fi Mekasidi'l-Kur'an*, Tah. Abdullah bin İbrahim el-Ensari, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut – Lübnan, 1992.
- el-Kasimi, Muhammed Cemaleddin bin Muhammed Said el-Hallak, *Mehasinu't-Te'vil*, Tah. Muhammed Basil Uyunu's-Sud, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 1418 h.
- Kirmani, Mahmud bin Hamza bin Nasr, Ebulkasım Burhaneddin, *Garaibu't-tefsir ve Acaibu't-Te'vil*, Daru'l-Kıbleti li's-Sekafeti'l-İslamiyye – Cidde, 761 h.
- Kurtubi, Ebu Abdullah Muhammed bin Ahmed bin Ebubekir bin Ferah el-Ensari el-Hazreci Şemsuddin, *el-Cami'u li-Ahkami'l-Kuran*, Tah. Hişam Semir el-Buhari, Daru Alemi'l-Kütüb, Riyad – Suudi Arabistan, 2003.
- Kuşeyri, Abdulkerim bin Hevazin bin Abdulmelik, *Letaifu'l-İşarati Fi Hakaiki'l-İhbarat*, Tah. İbrhaim el-Besyuni, Mısır Kitap Yüksek Konseyi, Mısır, 3. Baskı, trs.
- Mahmud Abdurrahman Abdulmunim, *Mucemu'l-Mustalahat ve'l-Elfazi'l-Fıkhiyye*, Daru'l-Fazile, Kahire – Mısır, 1999.
- el-Makdisi, el-Mutahhar bin Tahir, *el-Bed'u ve't-Tarih*, Mektebetü's-Sekafeti'd-Diniyye, Beyrut – Lübnan, Bursaid – Mısır, 1962.

- Mansurburi, Muhammed Süleyman, *Rahmeten li'l-Alemin*, Urdücadan Arapçaya Tercüme eden. Semir Abdulhamid İbrahim, Daru's-selami Riyad – Suudi Arabistan, 1. Baskı, 1997.
- Maturidi, Muammed bin Muhammed bin Mahmud, Abu Mansur, *Te'viatı Ehl-i Sünne*, Tah. Mecdi Baslum, Daru'l-Kütüb'l-İlmiyye, Beyrut – Lübnan, 2005.
- Maverdi, Ebul Hasan Ali bin Muhammed bin Muhammed bin Habib el-Basri el-Bağdadi, *İlamü'n-Nübüvve*, Mektebetü Hilal, Beyrut 1. Baskı, 1989.
- Maverdi, Ebul Hasan Ali bin Muhammed bin Muhammed bin Habib el-Basri el-Bağdadi, *en-Nuketü ve'l-Uyun*, Tah. es-Seyyid bin Abdulkmaksud bin Abdurrahim, Daru'l-Kütüb'l-İlmiyye – Beyrut – Lübnan, trs.
- Mekki bin Ebi Talib, Ebu Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysi el-Kayrevani, *el-Hidayetü ila Buluğ'i'n-Nihayeti fi İlmi Me'ani'l-Kurani ve Tefsirihi ve Ahkamihi ve Cümelin min Fununi Ulumihi*, Tah. eş-Şahid el-Buşeyhi, Külliyyetü's Şeriatü ve'd Dirasetü'l İslamiyye, 1. Baskı, 2008.
- Menavi, Abdurrauf olarak bilinen Zeyneddin Muhammed bin Tacularifin bin Ali bin Zeynelabidin, *et-Tevkifu Ala Mühimmatit'te'arif*, Alemlü'l-Kütüb, Kahire, 1. Baskı, 1990.
- Meraği, Ahmed bin Mustafa bin Muammed bin Abdulmunim, *Tefsiru'l-Meraği*, Mustafa el-Babi ve Evladuhu, Mısır, 1. Baskı, 1946.
- Mesudi, Ebu'l-Hasan Ali bin el-Hasan bin Ali, *Ahbaru'z-Zaman ve Men Ebadehu'l-Hedsan ve Acaibu'l-Büldan ve'l-Ğamiru Bi'l-Mai ve'l-İmrain*, Daru'l-Endülüs, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 1996.
- Molla Ali el- Kari, Ali bin Sultan Muhammed, Ebu'l-Hasan Nureddin el-Herevi, Mirkatu'l-Mefatihi Şerhu Mişkatil-Mesabihi, Daru'l-Fikr Beyrut – Lübnan, 2002.
- Muammer bin Raşid, Muammer bin Abi Amr Raşidi el-Ezdi Mevlahum, Abu Urve el-Busri, *el-Cami'*, Tah. Habiburrahman el-Azami, el-Mektebu'l-İslami, Bayerut Lübnan, 2. Baskı, 1983.
- Muhammed bin Abdulvahhab bin Süleyman et-Temimi en-Necdi, *Usulu'l-İman*, Tah. İsmail el-Ensari ve Gayruhu, İmam Muhammed bin Suud Üniversitesi, Riyad – Suudi Arabistan, 1. Baskı, 1911.
- Muhammed Ebu Zehra, Muhammed bin Ahmed bin Mustafa bin Ahmed, *Zehretü't-Tefasir*, Daru'l-Fikr'l-Arabi, Mısır, trs.
- Muhammed Ebu Zehra, Muhamed bin Ahmed bin Mustafa bin Ahmed, *Hatemu'n-Nebiyyin*, Daru'l-Fikr'l-Arabi, Kahire, 2004.
- Muhammed İmam, Muammed Ali, *Kelimatun Mudie Fi'd-Daveti İlallah*, Haz. Şeyh Ali Sad Ebu'l Hayr, es-Selam, Mısır, 1. Baskı, 2005.
- Muhammed el-Emin el-Herevi, Muhammd el-Emin bin Abdullah el-Ermi el-Alevi, *Tefsiru Hadaiki'r-Ruhi ve'r-Reyhan fi Revabi ulumi'l-Kur'an*, Tah. Haşim

Muhammed Ali bin Hüseyin Mehdi, Daru Tavki'n-Necat, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 2001.

- Muhammed el-Mekki en-Nasrî, *et-Teysiru Fi Ehadisi't-Tefsir*, Daru'l-Garb el-İslami, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 1985.
- Muhammed Nasırudin el-Elbani, İşkodralı Muhammed bin Hacı Nuh bin Necati bin Adem, *Silsiletü'l-Ehadisi's-Sahihate ve Şey'un Min Fıkhiha ve Fevaidiha*, Mektebetü'l-Mearif, Riyad – Suudi Arabistan, 1. Baskı, 1413 h.
- Muhammed Reşid Rıza, Muhammed Reşid bin Ali Rıza bin Muhammed Şemseddin bin Muhammed Bahaaeddin bin Molla Ali Halife el-Kalemuni el-Huseyni, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Hakim (Tefsiru'l-menar)*, Heyetü'l-Mısriyyete'l-Ammete li'l-Kitab, 1990
- Mukatil bin Süleyman, Ebulhasan Mukatil bin Süleyman bin Beşir el-Ezdi el-Belhi, *Tefsiru Mukatil bin Süleyman*, Tah. Abdullah Mahmud Şehhate, Daru İhyau't-turas, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 1423 h.
- Mutezzu Billah, Ebu Muhammed Rıza Ahmed Samedi, *el-Kava'idu'l-Hisani Fi Esrari't-Ta'ati ve'l-İsti'dadi li-Ramazan*, Tah. Ebu İshak el-Huveyni ve Muhammed Hüsyin Yakub, Mektebetü'l-Fehid, Cidde – Suudi Arabistan, 2. Baskı, 1999.
- Mücahid, Ebu'l-Haccac bin Ceber et-Tabii el-Mekki el-Kureşi el-Mahzumi, *Tefsiru Mücahid*, Tah. Muhammed Abdusselam Ebu'n-Neyl, Daru'l-Fikr il-İslami el-Hadis, Mısır, 1. Baskı, 1989 m.
- Nesefi, Ebu'l-berekat Abdullah bin Ahmed bin Mahmud Hafizuddin, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-te'vil*, Tah. Yusuf Ali Bedivi, Daru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 1998.
- Nevevi, Ebu Zekeriyya Muhyiddin bin Şeref, *Tehzibu'l-Esmai ve'l-Lüga*, Kontrol ve Şerh: Muhammed Münir ed-Dımeşki, Daru'l-Kütüb il-İlmiye, Beyrut – Lübnan, trs.
- Nevevi el-Cavi, Muhammed bin Ömer, *Merahu Lebid li-Keşfi Mana'l-Kurani'l-Mecid*, Tah. Muhammed Emin es-Sanavi, Daru'l-Kütüb il-İlmiyye – Beyrhut, 1. Baskı, 1996.
- Rağıb el-İsfahani, Ebu'l-Kasım el-Hüseyin bin Muhammed, *Tefsiru'r-Rağıb el-İsfahani*, Tahk. Adil bin Ali eş-Şidi, Daru'l-Vatan – Riyad, 1. Baskı, 2003.
- Rağıb el-İsfahani, Ebu'l-Kasım el-Hüseyin bin Muhammed, *el-Müfredat Fi Ğaribi'l-Kur'an*, Daru'l Marife, Beyrut-Lübnan, trs.
- Razi, Ebu Abdillahi Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistani *Mefatihul-Gayb*, Daru'l Fikr, Beyrut, trs.
- Rebi, Ebu Süleyman Muhamed bin Abdullah bin Ahmed bin Rebia bin Süleyman bin Halid bin Abdurrahman bin Zübeyr, *Tarihu Mevlidi'l-Ulema ve İfyatuhum*, Tah. Abdullah Süleyman el-Hamd, Daru'l-Asime – Riyad, 1. Baskı, 1410 h.

- Sabban, Ebu'l-İrfan Muhammed bin Ali es-Sabban eş-Şafi'i, *Haşiyetü's-sabban ala şerhi'l-Aşmuni Li-Elfiyyeti ibn-i Malik*, Daru'l-Kutub'il-İlmiyye, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 1997.
- Sabuni, Muhammed Ali, *Muhtasar-ı Tefsir-i İbn-i Kesir*, Daru'l-Kur'an'il-Kerim, Beyrut – Lübnan, 7. Baskı, 1981.
- Sadi, Abdurrahman b. Nasır, *Teysirül Kerimir Rahman Fi Tefsiri Kelamil Mennan*, Daru' İbn Hazm, Beyrut, trs., s.471;
- Said Havva, Said bin Muhammed bin Mahmud, *el-Esasü Fi't-Tefsir*, Daru's-Selam – Kahire, 6. Baskı, 2003.
- Salebi, Ahmed bin Muhammed bin İbrahim, *el-Keşfu ve'-Beyanu An Tefsiri'l-Kur'an*, Tah. Ebi Muammer bin Aşur, Analiz: Prof Nazir es-Saidi, Daru İhyai Türesi'l-Arabi, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 2002.
- Sibeveyh, Amr b. Osman b. Kanber el-Harisi, *Min Tarihi Nahvi'l Arab*, Daru'l-Fikr, Beyrut – Lübnan, trs., s.210.
- Silmi, Muhammed bin el-Hasan bin Muhammed bin Musa, *Hakaiku't-Tefsir*, Tah. Seyyid İmran, Daru'l-Kütüb'il-İlmiyye, Beyrut – Lübnan, 2001.
- Semerkandi, Ebu'l-Leys Nasr bin Muhammed bin İbrahim, *Bahru'l-'Ulum*, Tah. Mahmud Matarcı, Daru'l-Fikr, Beyrut – Lübnan, trs.
- Sanhacı, Muhammed bin Muhammed bin Davud es-Sanhacı Ebu Abdullah, *el-Acrumiyye*, Daru's-Sami'i, 1. Baskı, 1998.
- Sıddık Hasan Han, Ebu Tayyib Muhammed Sıddık Han bin Hasan bin Ali bin Lütfullah, *Fethu'l-beyan fi Mekasidi'l-Kur'an*, Tah. Hadimu'l-ulum Abdullah bin İbrhaim el-Ensari, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut – Lübnan, 1992.
- Suyuti, Abdurrahman bin Ebi Bekir, Celaledin, *ed-Dürrü'l-Mensur Fi't-Tefsiri bi'l-Me'sur*, Tah. Abdullah bin Abdulmuhsin et-Turki, Merkezü Hicr li'l-Buhusi Ve'd-Dirasat'il-Arabiyye Ve'l-İslamiyye, Kahire – Mısır, 1. Baskı, 2003.
- Süleyman el-Büceyremi, Süleyman bin Muhammed bin Ömer, *Tuhfetü'l-Habibi ala Şerhi'l-Hatibi "Haşiyetü'l-Büceyrimiyyi Ala'l-Hatibi"*, Daru'l-fikr, Beyrut – Lübnan, 1995.
- Şafii, Ebu Abdullah Muhammed bin İdris bin el-Abbas bin Osman, *Tefsiru'l-İmami's-Şafi'i*, Tah. Ahmed bin Mustafa el-Ferran (Doktora Tezi), Daru't-Tedmuriyye, Suudi Arabistan, 1. Baskı, 2006.
- Şaravi, Muhammed Müteveli, *Havatırı Havle'l-Kur'ani'l-Kerim*, Metabiu Ahbari'l-yevmi, Kahire – Mısır, 1997.
- Şehabeddin el-Hafaci, Şahabeddin Ahmed bin Muhammed bin Ömer el-Mısri el-Hanefi, *Haşiyetü's-Şehab Ala Tefsiri'l-Beyzavi*, Daru Sadır, Beyrut – Lübnan, trs.
- Şevkani, Muhammed bin Ali bin Muhammed bin Abdullah, *Fethu'l-Kadir*, Daru'l-Kelimi't-Tayyib, Dimeşk Beyrut, 1. Baskı, 1414 h.

- Şemseddin el-Cevheri, Şemseddin Muhammed bin Abdulmunim bin Muhammed, *Şerhu Şuzuri'z-zeheb fi ma'rifeti kelami'l-Arab*, Tah. Nevaf bin Ceza el-Harisi, İslam Üniversitesi İlmî Araştırmalar Enstitüsü, Medine-i Münevvere – Suudi Arabistan, 1. Baskı, 2004.
- Taberi, Ebu Cafer Muhammed bin Cerir bin Yezid bin Kesir bin Galib el-Amili, *Tarihu'r-Rusuli ve 'l-Muluki Vaslatu/Ve sılatsu Tarihi't-Taberi*, Daru't-Turas, Beyrut – Lübnan, 2. Baskı, 1967.
- Taberi, Ebu Cafer Muhammed bin Cerir bin Yezid bin Kesir bin Galib el-Amili, *Cami'u'l-beyan an Te'vili Ayi'l-Kuran*, Tah. Abdullah bin Abdulmuhsin et-Turki, Daru Hicr, 1. Baskı, 2001.
- Tantavi, Muhammed Seyyid Tantavi, *Tefsiru'l-Vasit li'l-Kur'ani'l-Kerim*, Daru Nahda, Kahire – Mısır, 1. Baskı, 1997.
- Tartuşi, Ebubekir Muhammed bin el-Velid bin Halef, *ed-Du'au'l-Mevsur ve Adabehu*, Tah. Rıdvan ed-Daye, Daru'l-Fikr, Beyrut – Lübnan, 2. Baskı, 2002.
- Tayyibi, Şerefeddin el-Hüseyin bin Abdullah, *Şerhu't-Tayyibi Ala Mişkati'l-Mesabih el-Müsemma bi-el-Kaşifu An Hakaiki's-Sünen*, Tah. Abdulhamid Hindavi, Mektebetü Nezzar Mustafa el-Baz, Riyad – Suudi Arabistan, 1. Baskı, 1997.
- Tehanevi, Muhammed bin Ali bin el-Kadi Muhammed Hamid bin Muhammed Sabir el-Faruki, *Keşşafu Istilahati'l-Funun ve''Ulum*, Tah. Dr. Ali Dehruç, Farsçadan Arapçaya çeviren: Abdullah el-Halidi, Mektebetü Lübnan Naşirun, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 1996.
- Temimi, Abdurrahman bin Hasan bin Muhammed bin Abdulvahhab bin Süleyman, Fethu'l-Mecid Şerhu Kitab't-Tevhid, Tah. Muhammed Hamid el-Faki, es-Sünnetü'l-Muhammediyye, Kahire – Mısır, 7. Baskı, 1957.
- Tusteri, Abu Muhamemd Sehl bin Abdullah bin Yunus bin Refi, Tüsteri Tefsiri, Tah. Muhammed Basil Uyunu's-Suud, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 2002.
- Ukeyli, Suud bin Muhammed bin Mahmud, *el-İ'tidau Fi'd-Du'ai Suverun ve Zevabitun ve Nemazecün Mine'd-Du'ai's-Sahih*, Daru Künuzi İşbilya, Riyad – Suudi Arabistan, 1. Baskı, 2010.
- Usfuri, Ebu Amr Halife bin Hayyat bin Halife eş-Şeybani, *Tarihu Halifete ibn-i Hayyat*, Tah. Ekrem Ziya el-Ömeri, Daru'l-Kalem, Risale Yayınları – Şam, Beyrut, 2. Baskı, 1397 h.
- Vahidi, Ebu'l-Hasan, Ali bin Ahmed bin Muhammed bin Ali, *el-Vasitu Fi Tefsiri Kurani'l-Mecid*, Tah. eş-Şeyh Adil Ahmed Abdulmevcud vd., Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 1994.
- Vehbe bin Mustafa ez-Zuheyli, *Tefsiru'l-münir fi'l-Akideti ve's-şeriatı ve'l-menheci*, Daru'l-Fikr'l-Muasır – Şam, 2. Baskı, 1418 h.
- Vüzeratü'l Evkaf ve's-Şuuni'l İslamiyye, *el-Mevsu'atu'l-Fıkhiyye el-Kuveytiyye*, Daru's-selasil, Kuveyt, 2. Baskı, trs..

- Yahya bin Selam, Ebu Zekeriyya Yahya b. Sellam b. Ebi Salebe et-Teymi, *Tefsiru Yahya bin Sellam*, Tah. Hind Çelebi, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 2004.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul, 1982,
- Zebidi, Ebu'l Feyz Muhammed bin Muhammed bin Muhammed Abdurrezzak el-Hüseyni, *Tacu'l-Arus Min Cevahiri'l-Kamus*, Tah. Mecmuat'ü min'el Muhakkikin, Daru'l-Hidaye, Kuveyt, trs.
- Zebidi, Ebu'l Feyz Muhammed bin Muhammed bin Muhammed Abdurrezzak el-Hüseyni, *İthafu's-Sadeti'l-Müttekin bi-Şerhi ihya-i Ulum 'i-d Din*, Müessesetü Tarihu'l Arabi, Beyrut – Lübnan, 1994.
- Zeccac, İbrhaim bin es-Sırrı bin Sehl, Ebu İshak, *Me'ani'l-Kurani ve İrabuhu*, Tah. Abdulcelil Abduh Çelebi, Alemu'l-Kütüb, Beyrut – Lübnan, 1. Baskı, 1988
- Zehebi, Şemseddin Abu Abdullah Muhammed bin Ahmed bin Osman bin Kaymaz, *Siyeru Alami'n-Nubela*, Tah. Şuayb el-Arnavudi, Risale Yayınları, Beyrut – Lübnan, 3. Baskı, 1985.
- Zemahşeri, Ebulkasım Mahmud bin Amr bin Ahmed, *Esasü'l-Belağa*, Tah. Muhammed Basil Uyunussud, 1. Baskı, 1998.
- Ziyad bin Abid el-Mişvehi/Meşuhi, *el-İstid'afu ve Ahkamuhu Fi'l-Fıkhi'l-İslami*, Daru Kunuzi İşbilya, Riyad – Suudi Arabistan, 1. Baskı, 2013.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler.....:

Adı Soyadı : Wildan Mohammed ANWER

Doğum Yeri ve Yılı : Kerkük - 1982

Medeni Hali : Bekar

Eğitim Durumu.....:

Lisan Öğrenimi : Bağdat Üniversitesi Usul AL Din Bölümü / 2003 - 2004

Yüksek Lisans Öğrenimi : SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü / 2014-2016

Yabancı Diller ve Düzeyi :

1- Arapça – İleri Düzey

2- Türkçe - Orta Düzey

Çalışmalar

1- Irak Eğitim Bakanlığı Türkçe Lise Öğretmeni (5 yıl)